

Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя
(повне найменування вищого навчального закладу)

Факультет економіки та менеджменту
(назва факультету)

економіки та фінансів
(повна назва кафедри)

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА до дипломної роботи

магістр

(освітній ступінь)

на тему: Моделювання ефективної системи управління
прибутком підприємства
(на прикладі ПАП «Топільче»)

Виконав: студент 6 курсу, групи ППмз-61
спеціальності 076
«Підприємництво, торгівля та біржова діяльність»
(шифр і назва спеціальності)

Кобильняк Г.І.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Керівник Панухник О.В.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Нормоконтроль Кудлак В.Я.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Рецензент Якимішин Л.Я.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя
(повне найменування вищого навчального закладу)

Факультет Економіки та менеджменту

Кафедра Економіки та фінансів

Освітній рівень Магістр

Спеціальність 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність»
(шифр і назва)

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри д.е.н., професор

Панухник О.В.

«   » 2019 р.

ЗАВДАННЯ НА ДИПЛОМНУ РОБОТУ СТУДЕНТУ

Кобильняк Ганні Іванівні

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи **делювання ефективної системи управління прибутком підприємства (на прикладі ПАП «Топільче»**

Керівник роботи *Панухник Олена Віталіївна, д.е.н., професор*

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

Затверджені наказом по університету № 4/7-692 від «18» липня 2019 р.

2. Термін подання студентом роботи «16» грудня 2019р.

3. Вихідні дані до роботи офіційна фінансова звітність ПАП «Топільче», статистичні дані, праці вітчизняних та закордонних науковців, власні дослідження, матеріали галузевих сайтів

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити)

1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРИБУТКУ ЯК ЕКОНОМІЧНОЇ КАТЕГОРІЇ

2. ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПАП «ТОПІЛЬЧЕ»

3. ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ПРОЦЕДУР УПРАВЛІННЯ ПРИБУТКОМ ПАП «ТОПІЛЬЧЕ»

4. СПЕЦІАЛЬНА ЧАСТИНА

5. ОБГРУНТУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ

6. ОХОРОНА ПРАЦІ ТА БЕЗПЕКА В НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЯХ

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень, слайдів)

Рис. 1.3. Формування чистого прибутку; Рис.4.9 SWOT-аналіз ПАП «Топільче»; Рис.5.2

Розрахунок «критичного обсягу виробництва» пшениці ПАП «Топільче»

табл. 2.8 Показники рентабельності діяльності ПАП «Топільче»

табл.2.19 Результати факторного аналізу прибутку ПАП «Топільче», грн.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Спеціальна частина	Маркович І.Б., к.е.н., доцент	02.09.2019 р.	
Обґрунтування економічної ефективності	Панухник О.В., д.е.н., професор	04.09.2019 р.	
Охорона праці та безпека в надзвичайних ситуаціях	Радинський С.В., к.е.н., доцент, Стручок В.С., ст. викладач	06.09.2019 р.	

7. Дата видачі завдання « 02 » вересня 2019 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломної роботи	Термін виконання етапів роботи	Примітка
1	Вибір і затвердження теми дипломної роботи	15.07.2019 р.- 18.07.2019 р.	
2	Робота над планом, затвердження плану	02.09.2019 р.- 06.09.2019 р.	
3	Пошук і підбір літератури, відповідно до затвердженого плану	09.09.2019 р.- 22.09.2019 р.	
4	Робота над теоретичним розділом	23.09.2019 р.- 06.10.2019 р.	
5	Робота над розділами «Спеціальна частина» та «Охорона праці та безпека в надзвичайних ситуаціях»	07.10.2019 р. - 20.10.2019 р.	
6	Робота над аналітично-дослідницьким розділом	21.10.2019 р. - 03.11.2019 р.	
7	Робота над проектно-рекомендаційним розділом	04.11.2019 р. - 17.11.2019 р.	
8	Завершення написання розділу «Спеціальна частина». Підписання розділу в консультанта	18.11.2019 р.- 20.11.2019 р.	
9	Написання розділу «Обґрунтування економічної ефективності» Підписання розділу в консультанта	21.11.2019 р.- 03.12.2019 р.	
10	Завершення написання розділу «Охорона праці та безпека в надзвичайних ситуаціях» Підписання розділу в консультантів	04.12.2019 р.- 06.12.2019 р.	
11	Проходження нормоконтролю	09.12.2019 р. 10.12.2019 р.	
12	Підготовка висновку керівником та зовнішньої рецензії	11.12.2019 р. - 12.12.2019 р.	
13	Попередній захист дипломної роботи	13.12.2019 р. 14.12.2019 р.	
14	Робота ЕК. Захист дипломної роботи	23.12.2019 р.- 27.12.2019 р.	

Студент _____
(підпис)Кобильняк Г.І.
_____
(прізвище та ініціали)Керівник роботи _____
(підпис)Панухник О.В.
_____
(прізвище та ініціали)

АНОТАЦІЯ

Кобильняк Г.І. Моделювання ефективної системи управління прибутком підприємства (на прикладі ПАП «Топільче»). – Рукопис.

Дослідження на здобуття освітнього ступеня «Магістр» за спеціальністю 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність». – ТНТУ ім. І. Пулюя. – Тернопіль, 2019.

Об'єктом дипломної роботи є фінансовий стан суб'єкта підприємницької діяльності.

Метою роботи є моделювання ефективної системи управління прибутком підприємства.

Інформаційною базою стали: офіційна фінансова звітність ПАП «Топільче», статистичні дані, праці вітчизняних та закордонних науковців, власні дослідження, матеріали галузевих сайтів.

У дипломній роботі розкрито теоретичні основи дослідження прибутку підприємства; подано характеристику особливостей господарської діяльності ПАП «Топільче»; проаналізовано показники прибутковості та інших фінансових результатів діяльності; проведено факторний аналіз валового прибутку ПАП «Топільче»; розроблено модель системи управління прибутком підприємства; обґрунтована доцільність застосування синергетичного підходу до максимізації прибутку підприємства; проаналізовано правове регулювання діяльності підприємств аграрної сфери; проведено аналіз особливостей результуючих показників виробництва та реалізації окремих сільськогосподарських культур в Україні; запропоновано процедуру здійснення контролю за прибутком підприємства інструментами моделювання безбитковості; досліджено окремі питання охорони праці та безпеки в надзвичайних ситуаціях.

Ключові слова: прибуток, управління, моделювання.

SUMMARY

Kobylnyak G.I. Modeling of an effective system of enterprise profits management (PJSE “Topilche” as a case study). - Manuscript.

Research for the master's degree in specialty 076 "Entrepreneurship, trade and exchange activities". - TNTU. - Ternopil, 2019.

The subject of the thesis is the financial condition of the business entity. The purpose of this work is to simulate an effective enterprise profit management system.

The information base was: official financial statements of PJSC “Topilche”, statistics, works of domestic and foreign scientists, own research, materials of sectoral sites.

The thesis describes the theoretical foundations of enterprise profit research; a description of the peculiarities of the economic activity of PJSC "Topilche"; profitability and other financial performance indicators are analyzed; factor analysis of gross profit of PJSC "Topilche"; the model of enterprise profit management system is developed; the expediency of applying a synergistic approach to maximizing the profit of the enterprise is substantiated; legal regulation of activity of agricultural enterprises is analyzed; analysis of the peculiarities of the output indicators of production and sales of individual crops in Ukraine; the procedure for controlling the profit of the enterprise with break-even modeling tools is proposed; particular issues of occupational health and safety in emergencies are investigated.

Keywords: profit, management, modeling.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРИБУТКУ ЯК ЕКОНОМІЧНОЇ КАТЕГОРІЇ	
1.1 Поняття, функції та класифікації прибутку, його роль у ефективному функціонуванні підприємства.....	7
1.2 Процедура формування чистого прибутку підприємства та напрями його використання.....	12
1.3 Теоретико-методичні та практичні положення аналізу управління прибутком підприємства.....	18
Висновки до розділу 1.....	24
РОЗДІЛ 2. ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПАП «ТОПІЛЬЧЕ»	
2.1 Характеристика особливостей господарської діяльності ПАП «Топільче».....	25
2.2 Аналіз показників прибутковості та інших фінансових результатів діяльності ПАП «Топільче».....	32
2.3 Факторний аналіз валового прибутку ПАП «Топільче».....	47
Висновки до розділу 2.....	52
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ПРОЦЕДУР УПРАВЛІННЯ ПРИБУТКОМ ПАП «ТОПІЛЬЧЕ»	
3.1 Розробка моделі системи управління прибутком підприємства (на прикладі ПАП «Топільче»).....	54
3.2 Обґрунтування факторів впливу на прибутковість ПАП «Топільче».....	57
3.3 Застосування синергетичного підходу до максимізації прибутку підприємства.....	60
Висновки до розділу 3.....	65

РОЗДІЛ 4. СПЕЦІАЛЬНА ЧАСТИНА

4.1 Правове регулювання діяльності підприємств аграрної сфери та SWOT-аналіз ПАП

«Топільче».....66

4.2 Аналіз особливостей результуючих показників виробництва та реалізації окремих сільськогосподарських культур в Україні.....69

Висновки до розділу 4.....76

РОЗДІЛ 5. ОБГРУНТУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ

5.1 Контроль за прибутком підприємства інструментами моделювання безбитковості виробництва пшениці.....78

5.2 Визначення зони безбитковості вирощування кукурудзи та сої ПАП «Топільче».....82

Висновки до розділу 5.....86

РОЗДІЛ 6. ОХОРОНА ПРАЦІ ТА БЕЗПЕКА В НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЯХ

6.1 Стан охорони праці на ПАП «Топільче».....87

6.2 Виконання заходів запобігання або зменшення ступеня ураження, своєчасне надання допомоги на об'єкті.....89

6.3 Проведення оцінки масштабу, розмірів втрат та інших наслідків можливої НС суб'єктом господарювання 91

Висновки до розділу 6.....94

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.....95

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....98

ДОДАТКИ.....102

ВСТУП

Актуальність теми. Отримання прибутку є кінцевою метою будь якого підприємства, яке займається комерційною діяльністю. Саме прибуток при ефективному його використанні дає можливість підприємству розвиватися, вдосконалюватися та нарощувати власний потенціал.

Управління прибутком є складною системою, адже повинно враховувати усі аспекти функціонування організації, збалансовувати доходи із витратами в найбільш оптимальний спосіб, що й формує актуальність дослідження, яке викладено у дипломній роботі.

Метою роботи є моделювання ефективної системи управління прибутком підприємства.

Для досягнення визначеної мети необхідно виконати наступні *завдання*:

1. Проаналізувати поняття, функції та класифікації прибутку підприємства, визначити його роль у ефективному функціонуванні підприємства
2. Дослідити процедуру формування чистого прибутку підприємства та напрями його використання
3. Згрупувати теоретико-методичні та практичні положення аналізу управління прибутком підприємства
4. Дати характеристику особливостей господарської діяльності ПАП «Топільче»
5. Провести аналіз показників прибутковості та інших фінансових результатів діяльності ПАП «Топільче»
6. Здійснити факторний аналіз валового прибутку ПАП «Топільче»
7. Розробити модель системи управління прибутком підприємства
8. Обґрунтувати ефективність застосування синергетичного підходу до максимізації прибутку підприємства
9. Проаналізувати особливості функціонування аграрного ринку України
10. Економічно обґрунтувати можливість здійснення контролю за прибутком підприємства інструментами моделювання беззбитковості

11. Проаналізувати стан охорони праці та безпеки в надзвичайних ситуаціях на ПАП «Топільче»

Об'єктом дипломної роботи є фінансовий стан суб'єкта підприємницької діяльності.

Предметом дипломної роботи є система управління прибутком ПАП «Топільче».

Методи дослідження. Методичною та теоретичною базою дослідження є: розрахунково-аналітичний, нормативний, економіко-статистичний, балансовий методи аналізу, економіко-математичне прогнозування і моделювання тощо.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в моделюванні ефективної системи управління прибутком ПАП «Топільче».

Інформаційною базою стали: офіційна фінансова звітність ПАП «Топільче», статистичні дані, праці вітчизняних та закордонних науковців, власні дослідження, матеріали галузевих сайтів.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості використання запропонованих заходів у підвищенні якості проведення фінансової діагностики основних результатів діяльності ПАП «Топільче».

Апробація результатів дослідження. Основні висновки, положення та результати дослідження були розглянуті в роботі III Міжнародної науково-практичної конференції «Формування механізму зміцнення конкурентних позицій національних економічних систем у глобальному, регіональному та локальному вимірах» (5 квітня 2019 р.).

Структура та обсяг роботи. Структура роботи повністю відповідає відповідним вимогам, складається з вступу, шести розділів, висновків та пропозицій; викладена на 102 сторінках, в тому числі містить 23 таблиць, 40 рисунків, додатки, список використаних джерел з 40 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРИБУТКУ ЯК ЕКОНОМІЧНОЇ КАТЕГОРІЇ

1.1 Поняття, функції та класифікації прибутку, його роль у ефективному функціонуванні підприємства

Підприємства, як комерційні суб'єкти господарювання, основною метою діяльності, безумовно, мають отримання прибутку. Без досягнення цієї цілі неможливе довгострокове функціонування організації. Тому дослідження теоретичних основ прибутковості підприємства, особливостей формування прибутку та напрямки його використання покладені в основу великої кількості наукових та практичних досліджень.

Першим кроком в напрямку поглиблення розуміння суті та економічного змісту поняття «прибуток підприємства» є аналіз існуючих та вироблених вченими підходів до критеріїв ефективності діяльності та власне самої дефініції «прибуток».

Загальновизнаним підходом до розуміння прибутку є підприємства є те, що під прибутком розуміємо частину доходу, яка залишається на підприємстві після вирахування всіх витрат, безпосередньо пов'язаних із виробництвом та реалізацією виробленої продукції.

У Табл.1.1 подано перелік визначень, які дають вітчизняні дослідники.

В літературі подекуди можна зустріти фактичне ототожнення прибутку підприємства із його доходом, хоча, на наш погляд, дохід вміщує в собі прибуток, а не навпаки. В цілому, дохід – це загальна виручка від реалізації товарів, робіт, послуг, інших цінностей. А прибуток – це дохід, який залишається у розпорядженні підприємства після відшкодування усіх витрат.

Підходи вчених до визначення категорії «прибуток»

Джерело	Визначення
Господарський кодекс України [1]	Прибуток (дохід) суб'єкта господарювання є показником фінансових результатів його господарської діяльності, що визначається шляхом зменшення суми валового доходу суб'єкта господарювання за певний період на суму валових витрат і суму амортизаційних відрахувань
Мочерний С.В. [2]	Це перетворена, похідна форма додаткової вартості, яка з кількісного аспекту є різницею між ціною продажу і витратами капіталу на її виробництво
Алексеєнко Л.М., Олексієнко В.М. [3]	Виражений у грошовій формі чистий дохід підприємства на викладений капітал, який характеризує його винагороду за ризик здійснення підприємницької діяльності і представляє собою різницю між сукупним доходом і сукупними затратами у процесі виконання цієї діяльності.
Ільчук М.М., Іщенко Т.Д. [4]	Зменшення суми скоригованого валового доходу звітного періоду на суму валових витрат платника податку і суму амортизаційних відрахувань.
Біла О.Г. [5]	Позитивний фінансовий результат господарської діяльності підприємства, характеризує ефективність виробництва і зрештою свідчить про рівень і якість виробленої продукції, рівень собівартості
Бондар Н.М.[6]	Частина виручки, що залишається після відшкодування всіх витрат на виробничу й комерційну діяльність підприємства

Джерело: сформовано автором

На рис.1.1 показано роль прибутку у фінансовому забезпеченні діяльності суб'єктів господарювання.

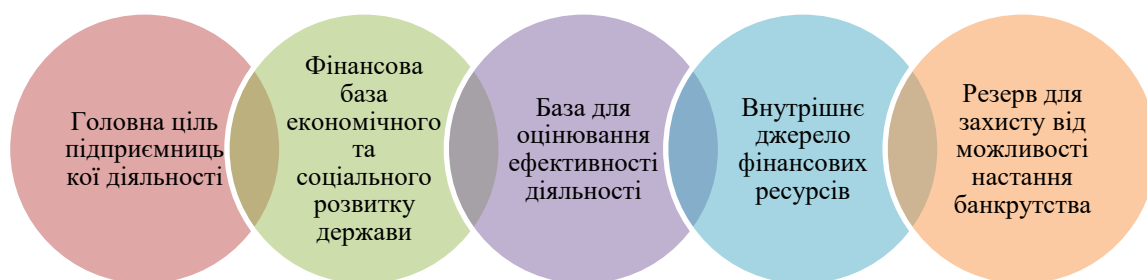

Рисунок 1.1 Роль прибутку у фінансовому забезпеченні діяльності суб'єктів господарювання

Джерело: складено на основі [7, с.42]

Проаналізуємо ці елементи більш детально.

1. Безумовно, прибуток є однією із цілей ведення підприємницької діяльності, причому головних цілей. Якщо підприємство не отримує прибутку, або його величина є мізерною, виникає потреба переоцінити потребу у підтримці такої діяльності.

2. Прибуток суб'єктів господарювання є фінансовою базою економічного та соціального розвитку держави, адже функціонування держави і є можливим за рахунок бюджетоутворюючих суб'єктів. З іншої сторони, суб'єкти господарювання формують робочі місця в країні, а це є елементом системи кругообігу фінансових ресурсів.

3. За динамікою та величиною прибутку можна визначити тенденції, слабкі місця та тенденції розвитку підприємств та інших суб'єктів господарювання. Можна також провести порівняння ефективності діяльності однотипних підприємств, які працюють в однакових умовах ринку.

4. Прибуток є єдиним внутрішнім джерелом приросту фінансових ресурсів, адже саме з прибутку підприємство розраховує свої можливості до розширення діяльності, вкладень у нові проекти і т.д.

5. Для суб'єкта господарювання певний рівень накопиченого нерозподіленого прибутку є фактично буфером при можливості настання банкрутства, вирівнювання у забезпеченні постійності та безперебійності операційних циклів.

Проаналізуємо фактори, які впливають на ефективність управління прибутком підприємства. В загальному, їх можна поділити на:

1) зовнішні (ті, які здійснюють вплив на підприємство, проте, не залежать від нього);

2) внутрішні (безпосередньо продукovanі підприємством).

До зовнішніх варто віднести загальну економічну ситуацію (як в межах країни, так і на закордонних ринках); політичну стабільність; стан та якість законодавства, яке регулює діяльність підприємства; кон'юнктура ринків.

Внутрішніми факторами є якість продукції, ціни, обсяги реалізації продукції та інші.

Економічний зміст будь якої економічної категорії найпростіше розкрити через функції, які вона виконує. Що стосується прибутку підприємства, то набір функцій є досить широким. Узагальнюючи підходи різних авторів, подамо власне їх бачення (рис.1.2).

Рисунок 1.2 Основні функції прибутку підприємства

Джерело: власна розробка автора

Функція нагромадження та захисту прибутку підприємства означає те, що у суб'єкта господарювання обов'язково повинні бути фонди нагромадження для безперебійної роботи.

Функція стимулювання означає те, що шляхом визначення внеску кожного у формування кінцевого прибутку підприємства можна розробити адекватну систему стимулювання.

Функція формування та регулювання бюджетів реалізовується через вплив прибутку підприємства як на внутрішньо підприємницькі бюджети, так і місцеві та загальнодержавний.

Функція оцінювання реалізується шляхом використання прибутку як бази порівняння при проведенні різного роду оцінювань.

Соціальна функція зводиться до соціального захисту працівників підприємства та й загалом суспільства.

Окрім власне дефініцій та функцій прибутку підприємства вважаємо за потрібне розглянути класифікації прибутку за різними ознаками (Табл.1.2).

Таблиця 1.2

Класифікація прибутку суб'єктів господарювання для потреб аналізу та контролю

Ознака класифікації	Види прибутку
Залежно від складу елементів, що формують прибуток	маржинальний прибуток; валовий прибуток; чистий прибуток
За характером діяльності суб'єкта господарювання	прибуток від звичайної діяльності (операційна, фінансова, інвестиційна); прибуток від надзвичайної діяльності
Залежно від характеру оподаткування прибутку	прибуток, що підлягає оподаткуванню; прибуток, що не оподатковується
За характером використання прибутку	прибуток, що споживається (розподіляється); прибуток, що капіталізується (накопичується)
Залежно від рівня формування	прибуток групи підприємств; прибуток суб'єкта господарювання, що входить в групу підприємств; прибуток структурного підрозділу (філії, представництва)
Залежно від впливу інфляції	прибуток не скоригований на вплив інфляції (номінальний прибуток); прибуток скоригований на вплив інфляції (реальний прибуток)
Залежно від джерел формування	внутрішній прибуток зовнішній прибуток

Джерело: сформовано на основі [7, с.51]

Така широка класифікація може бути корисною при проведенні аналізу джерел формування, особливостей накопичення та напрямів використання прибутку суб'єкта господарювання.

На формування прибутку суб'єктів господарювання впливають різні фактори, які можна класифікувати так:

-матеріально-технічні–використання більш прогресивних, економія основних і оборотних засобів;

-організаційно-управлінські–створення новітніх організаційних утворень з метою ведення господарської діяльності та інформаційного забезпечення прийняття управлінських рішень;

-економічні –пошук внутрішніх резервів і підвищення ефективності господарської діяльності шляхом аналітичних досліджень;

-соціальні –забезпечення належних умов праці та підвищення кваліфікації персоналу;

-екологічні –виробництво екологічно чистої продукції та застосування безвідходних технологій;

-ринково-маркетингові–формування попиту покупців;

-господарсько-правові–формування державою довгострокової (стратегічної) та поточної (тактичної) економічної та соціальної політики, спрямованої на реалізацію й оптимальне узгодження інтересів суб'єктів господарювання та споживачів, різних суспільних верств населення в цілому;

-адміністративні –організація державного управління підприємницькою діяльністю суб'єктів господарювання через державне замовлення, ліцензування, патентування і квотування, сертифікацію і стандартизацію, застосування нормативів і лімітів, регулювання цін і тарифів, надання дотацій, компенсацій і субсидій [8].

1.2 Процедура формування чистого прибутку підприємства та напрями його використання

Формування чистого прибутку підприємства є доволі складним процесом, який передбачає певну фінансово-аналітичну роботу із розрахунків. Найпростіша схема формування чистого прибутку продемонстрована на рис.1.3.

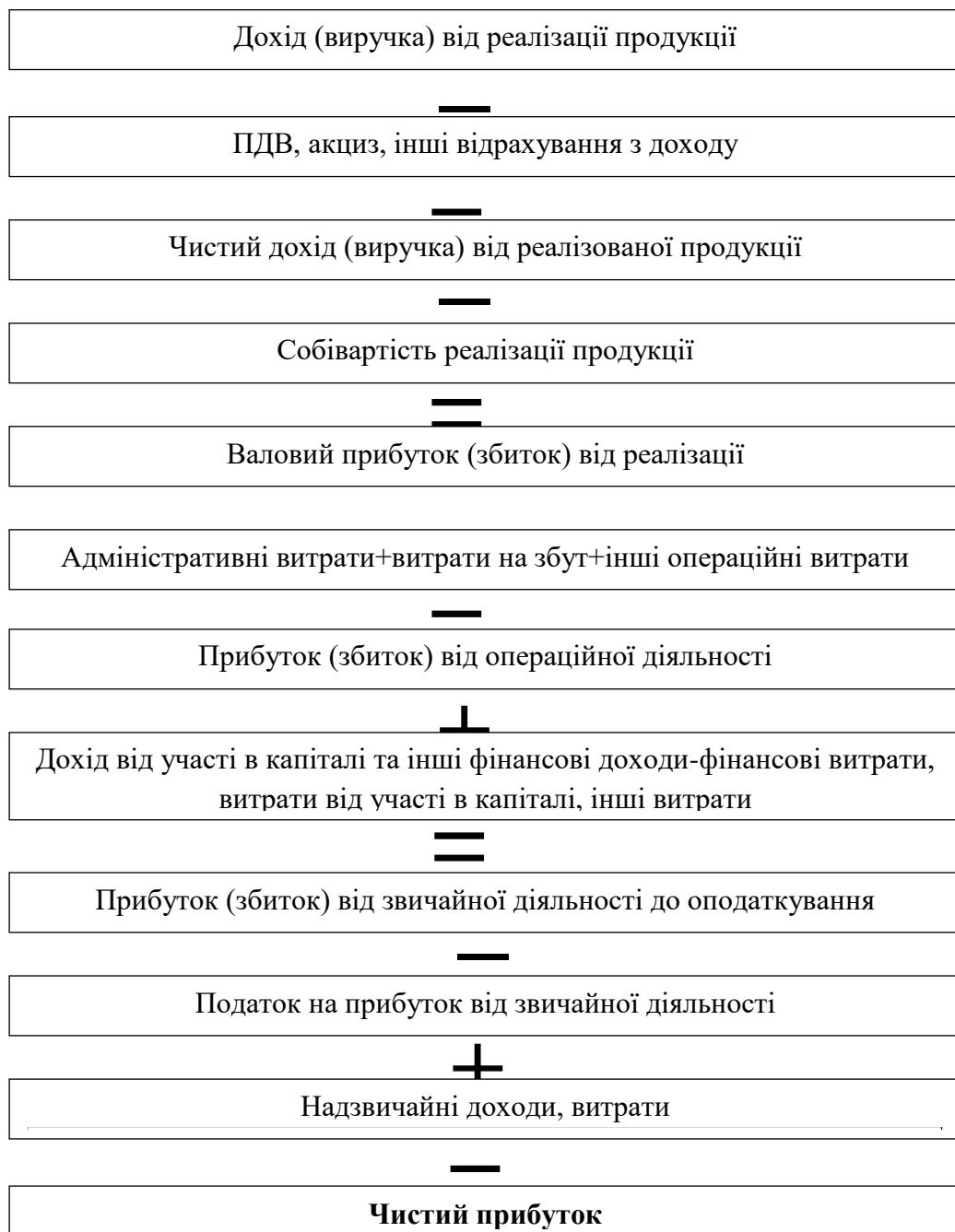

Рисунок 1.3 Формування чистого прибутку

Джерело: [9]

В даному випадку не розділяється дохід, отриманий від операційної та фінансової діяльності, а початковим елементом схеми є загальний дохід (виручка) від реалізації продукції. Щоб отримати чистий дохід (виручку) від реалізованої продукції, необхідно від початкового елементу відняти податок на додану вартість, акциз та інші відрахування з доходу.

Найбільшим елементом, який відрізняє дохід від кінцевого чистого прибутку, є, безумовно собівартість реалізації продукції, яка зменшує чистий дохід та формує валовий прибуток (збиток) від реалізації. Зазвичай, до собівартості продукції не включаються адміністративні витрати, витрати на збут та інші операційні витрати. Змінити прибуток від операційної діяльності може дохід (витрати) від участі в капіталі та інші фінансові доходи (витрати). Провівши такі розрахунки отримаємо прибуток (збиток) від звичайної діяльності до оподаткування. Далі необхідно вирахувати податок на прибуток від звичайної діяльності та скоригувати прибуток (збиток) від звичайної діяльності на надзвичайно доходи та витрати. В результаті, отримаємо величину чистого прибутку.

Розглянемо механізм формування прибутку відповідно до Національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку за допомогою рис.1.4.

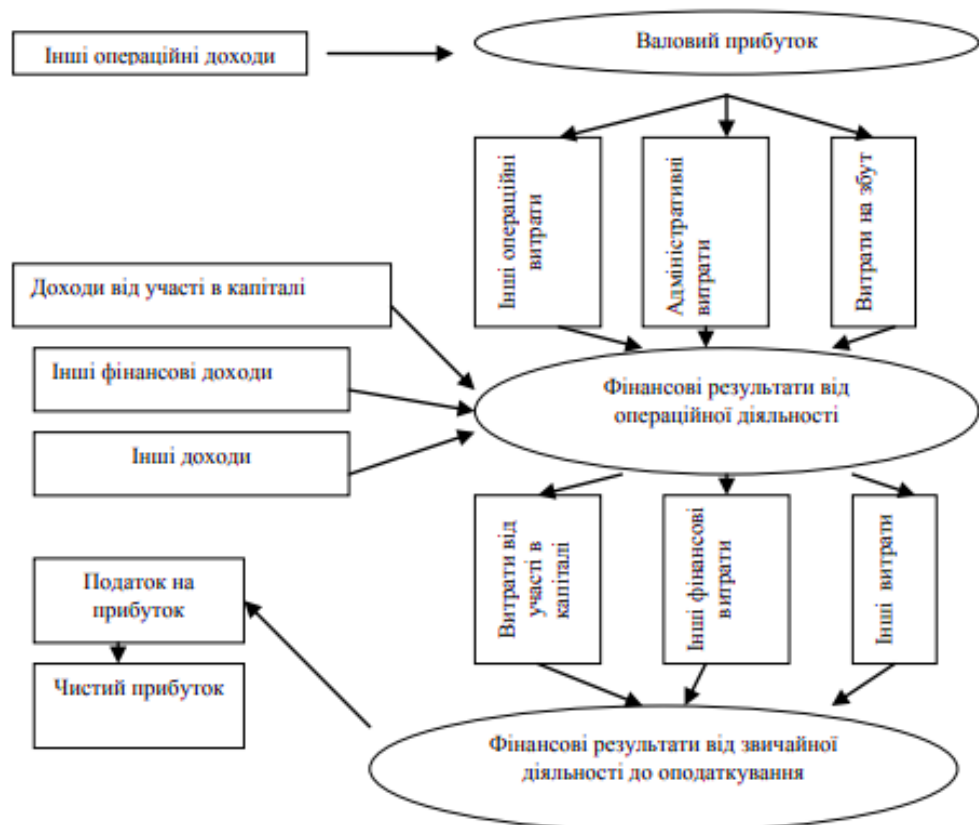

Рисунок 1.4 Схема формування чистого прибутку підприємства на основі Національних стандартів бухгалтерського обліку

Джерело:[10]

Отже, початковим елементом формування чистого прибутку є отримання підприємством валового прибутку (або виручки від реалізації) від ведення операційної діяльності. Віднявши від валового прибутку адміністративні витрати, витрати на збут та інші операційні витрати, отримаємо відкориговану величину валового прибутку, до якої слід додати доходи від участі в капіталі, фінансові та інші доходи.

В результаті таких обрахунків отримаємо фінансовий результат відопераційної діяльності.

Звичайно, що поряд із доходами від участі в капіталу, фінансовими та іншими доходами, підприємство може отримати й відповідні витрати. Зменшивши на них величину фінансових результатів від операційної діяльності, підприємство отримає розмір фінансових результатів від звичайної діяльності до оподаткування.

Що стосується оподаткування прибутку підприємств в Україні, на цьому варто зупинитися більш детально.

Отже, відповідно до Податкового кодексу України [11], об'єктом оподаткування є прибуток із джерелом походження з України та за її межами, який визначається шляхом коригування (збільшення або зменшення) фінансового результату до оподаткування (прибутку або збитку), визначеного у фінансовій звітності підприємства відповідно до національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку або міжнародних стандартів фінансової звітності, на різниці, які виникають відповідно до положень Кодексу.

Базою оподаткування є грошове вираження об'єкту оподаткування. Базова (основна) ставка податку становить 18 відсотків.

Податковими (звітними) періодами для податку на прибуток підприємств є календарні: квартал, півріччя, три квартали, рік. При цьому податкова декларація розраховується наростаючим підсумком.

Податковий (звітний) період починається з першого календарного дня податкового (звітного) періоду і закінчується останнім календарним днем податкового (звітного) періоду, крім: - виробників сільськогосподарської

продукції, визначеної статтею 209 Кодексу, які можуть обрати річний податковий (звітний) період, який починається з 1 липня минулого звітного року і закінчується 30 червня поточного звітного року.

Для цілей оподаткування податком на прибуток до підприємств, основною діяльністю яких є виробництво сільськогосподарської продукції, належать підприємства, дохід яких від продажу сільськогосподарської продукції власного виробництва за попередній податковий (звітний) рік перевищує 50 відсотків загальної суми доходу.

Звільняється від оподаткування прибуток підприємств та організацій, які засновані громадськими організаціями інвалідів і є їх повною власністю, отриманий від продажу (постачання) товарів, виконання робіт і надання послуг, крім підакцизних товарів, послуг із поставки підакцизних товарів, отриманих у межах договорів комісії (консигнації), поруки, доручення, довірчого управління, інших цивільно-правових договорів, що уповноважують такого платника податку здійснювати постачання товарів від імені та за дорученням іншої особи без передачі права власності на такі товари, де протягом попереднього звітного (податкового) періоду кількість інвалідів, які мають там основне місце роботи, становить не менш як 50 відсотків середньооблікової чисельності штатних працівників облікового складу за умови, що фонд оплати праці таких інвалідів становить протягом звітного періоду не менш як 25 відсотків суми загальних витрат на оплату праці.

Важливим є не тільки формування чистого прибутку, а й напрями його використання. Чистий прибуток підприємства спрямовується у двох напрямках (рис. 1.5) – фонд нагромадження та фонд споживання.

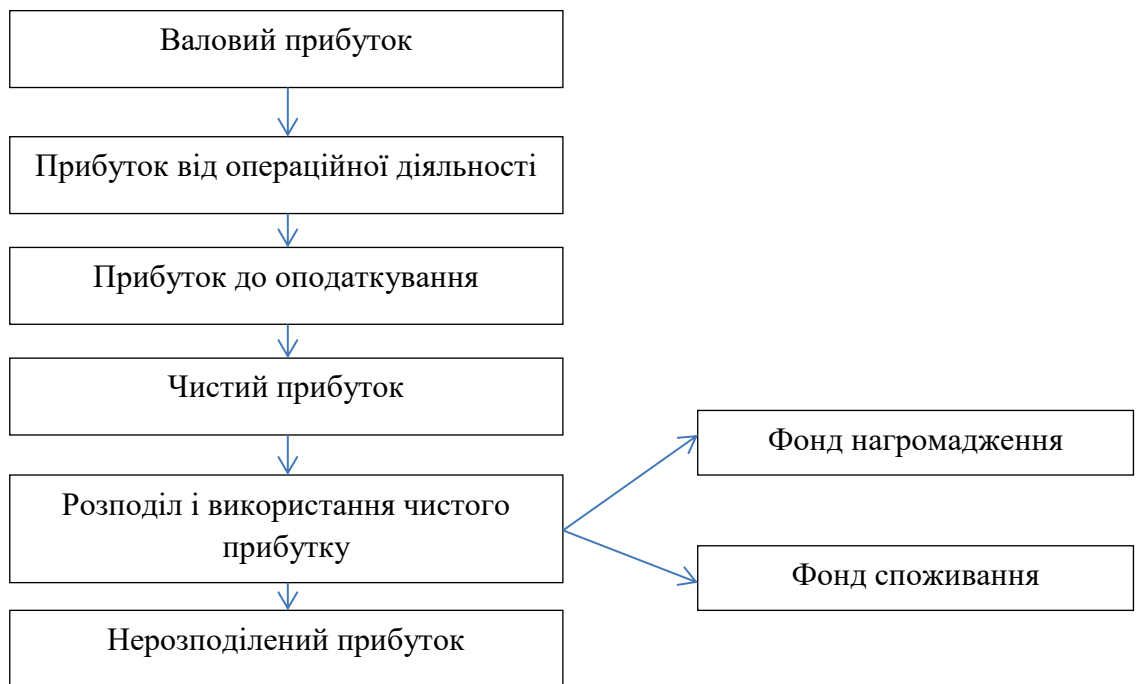

Рисунок 1.5 Схема формування та використання чистого прибутку підприємства

Джерело: [12, с. 283]

Порядок розподілу і використання прибутку на підприємстві фіксується в статуті підприємства і визначається положенням, яке розробляється відповідними підрозділами економічних служб і затверджується керівним органом підприємства [13,с.65]. Тобто, підприємство повинно виробити чітку, зрозумілу усім працівникам процедуру розподілу коштів, які залишаються у підприємства після усіх обов'язкових відрахувань.

Відповідно до статуту підприємства можуть складати кошториси витрат, що фінансуються з прибутку, або утворювати фонди соціального призначення: фонди накопичення (фонд розвитку виробництва або фонд виробничого і науково-технічного розвитку, фондсоціального розвитку) і фонди споживання (фонд матеріального заохочення) [14].

З прибутку, що залишається у розпорядженні підприємства (чистого прибутку), відповідно до законодавства й установчих документів підприємство може створювати фонд накопичення, фонд споживання, резервний фонд та інші спеціальні фонди і резерви.

Нормативи відрахувань від прибутку до фондів спеціального призначення встановлюється самим підприємством за узгодженням із засновником. Відрахування від прибутку до спеціальних фондів проводяться щокварталу. На суму проведених відрахувань від прибутку припадає перерозподіл прибутку усередині підприємства: зменшується сума нерозподіленого прибутку та збільшуються утворювані з неї фонди і резерви. Цей прибуток спрямовується на капітальні вкладення і приріст основного й оборотного капіталу; на покриття збитків минулих років, на відрахування в резервний капітал, на витрати соціального характеру; а також на виплату дивідендів і доходів [15, с. 277-280].

1.3 Теоретико-методичні та практичні положення аналізу управління прибутком підприємства

Звичайно, досягнення достатньо великого розміру прибутку для підприємства є хорошим індикатором ефективності, проте отриманим прибутком ще потрібно вправно розпорядитися, тобто на підприємстві повинна бути побудована чітка система управління прибутком.

Загалом під управлінням прибутком підприємства розуміють побудову системи управління, що враховує тактичні та стратегічні аспекти управління, спрямована на підвищення кінцевих результатів діяльності суб'єкта господарювання, яку розглядають як сутність взаємопов'язаних елементів, кожний з яких відіграє певну роль, спільна дія котрих забезпечує досягнення механізму отримання прибутку [16].

Отже, система управління прибутком є елементом загальної стратегії підприємства, яка не може бути від неї відокремленою. Взагалі, безсистемність у управління підприємство є неприпустимою, адже порушення загальної рівноваги може звести нанівець всі управлінські ініціативи, а це в свою чергу вплине на загальні показники конкурентоспроможності організації на ринку та доходи власників та працівників підприємства.

До основних завдань управління прибутком можна віднести [17]:

- оцінювання прибутковості виробничої і комерційної діяльності підприємства;
- визначення підприємницького ризику;
- забезпечення максимізації розміру прибутку в межах можливостей ресурсного потенціалу підприємства та обмежень ринкової кон'юнктури;
- забезпечення оптимальної пропорційності між рівнем прибутку та допустимим рівнем ризику;
- забезпечення виплати високого рівня доходу власникам підприємства;
- забезпечення формування достатнього обсягу фінансових ресурсів за рахунок прибутку відповідно до завдань розвитку підприємства в довгостроковому періоді;
- забезпечення постійного зростання ринкової вартості підприємства;
- виявлення резервів збільшення прибутку за рахунок виробничої діяльності, інвестиційних і фінансових операцій;
- зміцнення конкурентних позицій підприємства за рахунок підвищення ефективності розподілу і використання прибутку.

Будь-які управлінські дії повинні бути реалізовані через відповідні механізми.

Механізму управління прибутком необхідно розглядати в ролі центрального структурного елемента системи управління прибутком, оскільки визначає як саме реалізовуватиметься регулюючий вплив керуючої підсистеми на керовану [18, с. 108].

Тобто, механізм управління прибутком визначає як саме керуюча та керовані системи будуть взаємодіяти.

Бланк виділяє чотири складові механізму управління прибутком підприємства, які представлено на рис. 1.6.

Риунок 1.6 .Елементи механізму управління прибутком підприємства

Джерело: [19, с. 36]

Ринковий механізм регулювання формування та використання прибутку підприємства можна розуміти як вплив організації та правил ринку, на якому функціонує підприємство, на самі підходи до джерел наповнення прибуткового фонду підприємства та ідентифікації напрямків його використання.

Не менш вагомий вплив на управління прибутком здійснює і державне нормативно-правове регулювання питань формування і розподілу прибутку підприємства. Зобов'язання підприємства в певних умовах здійснювати обов'язкові відрахування у певні фонди накопичення можуть мати місце при відповідному закріпленні на законодавчому рівні.

Проте, окрім зовнішніх зобов'язуючих впливів на підприємство, є певні внутрішні регулятори управління прибутком. Ними можуть бути внутрішні регулюючі документи, у яких буде чітко прописана процедура, перш за все, використання та розподілу прибутку, який залишається у використанні підприємства після вирахування усіх витрат та обов'язкових платежів.

Внутрішні «бачення» щодо порядку формування та використання прибутку повинні бути втілені у цілій системі конкретних методів і прийомів здійснення управління прибутком.

До основних принципів, що знаходяться в основі управління прибутком належать:

–інтегрованість з загальною системою управління підприємством (у якій би сфері діяльності підприємства не ухвалювалось управлінське рішення, воно прямо або побічно впливає на прибуток, так як управління прибутком безпосередньо пов'язано з виробничим менеджментом персоналу, інвестиційним менеджментом, фінансовим менеджментом та іншими видами менеджменту);

–комплексний характер формування управлінських рішень (управління прибутком повинне розглядатися як комплексна система дій, забезпечуючи розробку взаємозалежних управлінських рішень, кожне з яких вносить свій внесок в результативність формування і використання прибутку по підприємству);

–високий динамізм управління (системі управління прибутком повинен бути властивий високий динамізм, що враховує зміну чинників зовнішнього середовища, ресурсного потенціалу, форм організації і управління виробництвом, фінансового стану і інших параметрів функціонування підприємства);

–багатоваріантність підходів до розробки окремих управлінських рішень (реалізація цієї вимоги припускає, що підготовка кожного управлінського рішення у сфері формування, розподілу і використання прибутку повинна враховувати альтернативні можливості дій, вибір яких повинен бути заснований на системі критеріїв, що визначають політику управління прибутком підприємства);

–орієнтованість на стратегічні цілі розвитку підприємства (якими б прибутковими не здавалися ті або інші проекти управлінських рішень в

поточному періоді, вони повинні бути змінені, якщо вони вступають в суперечність з місією (головною метою діяльності) підприємства) [20, с. 68]

Система управління прибутком підприємства є поєднанням великої кількості процесів, які об'єднуються в єдину політику. Наприклад, однією із підсистем є вибір підприємство політики підприємства щодо управління прибутком (напрями використання накопиченого прибутку, критерії акумулювання прибутку і т.д.).

Також важливе місце в системі управління прибутком займатиме формування чіткого механізму планування та аналізу. Постійному моніторингу та аналізу повинні піддаватися прибуткоутворюючі напрями діяльності, а також критичні показники (рентабельність виробництва, продажів, діяльності підприємства та інші). Планування може базуватися на перенесенні минулих досягнутих показників із врахуванням поточних умов внутрішнього та зовнішнього середовища, а може відштовхуватися від бажаних результатів, які будуть впливати на подальші планові показники систем управління нижчих рівнів із врахуванням рівня ризику.

Компонентою системи управління прибутком підприємства є і визначення центрів відповідальності із паралельним визначенням центрів витрат та доходу (рис.1.7).

Рисунок 1.7 Структурна схема управління прибутком підприємств
Джерело: [21]

Отже, схема управління прибутком підприємства передбачає два основних блоки – формування прибутку та розподілу прибутку. Ці блоки об'єднані інструментами організаційно-методичної системи управління прибутком. Оскільки підприємство окрім своєї операційної основної діяльності може ще додатково займатися і інвестиційною, і фінансовою діяльністю, необхідно розглядати ці компоненти дещо відокремлено, адже вони є принципово відмінними за своїм економічним змістом.

Не менш важливим блоком управління прибутком підприємства є і розподіл прибутку, який пропонується розглядати в розрізі наступних взаємопов'язаних компонент – управління сплатою податкових зобов'язань з прибутку, оптимізація пропорцій розподілу прибутку на частини, що капіталізуються та споживаються, а також управління частиною прибутку, що капіталізується та управління використанням прибутку, що споживається.

Блоки формування прибутку та його розподілу можуть бути реалізовані лише за наявності наступних систем: організаційне забезпечення; інформаційне забезпечення; системи та методи аналізу прибутку; системи і методи планування прибутку; системи і методи внутрішнього контролю.

Висновки до розділу 1

У розділі 1 проаналізовано наукові підходи до визначення прибутку підприємства, на основі якого було зроблено узагальнення, що загальноновизнаним підходом до розуміння прибутку є підприємства є те, що під прибутком розуміємо частину доходу, яка залишається на підприємстві після вирахування всіх витрат, безпосередньо пов'язаних із виробництвом та реалізацією виробленої продукції.

Показано роль прибутку у фінансовому забезпеченні діяльності суб'єктів господарювання, зокрема, це є: основна ціль підприємницької діяльності; фінансова база економічного та соціального розвитку держави; база для оцінювання ефективності діяльності; внутрішнє джерело фінансових ресурсів, а також резерв захисту від можливості настання банкрутства.

Подано інформацію щодо зовнішніх та внутрішніх факторів, які впливають на ефективність управління прибутком підприємства.

Основними функція прибутку підприємства виявлені наступні: функція нагромадження та захисту; функція стимулювання; функція формування та регулювання бюджетів; функція оцінювання; соціальна функція. Також у Розділі 1 детально описана процедура формування чистого прибутку підприємства, напрями його використання та його оподаткування.

Оскільки управління прибутком є практичною стороною діяльності великої кількості працівників підприємства, у Розділі 1 детально викладено основні теоретико-методичні та практичні положення аналізу управління прибутком підприємства, проаналізовано механізм управління прибутком через його елементи.

РОЗДІЛ 2

ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПАП «ТОПІЛЬЧЕ»

2.1 Характеристика особливостей господарської діяльності ПАП «Топільче»

ПАП «Топільче» зареєстроване у 2000 році і знаходиться в с.Глещева Тербовлянського р-ну Тернопільської області і займається в основному вирощуванням пшениці, ячменю, кукурудзи, гороху, сої, ріпаку, цукрового буряку. Також підприємство має у наявності сади, які доповнюють асортиментний ряд реалізованої продукції. Обробляють більше 2000 гектарів землі.

ПАП «Топільче» володіє власним транспортом, що обслуговують виробничо-збутові процеси (за даними [22]).

Проведемо аналіз основних показників діяльності підприємства за 5 років (2014-2018 рр.). Базою для аналізу слугує Баланс та Звіт про фінансові результати. Отже, першим кроком аналізу буде динаміка статей активу та пасиву підприємства.

Актив ПАП «Топільче» формується з необоротних та оборотних активів (Табл.2.1). До складу необоротних активів входять незавершені капітальні інвестиції та основні засоби, які займають більшу частку цієї групи активів.

Таблиця 2.1

Значення статей активу та пасиву ПАП «Топільче»

Показник	2014 (тис.грн.)	2015 (тис.грн.)	2016 (тис.грн.)	2017 (тис.грн.)	2018 (тис.грн.)
Актив	53264,3	65040,2	104911,6	152229,4	210710,1
Необоротні активи	15463	21215,1	25943,3	32501,5	41289,2
Оборотні активи	37801,3	43825,1	78968,3	119727,9	169420,9
Пасив	53264,3	65040,2	104911,6	152229,4	210710,1

Власний капітал	49739,8	60553,1	93024,3	131989,7	174851,6
Довгострокові зобов'язання і забезпечення	3514,3	4478,1	11440,3	12452,2	0
Поточні зобов'язання і забезпечення	10,2	9	447	7787,5	35858,5

Джерело: власні розрахунки

Оборотні активи складаються із запасів, які обов'язково повинні бути в аграрного підприємства, дебіторської заборгованості, статті «Гроші та їх еквіваленти» та інші оборотні активи.

Актив підприємства протягом усього аналізованого періоду (2014-2018 рр.) постійно зростали (рис.2.1), проте зростання було нерівномірним в розрізі складових.

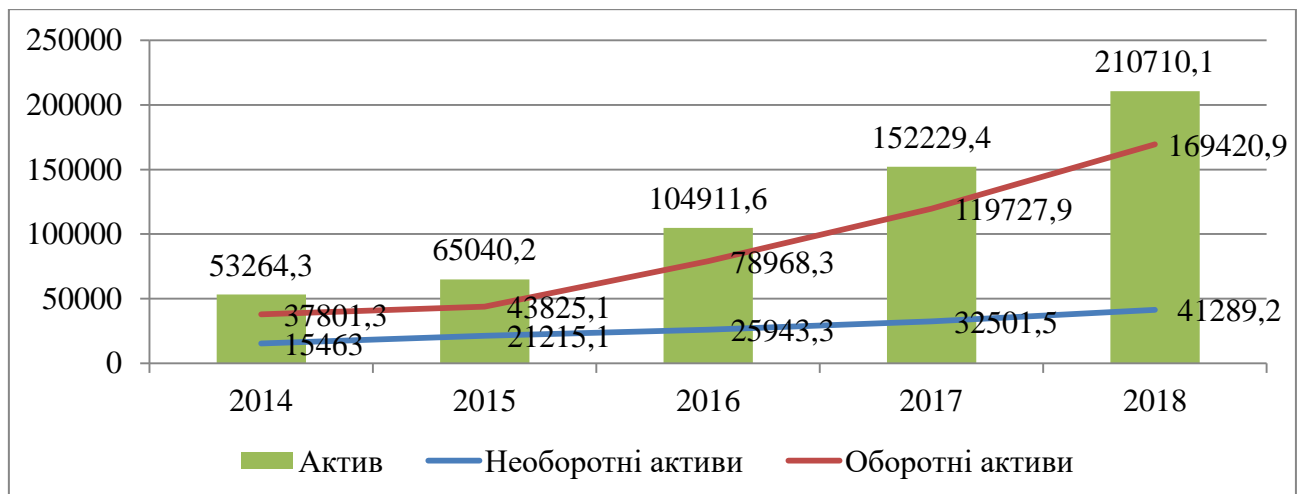

Рисунок 2.1 Динаміка складових активів ПАП «Топільче»

Джерело: власні розрахунки

Наприклад, з рис. 2.1 можна побачити, що оборотні активи в абсолютному вимірі значно переважають необоротні (що є закономірно для підприємств сільськогосподарського спрямування діяльності). Особливо значне нарощення оборотних активів характерне для періоду 2015-2018 рр. Загалом вартість активів збільшувалася від значення 53264,3 тис.грн. у 2014 році до

210710,1 тис.грн. у 2018 р. Для того, щоб кількісно оцінити зміни, варто розрахувати абсолютні та відносні відхилення значень (Табл.2.2, Табл.2.3).

Таблиця 2.2

Абсолютні відхилення значень статей балансу ПАП «Топільче»

Показник	Абсолютне відхилення 2015 р. від 2014 р.	Абсолютне відхилення 2016 р. від 2015 р.	Абсолютне відхилення 2017 р. від 2016 р.	Абсолютне відхилення 2018 р. від 2017 р.	Абсолютне відхилення 2018 р. від 2014 р.
Актив	11775,9	39871,4	47317,8	58480,7	157445,8
Необоротні активи	5752,1	4728,2	6558,2	8787,7	25826,2
Оборотні активи	6023,8	35143,2	40759,6	49693	131619,6
Пасив	11775,9	39871,4	47317,8	58480,7	157445,8
Власний капітал	10813,3	32471,2	38965,4	42861,9	125111,8
Довгострокові зобов'язання і забезпечення	963,8	6962,2	1011,9	-12452,2	-3514,3
Поточні зобов'язання і забезпечення	-1,2	438	7340,5	28071	35848,3

Джерело: власні розрахунки

Найбільші абсолютні відхилення в складі активів ПАП «Топільче» спостерігалися у зміні вартості оборотних активів у 2018 році порівняно з 2017 р. (49693 тис.грн.). Якщо ж поглянути як змінилася вартість активів у 2014-2018 рр., це зростання становить 25826,2 тис.грн. для необоротних активів та 131619,6 тис.грн. для оборотних активів.

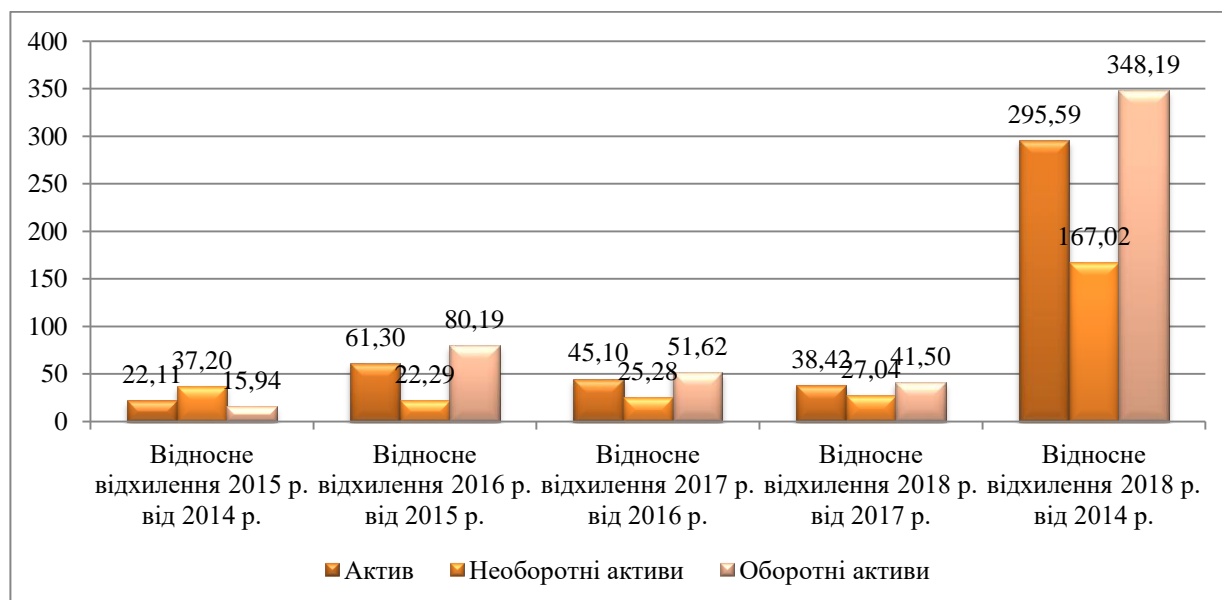
Відносні відхилення бувають більш інформативними, оскільки дають змогу зрозуміти на скільки відсотків змінилося те чи інше значення (Табл.2.3).

**Відносні відхилення значень статей активу та пасиву ПАП
«Топільче»**

Показник	Відносне відхилення 2015 р. від 2014 р.	Відносне відхилення 2016 р. від 2015 р.	Відносне відхилення 2017 р. від 2016 р.	Відносне відхилення 2018 р. від 2017 р.	Відносне відхилення 2018 р. від 2014 р.
Актив	22,11	61,30	45,10	38,42	295,59
Необоротні активи	37,20	22,29	25,28	27,04	167,02
Оборотні активи	15,94	80,19	51,62	41,50	348,19
Пасив	22,11	61,30	45,10	38,42	295,59
Власний капітал	21,74	53,62	41,89	32,47	251,53
Довгострокові зобов'язання і забезпечення	27,43	155,47	8,85	-100,00	-100,00
Поточні зобов'язання і забезпечення	-11,76	4866,67	1642,17	360,46	351453,92

Джерело: власні розрахунки

У відсотковому вимірі активи найбільш стрімко зростали у 2016 році (61,3% відносно рівня попереднього року), причому у цьому ж році спостерігалось найбільш помітне нарощення вартості оборотних активів (80,19% відносно рівня 2015 р.) (рис.2.2).

**Рисунок 2.2 Відносні відхилення значень статей активу ПАП
«Топільче», %**

Джерело: власні розрахунки

Поглянувши на відносне відхилення у вартості активів та їх складових за період 2014-2018 рр., зростання складо 295,59% за рахунок збільшення вартості оборотних активів на 348,19% та необоротних – на 167,02%. Така динаміка стала основою змін у кінцевих фінансових результатах діяльності ПАП «Топільче», які будуть проаналізовані далі.

Пасиви як забезпечуюча сторона діяльності підприємства, змінювалися пропорційно з активами. На рис.2.3 подано відносні відхилення значень статей пасиву за період 2014-2018 рр.

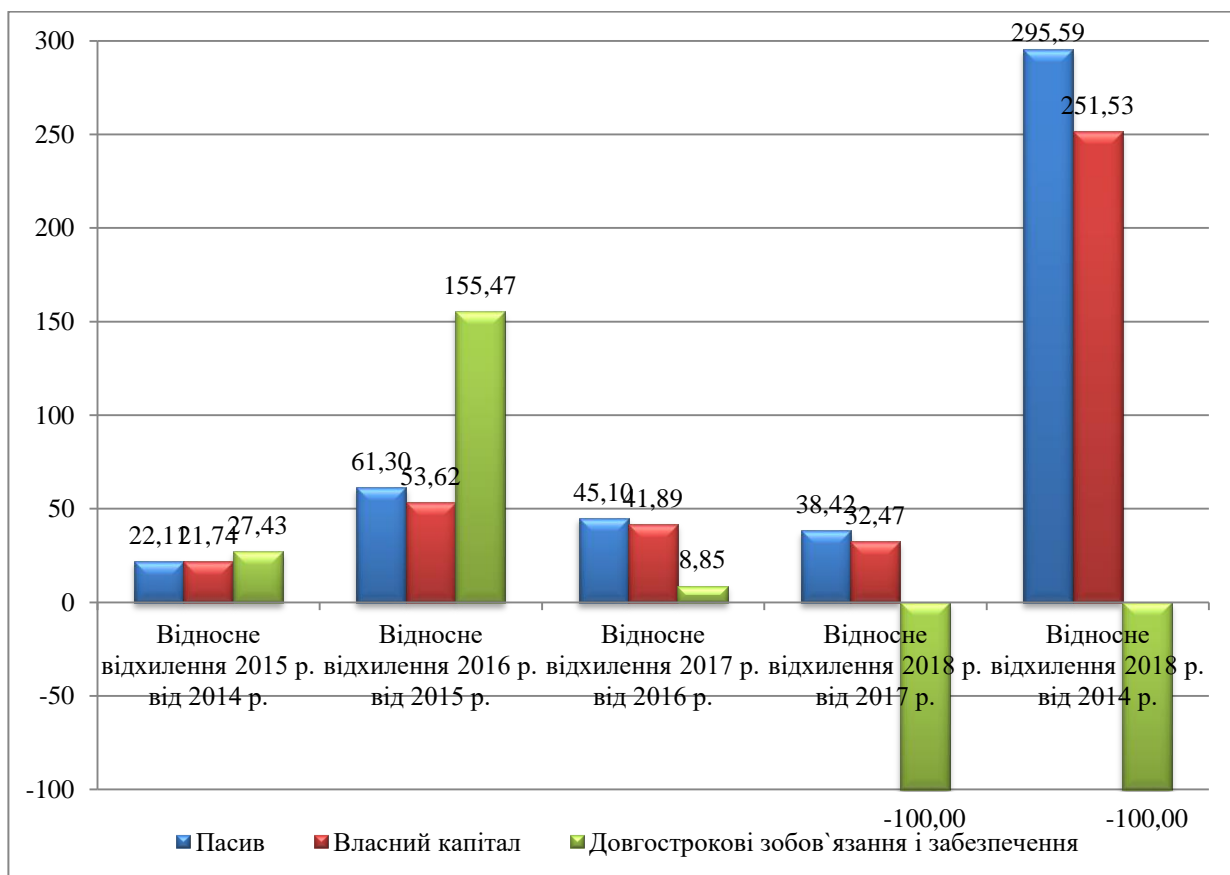

Рисунок 2.3 Відносні відхилення значень статей пасиву ПАП «Топільче»,%

Джерело: власні розрахунки

Загальна вартість пасивів зросла на 295,59% (відповідно до вартості активів), проте зміна складових пасиву була різновекторною, тобто вартість

власного капіталу збільшувалася від 49739,8 тис.грн. у 2014 році до 174851,6 тис.грн. у 2018 р. (+125111,8 тис.грн.).

Позитивно можна оцінити повне погашення довгострокових зобов'язань і забезпечень у 2018 році, які скорочувалися починаючи з 2017 р. Натомість поточні зобов'язання і забезпечення почали стрімко зростати після 2016 р. (у 2016 році на 438 тис.грн., наступного року ще на 7340,5 тис.грн, що становило 4866,67% та ще на 28071 тис.грн. за 2018 р.).

Проаналізуємо структуру балансу (Табл.2.4) та зміни, які у ній відбувалися.

Таблиця 2.4

Структура активів та пасивів ПАП «Топільче»

Показник	2014 р., у % до валюти балансу	2015 р., у % до валюти балансу	2016 р., у % до валюти балансу	2017 р., у % до валюти балансу	2018 р., у % до валюти балансу
Актив	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
Необоротні активи	29,03	32,62	24,73	21,35	19,60
Оборотні активи	70,97	67,38	75,27	78,65	80,40
Пасив	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
Власний капітал	93,38	93,10	88,67	86,70	82,98
Довгострокові зобов'язання і забезпечення	9,30	6,89	10,90	8,18	0,00
Поточні зобов'язання і забезпечення	0,02	0,01	0,43	5,12	17,02

Джерело: власні розрахунки

Можна спостерігати загальну тенденцію до переважання оборотних активів у структурі загальних активів підприємства, про що згадувалося раніше. Проте, частка, яку вони займають в період 2014-2018 рр., була неоднаковою (рис.2.4).

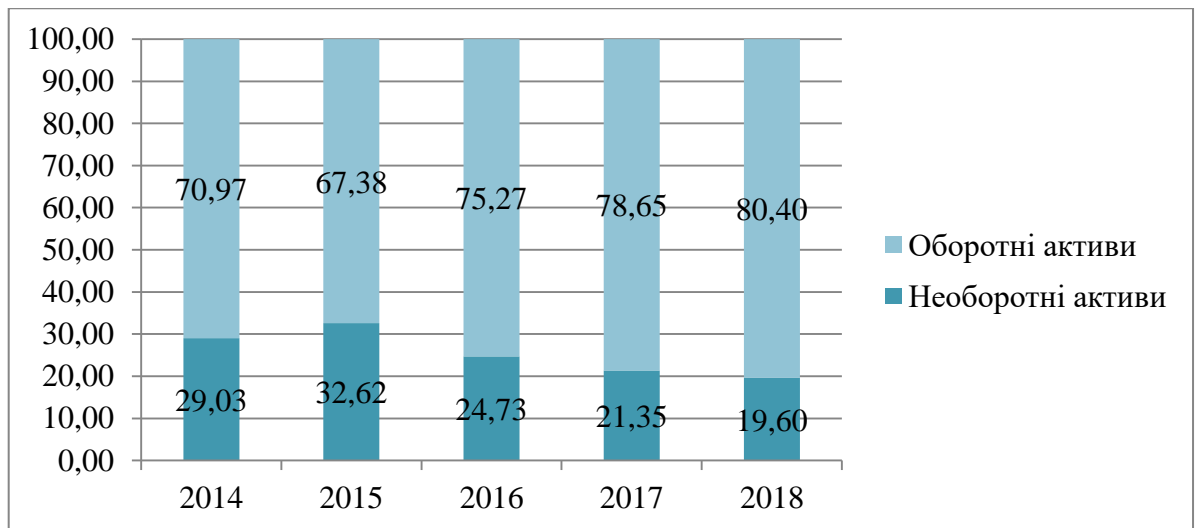

Рисунок 2.4 Структура активів ПАП «Топільче»,%

Джерело: власні розрахунки

Найбільшу частку в розмірі 80,4% від загальної вартості активів підприємства оборотні активи займали у 2018 році. Найменшою вона була у 2015 році і становила 67,38%. Оберненими величинами можна охарактеризувати частку необоротних активів, яка коливалася в межах 19,6-32,62%.

Окрім активів аналогічний аналіз варто провести і для пасивів ПАП «Топільче» (рис.2.5).

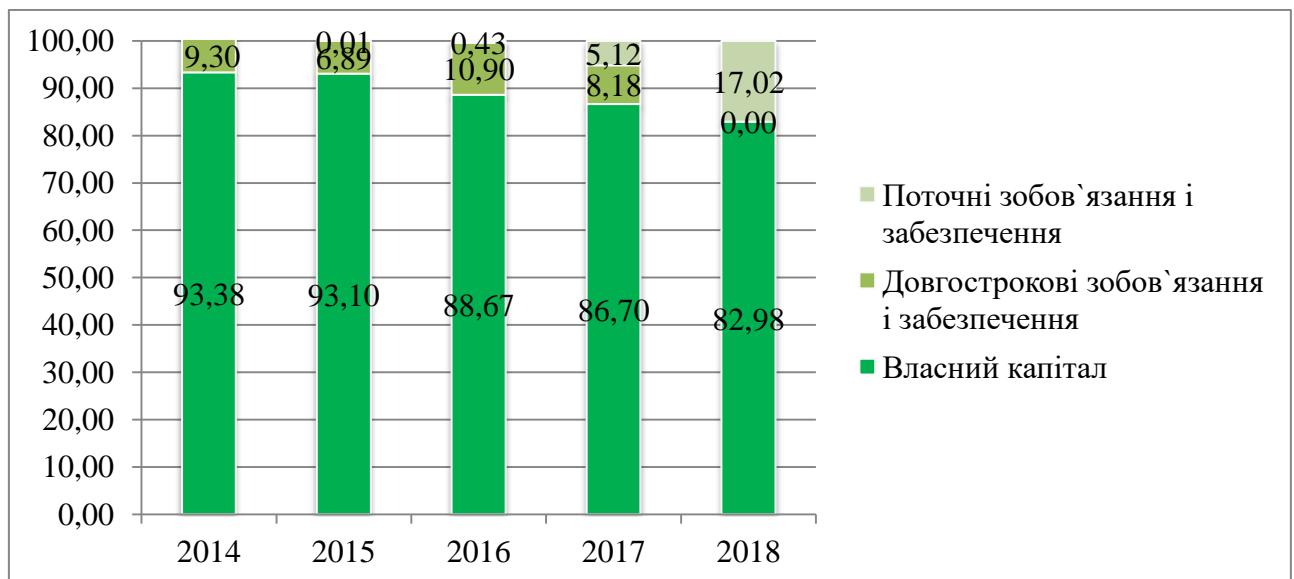

Рисунок 2.5 Структура пасивів ПАП «Топільче», %

Джерело: власні розрахунки

Найбільша частка припадає на власний капітал підприємства, частка якого поступово знижувалася в період 2014-2018 рр. від 93,38% до 82,98%, проте, залишалася на достатньо високому рівні відносно поточних та довгострокових зобов'язань і забезпечень.

2.2 Аналіз показників прибутковості та інших фінансових результатів діяльності ПАП «Топільче»

Аналіз фінансових результатів діяльності варто розпочинати із групування тих статей Балансу та Звіту про фінансові результати, які продемонструють основні тенденції у фінансовому стані підприємства. Пропонуємо переформувати дані із звітних документів у вигляді Табл.2.5 для зручності проведення подальшого аналізу.

Таблиця 2.5

Вихідні дані для аналізу фінансових результатів діяльності ПАП «Топільче»

БАЛАНС	2014	2015	2016	2017	2018
Основні засоби	14410	21 215	22 203	25 981	31 831
Незавершені капітальні інвестиції	1053	0	3 740	6 520	9 458
Довгострокові інвестиції та інші необоротні активи	0	0	0	0	0
Разом необоротних активів	15 463	21 215	25 943	32 502	41 289
Виробничі запаси+Поточні біологічні активи	4394,3	29 798	33 030	27 454	89 251
Дебіторська заборгованість	11126,3	12 358	40 142	84 150	80 164
Інші активи	21 214	0	0	0	0
Грошові кошти та короткострокові фінансові інвестиції	1067,2	1 669	5 796	8 125	5
Разом оборотних активів	37 801	43 825	78 968	119 728	169 421
Разом активів	53 264	65 040	104 912	152 229	210 710
Власний капітал	49739,8	60 553	93 024	131 990	174 852
Довгострокові зобов'язання	0	4 478	11 440	12 452	0
Короткострокові зобов'язання	10,2	9	447	7 788	35 859
Забезпечення наступних витрат і цільове фінансування	3514,3	0	0	0	0
Разом зобов'язань	3 525	4 487	11 887	20 240	35 859
Разом власного капіталу та зобов'язань	53 264	65 040	104 912	152 229	210 710

ФІНАНСОВІ РЕЗУЛЬТАТИ	2014	2015	2016	2017	2018
Дохід від реалізації	25106,4	33 562	69 792	85 743	103 818
Собівартість продажів	18101	23 492	41 924	49 254	54 327
Валовий прибуток	7 005	10 070	27 868	36 488	49 491
Інший операційний дохід (Інші операційні доходи+інші доходи)	5175,3	7 939	6 780	7 416	273
Витрати адміністративні, збутові, загальні (інші операційні витрати+інші витрати)	3618,1	7 195	2 177	4 939	6 902
Прибуток від операційної діяльності	8 563	10 813	32 471	38 965	42 862
Доходи від участі в капіталі та інші доходи	0	0	0	0	0
Фінансові витрати (непрямі податки)	4184,4	0	0	0	0
Інші витрати	0	0	0	0	0
Прибуток до податків	4 378	10 813	32 471	38 965	42 862
Податок на прибуток	0	0	0	0	0
Чистий прибуток	4 378	10 813	32 471	38 965	42 862

Джерело: власні розрахунки

Звичайно, в першу чергу аналіз фінансових результатів проводиться, починаючи з розгляду абсолютних величин доходу від реалізації, валового прибутку, прибутку від операційної діяльності та чистого прибутку (рис.2.6).

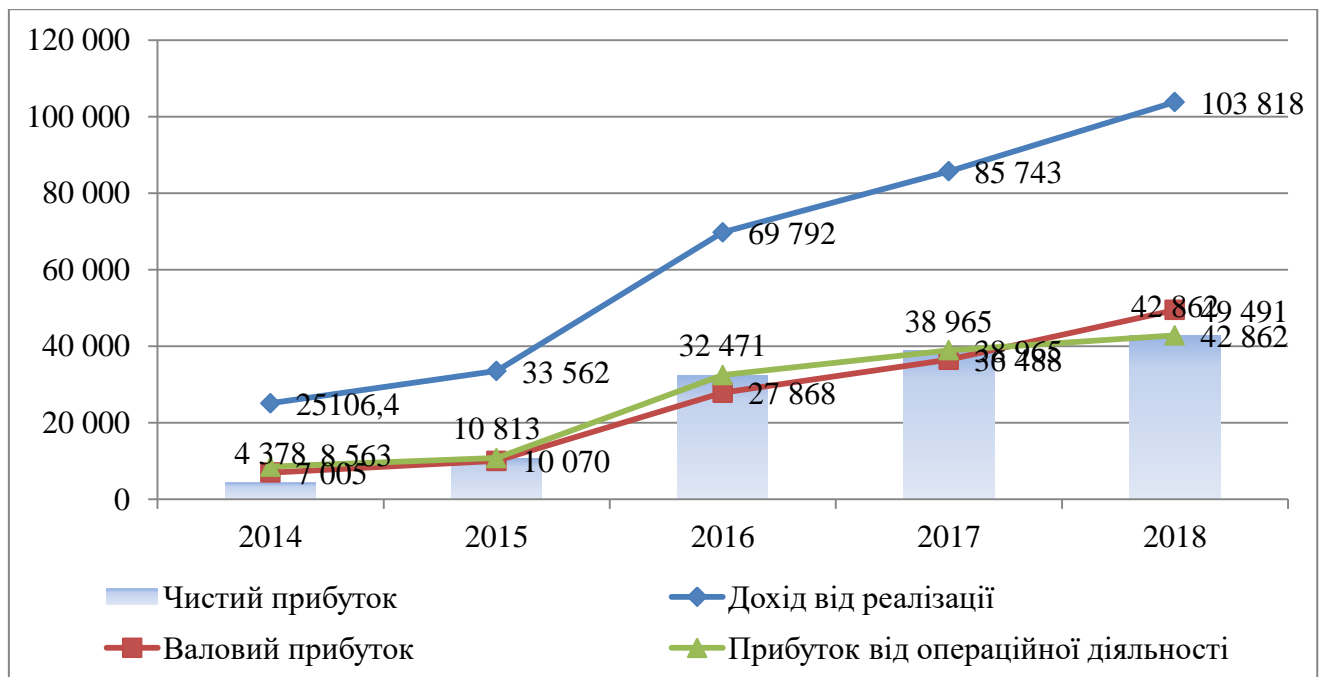

Рисунок 2.6 Динаміка результатуючих фінансових показників діяльності ПАП «Топільче»

Джерело: власні розрахунки

Отже, виручка або дохід від реалізації продукції ПАП «Топільче» протягом усього аналізованого періоду 2013-2018 рр. зростала від 25106,4 тис.грн. у 2014 році до рекордного показника 103818 тис.грн. у 2018 р. Звичайно, величина виручки не дає розуміння щодо прибутковості діяльності підприємства.

Зменшивши дохід від реалізації продукції на собівартість продажів, можна отримати показник валового прибутку.

У Табл.2.6 показано абсолютні та відносні відхилення фінансових результатів діяльності ПАП «Топільче», які доповняють аналіз, що проводиться.

Таблиця 2.6

**Абсолютні відхилення фінансових результатів діяльності ПАП
«Топільче»**

ФІНАНСОВІ РЕЗУЛЬТАТИ	Абсолютне відхилення 2015 р. від 2014 р.	Абсолютне відхилення 2016 р. від 2015 р.	Абсолютне відхилення 2017 р. від 2016 р.	Абсолютне відхилення 2018 р. від 2017 р.	Абсолютне відхилення 2018 р. від 2014 р.
Дохід від реалізації	8 456	36 229	15 951	18 075	78 711
Собівартість продажів	5 391	18 431	7 331	5 073	36 226
Валовий прибуток	3 065	17 798	8 620	13 002	42 485
Інший операційний дохід (Інші операційні доходи+інші доходи)	2 763	-1 158	636	-7 143	-4 902
Витрати адміністративні, збутові, загальні (інші операційні витрати+інші витрати)	3 577	-5 018	2 762	1 962	3 284
Прибуток від операційної діяльності	2 251	21 658	6 494	3 896	34 299
Доходи від участі в капіталі та інші доходи	0	0	0	0	0
Фінансові витрати (непрямі податки)	-4 184	0	0	0	-4 184
Інші витрати	0	0	0	0	0
Прибуток до податків	6 435	21 658	6 494	3 896	38 484
Податок на прибуток	0	0	0	0	0
Чистий прибуток	6 435	21 658	6 494	3 896	38 484

Джерело: власні розрахунки

Валовий прибуток підприємства у 2014-2015 рр. був близький до показника прибутку від операційної діяльності, оскільки операційний дохід та операційні витрати були приблизно збалансовані, чого не можна сказати про наступні роки.

Валовий прибуток у 2017 році зріс на 8620 тис.грн., а прибуток від операційної діяльності підприємства збільшився від 32471 тис.грн. до 38965 тис.грн., тобто на 3896 тис.грн.

Для доповнення аналізу розрахуємо відносні відхилення значень показників, тобто виявимо на скільки відсотків змінилися показники в динаміці (Табл.2.7).

Таблиця 2.7

**Відносні відхилення фінансових результатів діяльності ПАП
«Топільче»**

ФІНАНСОВІ РЕЗУЛЬТАТИ	Відносне відхилення 2015 р. від 2014 р.	Відносне відхилення 2016 р. від 2015 р.	Відносне відхилення 2017 р. від 2016 р.	Відносне відхилення 2018 р. від 2017 р.	Відносне відхилення 2018 р. від 2014 р.
Дохід від реалізації	34	108	23	21	314
Собівартість продажів	30	78	17	10	200
Валовий прибуток	44	177	31	36	606
Інший операційний дохід (Інші операційні доходи+інші доходи)	53	-15	9	-96	-95
Витрати адміністративні, збутові, загальні (інші операційні витрати+інші витрати)	99	-70	127	40	91
Прибуток від операційної діяльності	26	200	20	10	401
Доходи від участі в капіталі та інші доходи	-	-	-	-	-
Фінансові витрати (непрямі податки)	-100	-	-	-	-100
Інші витрати	-	-	-	-	-
Прибуток до податків	147	200	20	10	879
Податок на прибуток	-	-	-	-	-
Чистий прибуток	147	200	20	10	879

Джерело: власні розрахунки

Валовий прибуток найбільше у відсотковому відношенні змір в період 2015-2016 рр., коли зростання становило 166%, в абсолютному вимірі це становило 17798 тис.грн. За весь аналізований період, тобто 2014-2018 рр. валовий прибуток збільшився на 42485 тис.грн, а це становить 606%. На це вплинуло розширення видів діяльності ПАП «Топільче», нарощення виробничих потужностей та ринків збуту продукції.

З рис.2.7 можна зрозуміти, яким чином був сформований прибуток від операційної діяльності у грошовому вимірі.

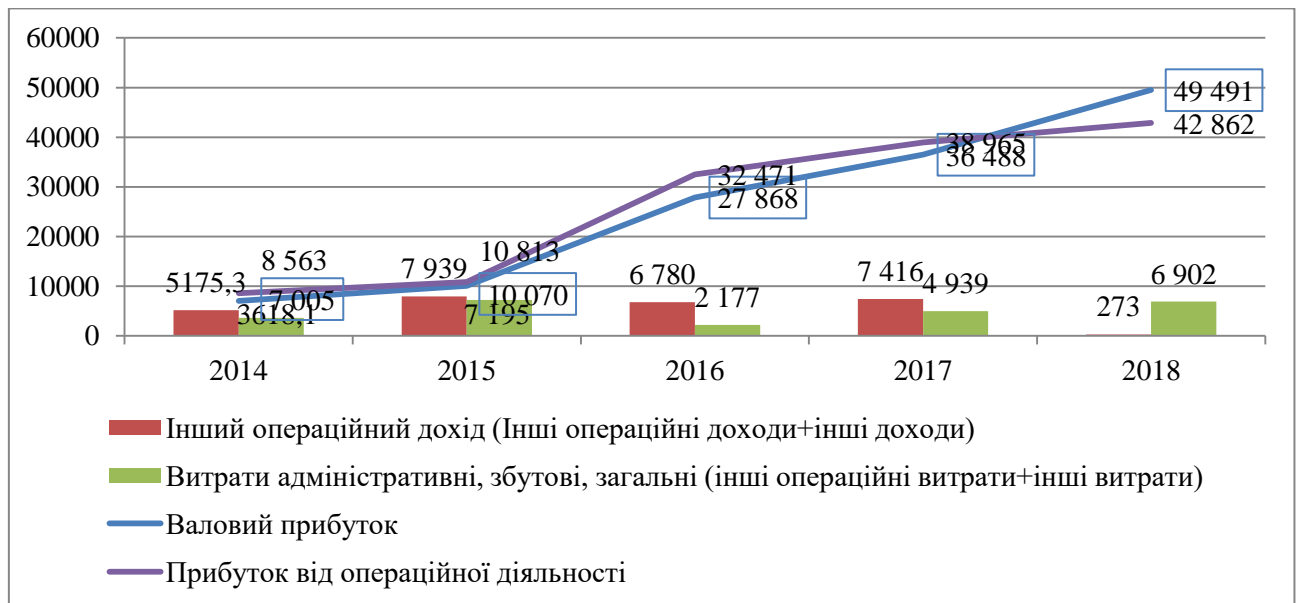

Рисунок 2.7 Динаміка окремих показників, що характеризують фінансові результати діяльності ПАП «Топільче»

Джерело: власні розрахунки

Порівняємо між собою узагальнений показник «Інший операційний дохід», який розраховується як сума таких статей Звіту про фінансові результати як «Інші операційні доходи» та «Інші доходи», та «Витрати адміністративні, збутові, загальні», що є сумою «Інших операційних витрат» та «Інших витрат».

Протягом усього періоду 2014-2018 рр. показник іншого операційного доходу переважав над операційними витратами, за виключенням 2018 року, у

якому операційні витрати становили 6902 тис.грн., в той час як операційні доходи – лише 273 тис.грн.

У зв'язку із такою різницею, у 2018 році валовий прибуток був більшим від показника прибутку від операційної діяльності.

За період 2014-2018 рр. відносно відхилення значень прибутку від операційної діяльності становило 401%, що прямо вплинуло на значення чистого прибутку ПАП «Топільче», яке варто детальніше проаналізувати.

У досліджуваного підприємства чистий прибуток відрізняється від прибутку від операційної діяльності лише на величину фінансових витрат (тобто непрямих податків, які сплачує підприємство). Вказані фінансові витрати підприємство понесло лише у 2014 році в розмірі 4184,4 тис.грн., тобто нарощення прибутку від операційної діяльності, як і чистого прибутку, відбувалося щорічно (на 21658 тис.грн. у 2016 р., ще на 20% 2017 року і 10% у 2018 році відносно 2017 р.).

Загалом можна стверджувати, що підприємство активно розвивається, нарощує свій виробничий та фінансовий потенціал, що підтверджується даними фінансової звітності.

Звичайно, показник чистого прибутку демонструє позитивну динаміку розвитку ПАП «Топільче», проте такого аналізу може бути недостатньо для багатостороннього розуміння стану та потенціалу до розвитку організації.

Тому пропонуємо розглянути наступні доповнюючі показники аналізу господарської діяльності підприємства: рентабельність власного капіталу; рентабельність продажів; оборотність активів; фінансовий важіль; динаміка обсягів продажів; динаміка вартості активів; фінансовий леверидж; чистий робочий капітал; коефіцієнт маневреності; поточна ліквідність; швидка ліквідність; абсолютна ліквідність.

Розпочнемо із аналізу рентабельності (Табл.2.8). Рентабельність власного капіталу показує співвідношення між чистим прибутком та власним капіталом підприємства. Цей показник характеризує ефективність використання власного капіталу та його нарощення вважається позитивною тенденцією.

Показники рентабельності діяльності ПАП «Топільче»

Показник	Формула виміру	2014	2015	2016	2017	2018
ROE (рентабельність власного капіталу)	Чистий прибуток / Власний капітал	8,8%	17,9%	34,9%	29,5%	24,5%
ROS (рентабельність продажів)	Чистий прибуток / Продажі	17,4%	32,2%	46,5%	45,4%	41,3%
АТ (оборотність активів)	Продажі / Активи	0,47	0,52	0,67	0,56	0,49
А/Е (фінансовий важіль)	Активи / Зобов'язання	15,11	14,49	8,83	7,52	5,88

Джерело: власні розрахунки

Найвищим значенням показник рентабельності власного капіталу закінчився 2016 р. на рівні 34,9%. У наступні роки він знизився спочатку до рівня 29,5% у 2017 році та до 24,5% у 2018 році (рис.2.8).

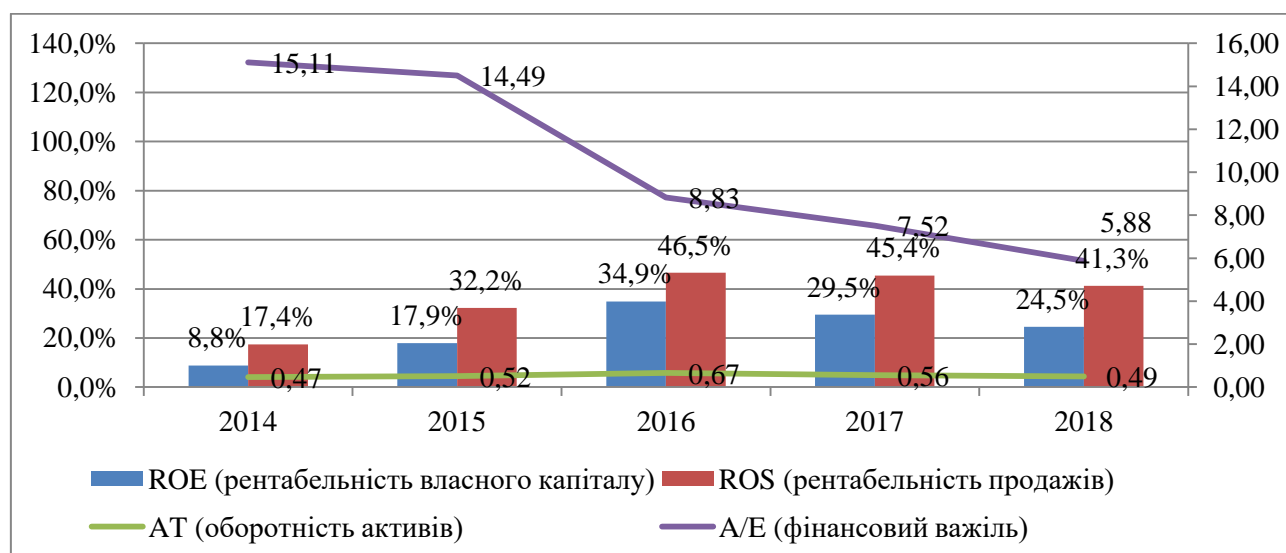

Рисунок 2.8 Динаміка значень показників рентабельності діяльності ПАП «Топільче»

Джерело: власні розрахунки

Як і рентабельність власного капіталу, так і рентабельність продажів були на найвищому рівні у 2016 році, причому увесь аналізований період 2014-2018 рр. рентабельність продажів значно переважала рентабельність власного капіталу, наприклад, у 16 році рентабельність продажів була зафіксована на

рівні 46,5%, у 2017 році вона незначно знизилася до 45,4%, а на кінець 2018 року цей показник бува на рівні 41,3%.

Ще одним показником, який варто розглянути, є оборотність активів. Коефіцієнт демонструє співвідношення виручки і суми оборотних активів. Значення показника говорить про кількість оборотів, які здійснили оборотні активи [23]. Оборотність активів ПАП «Топільче» в період 2013-2018 рр. коливалася в межах 0,47-0,67. Нарощення величини оборотності активів в 2014-2016 рр. відбувалося за рахунок збільшення обсягів продажів в цей період. Незначне зниження показника до 41,3% у 2018 році ще не є загрозовим, проте, вимагає уваги зі сторони керівництва підприємства.

Фінансовий важіль розраховується як відношення суми позикового капіталу до суми власного акціонерного капіталу компанії або позикового капіталу до суми усього використовуваного компанією капіталу. Чим більше частка довгострокової заборгованості, тим сильніше фінансовий важіль [24].

Величина фінансового важеля знижувалася від 2014 до 2018 р., що оцінюється як позитивна тенденція, оскільки зменшується залежність ПАП «Топільче» від позикових коштів. Даний показник впав з рівня 15,11 у 2014 році до 5,88 у 2018 році.

У Табл.2.9 подано значення абсолютних відхилень показників рентабельності діяльності ПАП «Топільче».

Таблиця 2.9

**Абсолютні відхилення показників рентабельності діяльності ПАП
«Топільче»**

Показники	Абсолютне відхилення 2015 р. від 2014 р.	Абсолютне відхилення 2016 р. від 2015 р.	Абсолютне відхилення 2017 р. від 2016 р.	Абсолютне відхилення 2018 р. від 2017 р.	Абсолютне відхилення 2018 р. від 2014 р.
ROE (рентабельність власного капіталу)	0,09	0,17	-0,05	-0,05	0,16
ROS (рентабельність продажів)	0,15	0,14	-0,01	-0,04	0,24
AT (оборотність активів)	0,04	0,15	-0,10	-0,07	0,02
A/E (фінансовий важіль)	-0,62	-5,67	-1,30	-1,65	-9,24

Джерело: власні розрахунки

Відносні відхилення доповнюють загальний аналіз (Табл. 2.10).

Таблиця 2.10

**Відносні відхилення показників рентабельності діяльності ПАП
«Топільче»,%**

Показники	Відносне відхилення 2015 р. від 2014 р.	Відносне відхилення 2016 р. від 2015 р.	Відносне відхилення 2017 р. від 2016 р.	Відносне відхилення 2018 р. від 2017 р.	Відносне відхилення 2018 р. від 2014 р.
ROE (рентабельність власного капіталу)	102,88	95,47	-15,43	-16,96	178,49
ROS (рентабельність продажів)	84,75	44,41	-2,32	-9,15	136,75
АТ (оборотність активів)	9,48	28,92	-15,33	-12,52	4,53
А/Е (фінансовий важіль)	-4,09	-39,11	-14,78	-21,87	-61,12

Джерело: власні розрахунки

За період 2014-2018 рр. найбільше відсоткове зростання характерне для показника рентабельності власного капіталу (178,49%), найбільш значне падіння – для показника фінансового важеля (-61,12%).

Наступною частиною аналізу є дослідження динаміки розвитку через наступні показники: динаміка обсягів продажів, динаміка вартості активів та динаміка чистого прибутку (Табл.2.11).

Таблиця 2.11

Показники динаміки розвитку ПАП «Топільче»

Показник	Формула виміру	2014	2015	2016	2017	2018
Динаміка обсягів продажів	Оборот поточного періоду / Оборот попереднього періоду	-	1,34	2,08	1,23	1,21
Динаміка вартості активів	Сума активів на кінець звітного періоду / Сума активів на початок звітного періоду	-	1,22	1,61	1,45	1,38
Динаміка чистого прибутку	Чистий прибуток поточного періоду / Чистий прибуток базового періоду	-	2,47	3,00	1,20	1,10

Джерело: власні розрахунки

Динаміка обсягів продажів визначається співвідношенням між оборотом поточного періоду до обороту попереднього періоду. Оскільки розрахунки ведуться за річними відносними даними, можна стверджувати, що найвищим показником динаміки обсягів продажів характеризувався 2016 р., у якому співвідношення між річними даними становило 2,08 (рис.2.9).

Рисунок 2.9 Індикатори динаміки розвитку ПАП «Топільче»

Джерело: власні розрахунки

Найбільшим показником динаміки розвитку ПАП «Топільче» характеризувався чистий прибуток, який у 2016 р. переважав значення попереднього року у 3 рази.

Динаміка вартості активів була менш різкою, проте, також демонструє нарощення величини: у 2015 році – 1,22, у 2016 – максимальне зростання у 1,61 рази.

У 2018 році можна спостерігати приблизно однакові індикатори динаміки обсягів продажів, вартості активів та чистого прибутку (рис.2.9).

Наступною групою показників, які варто розрахувати та проаналізувати, є фінансова стійкість. Фінансовий леверидж (плече фінансового важеля, кредитний важіль, кредитне плече) – це відношення позикових коштів до особистих (інакше кажучи, відповідність між позиковими і особистим капіталом [25]).

Оптимальним, особливо для вітчизняних компаній, вважається рівне співвідношення кредитного та власного капіталу (коли коефіцієнт фінансового левериджу дорівнює 1). Звичайно, чим воно менше, тим меншою мірою підприємство є залежним від запозичених коштів. Результати розрахунків фінансового левериджу ПАП «Топільче» подано у Табл.2.12.

Таблиця 2.12

Показники фінансової стійкості ПАП «Топільче»

Показник	Формула виміру	2014	2015	2016	2017	2018
Фінансовий леверидж	Запозичені кошти / Власний капітал	0,07	0,07	0,13	0,15	0,21
Чистий робочий капітал	Оборотні активи - Короткострокові зобов'язання	37 791,10	43 816,1	78 521,3	111 940,4	133 562,4
Коефіцієнт маневреності власного капіталу	(Власний капітал – Необоротні активи) / Власний капітал	0,69	0,65	0,72	0,75	0,76

Джерело: власні розрахунки

Найвищим рівнем фінансового левериджу характеризувався 2018, у якому частка зобов'язань відносно власного капіталу була найбільшою та становила 0,21. У всі інші роки аналізованого період, тобто 2014-2017 рр. цей показник був на рівні 0,07 (2014-2015 рр.), 0,13 (у 2016 р.) та 0,15 (у 2017 р.), що є непоганим результатом діяльності підприємства.

На рис.2.10 показано зміну значень показників фінансової стійкості ПАП «Топільче»

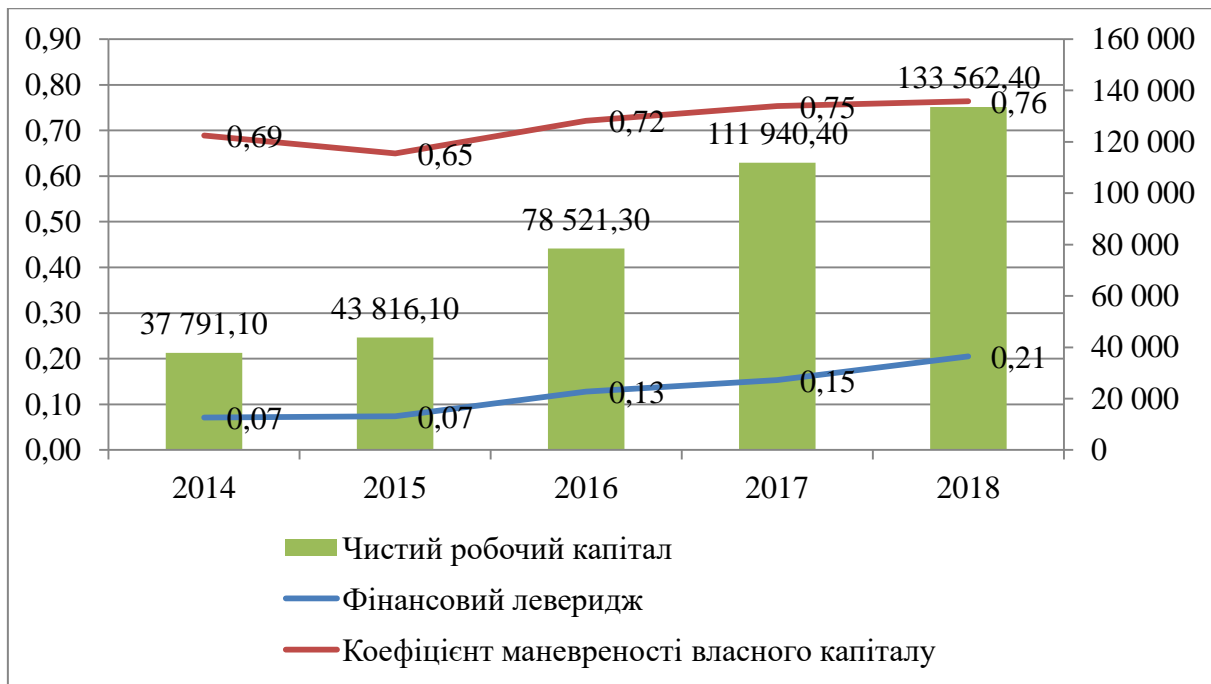

Рисунок 2.10 Динаміка показників фінансової стійкості ПАП «Топільче»

Джерело: власні розрахунки

Значне перевищення чистого обігового капіталу над оптимальною потребою свідчить про нераціональне використання ресурсів підприємства [24].

У ПАП «Топільче» величина чистого робочого капіталу в період 2013-2018 рр. постійно зростала (Табл.2.13).

Таблиця 2.13

**Абсолютні відхилення показників фінансової стійкості ПАП
«Топільче»**

Показники	Абсолютне відхилення 2015 р. від 2014 р.	Абсолютне відхилення 2016 р. від 2015 р.	Абсолютне відхилення 2017 р. від 2016 р.	Абсолютне відхилення 2018 р. від 2017 р.	Абсолютне відхилення 2018 р. від 2014 р.
Фінансовий леверидж	0,00	0,05	0,03	0,05	0,13
Чистий робочий капітал	6025,00	34705,20	33419,10	21622,00	95771,30
Коефіцієнт маневреності власного капіталу	-0,04	0,07	0,03	0,01	0,07

Джерело: власні розрахунки

За період 2014-2018 рр. величина чистого робочого капіталу зросла на 95771,3 тис.грн., що є безумовним досягненням ПАП «Топільче».

Останнім аналізованим показником із групи фінансової стійкості є коефіцієнт маневреності власного капіталу. Нормативним вважається значення 0,1 і вище [26].

Протягом усього аналізованого періоду 2014-2018 рр. коефіцієнт маневреності власного капіталу відповідав нормативному значенню та постійно наростав, за виключенням 2015 р., у якому було зафіксовано зниження показника з рівня 0,69 до 0,65. Це було несуттєве негативне коливання, яке вже в наступні роки було повністю нівельоване (зростання у 2016 році становило 0,07, в наступному році збільшення спостерігалось від рівня показника 0,65 до 0,72; 2017 р. закінчився із показником коефіцієнту маневреності власного капіталу 0,75; у 2018 р. було зафіксовано максимальне значення на рівні 0,76).

У Табл.2.14 подана інформація щодо відносних відхилень значень показників фінансової стійкості ПАП «Топільче».

Таблиця 2.14

Відносні відхилення показників фінансової стійкості ПАП «Топільче»

Показники	Відносне відхилення 2015 р. від 2014 р.	Відносне відхилення 2016 р. від 2015 р.	Відносне відхилення 2017 р. від 2016 р.	Відносне відхилення 2018 р. від 2017 р.	Відносне відхилення 2018 р. від 2014 р.
Фінансовий леверидж	4,58	72,45	20,00	33,74	189,42
Чистий робочий капітал	15,94	79,21	42,56	19,32	253,42
Коефіцієнт маневреності власного капіталу	-5,73	11,00	4,53	1,34	10,85

Джерело: власні розрахунки

За період 2014-2018 рр. показник фінансового левериджу зріс на 189,42%, величина чистого робочого капіталу збільшилася на 253,42%, коефіцієнт маневреності власного капіталу збільшився на 10,85%.

Ще однією групою показників, яка характеризує фінансовий стан підприємства, є ліквідність.

У Табл.2.15 подано результати розрахунків показника поточної ліквідності.

Таблиця 2.15

Показники ліквідності ПАП «Топільче»

Показник	Формула виміру	2014	2015	2016	2017	2018
Поточна ліквідність	Поточні (оборотні) активи / Поточні (оборотні) зобов'язання	3 706,01	4 869,46	176,66	15,37	4,72
Швидка ліквідність	(Поточні активи – Запаси) / Поточні зобов'язання	3 275,20	1 558,56	102,77	11,85	2,24
Абсолютна ліквідність	(Гроші та фінансові інвестиції) / Поточні зобов'язання	104,63	185,48	12,97	1,04	0,00

Джерело: власні розрахунки

У 2016 р. показник поточної ліквідності становив 4869,46, що свідчить про надзвичайно високий рівень платоспроможності підприємства. Навіть зниження рівня поточної ліквідності як наслідок накопичення короткострокових зобов'язань у наступні роки, не вивело показник поточної ліквідності за межі нормативних значень.

Розрахунки показують, що показники швидкої ліквідності значно перевищували нормативні значення, найвищим показником характеризувався 2014 р., у якому коефіцієнт швидкої ліквідності становив 3275,20 тис.грн. В наступні роки збільшувався обсяг поточних зобов'язань, тому і результуючий коефіцієнт швидкої ліквідності різко знижувався.

Абсолютні відхилення показників ліквідності ПАП «Топільче» подано у Табл. 2.16.

Таблиця 2.16

**Абсолютні відхилення показників ліквідності ПАП «Топільче»,
тис.грн.**

Показники	Абсолютне відхилення 2015 р. від 2014 р.	Абсолютне відхилення 2016 р. від 2015 р.	Абсолютне відхилення 2017 р. від 2016 р.	Абсолютне відхилення 2018 р. від 2017 р.	Абсолютне відхилення 2018 р. від 2014 р.
Поточна ліквідність	1163,45	-4692,79	-161,29	-10,65	-3701,29
Швидка ліквідність	-1716,64	-1455,79	-90,92	-9,61	-3272,96
Абсолютна ліквідність	80,85	-172,51	-11,92	-1,04	-104,63

Джерело: власні розрахунки

За період 2014-2018 рр. швидка ліквідність знизилася на 3272,96 тис.грн., що у відсотковому співвідношенні дорівнює -99,93% (Табл.2.17). Приблизно на таку ж величину скоротилося значення показника поточної ліквідності (-99,87%).

Таблиця 2.17

Відносні відхилення показників ліквідності ПАП «Топільче», %

Показники	Відносне відхилення 2015 р. від 2014 р.	Відносне відхилення 2016 р. від 2015 р.	Відносне відхилення 2017 р. від 2016 р.	Відносне відхилення 2018 р. від 2017 р.	Відносне відхилення 2018 р. від 2014 р.
Поточна ліквідність	31,39	-96,37	-91,30	-69,27	-99,87
Швидка ліквідність	-52,41	-93,41	-88,47	-81,13	-99,93
Абсолютна ліквідність	77,27	-93,01	-91,95	-99,99	-100,00

Джерело: власні розрахунки

Коефіцієнт абсолютної ліквідності [26] – співвідношення найбільш ліквідної частини активів і поточних зобов'язань. До найбільш ліквідної частини активів належать грошові кошти та їх еквіваленти. Показник демонструє частку поточних зобов'язань компанії, яка може бути погашена негайно. Нормативним вважається значення від 0,1 до 0,2.

На рис.2.11 показано показники ліквідності ПАП «Топільче».

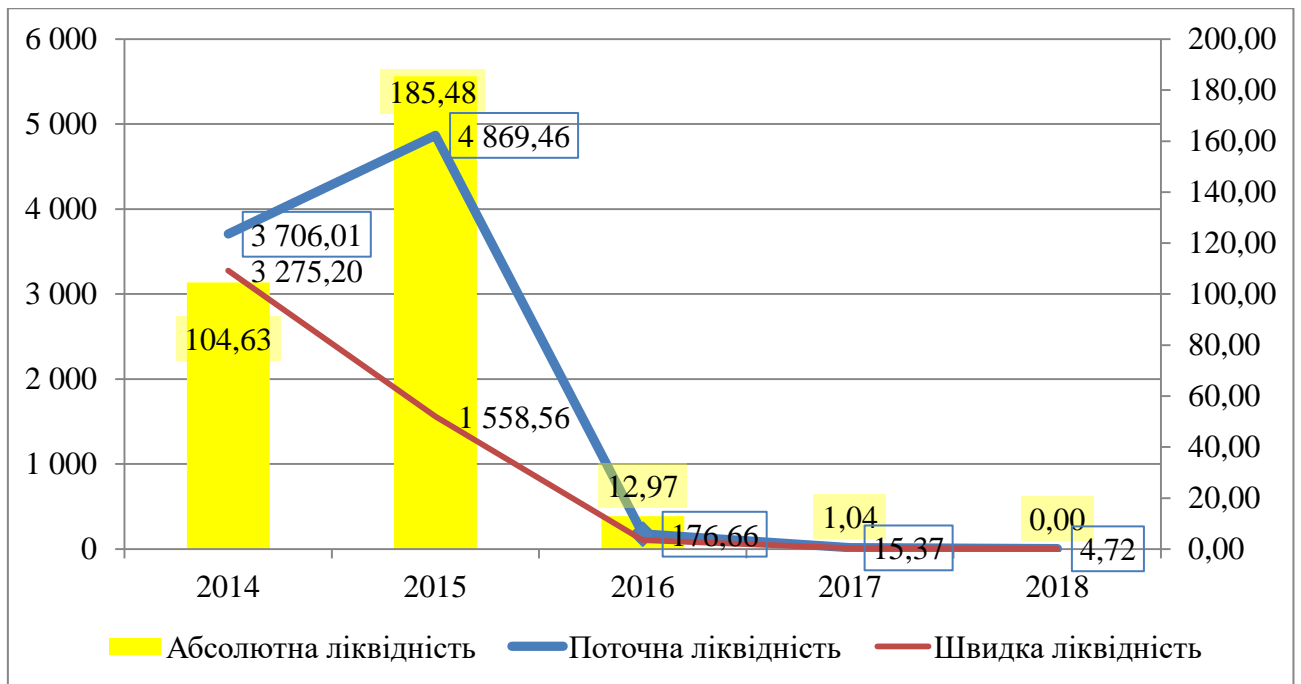

Рисунок 2.11 Показники ліквідності ПАП «Топільче»

Джерело: власні розрахунки

2015 рік характеризувався найвищим рівнем абсолютної ліквідності (185,48), що пояснюється значними обсягами грошових коштів у розпорядженні підприємства. На кінець 2018 року у розпорядженні ПАП «Топільче» перебувало лише 5 тис.грн. грошових коштів, що поєднувалося із 35859 тис.грн. короткострокових зобов'язань, що звичайно скоротило рівень показника абсолютної ліквідності практично до 0.

2.3 Факторний аналіз валового прибутку ПАП «Топільче»

Факторний аналіз прибутку дозволяє визначити силу впливів окремих чинників на кінцевий результат діяльності підприємства – прибуток. В літературі можна відшукати пропозиції щодо вибору аналізованих чинників (наприклад, [27, с. 36-37]), проте підприємство може сформувати і свій власний набір, який буде найбільшою мірою відображати особливості його діяльності.

Набір факторів може відрізнятись залежно від доступу до інформації та мети аналізу.

Проведемо спрощений аналіз впливу зміни відпускних цін реалізації ячменю та кукурудзи ПАП «Топільче», змін в обсягах реалізації та змін у структурі реалізованої продукції на загальну величину прибутку, яку підприємство отримало від реалізації цих культур (Табл.2.18).

Таблиця 2.18

Вихідні дані для факторного аналізу прибутку підприємства

Показник	2017		2018		Зміни (+,-)	
	Ячмінь	Кукурудза	Ячмінь	Кукурудза	Ячмінь	Кукурудза
Обсяг реалізованої продукції, т.	2500	3000	3500	4500	1000	1500
Середня ціна реалізації, грн.	4800	4700	5500	4400	700	-300
Виручка від реалізації продукції без ПДВ, грн.	12000000	14100000	19250000	19800000	7250000	5700000
Собівартість одиниці продукції, грн.	210	200	220	230	10	30
Собівартість продукції, грн.	525000	600000	770000	1035000	245000	435000
Валовий прибуток, грн.	11475000	13500000	18480000	18765000	7005000	5265000

Джерело: власні розрахунки

1. Розрахунок загальної зміни валового прибутку (ΔP):

$$\Delta P = P1 - P2 = \sum \Delta_i P, \quad (2.1)$$

де ΔP – зміна прибутку від реалізації продукції за аналізований період;

$P1$ – прибуток звітного року;

$P2$ – прибуток минулого року;

i – фактори, що впливають на величину прибутку.

$$\Delta P^* = 18480000 - 11475000 = 7005000 \text{ грн. (ячмінь);}$$

$$\Delta P^{**} = 770000 - 525000 = 245000 \text{ грн. (кукурудза).}$$

Загальна величина валового прибутку, отриманого від реалізації ячменю та кукурудзи у період 2017-2018 рр. зростає. Перейдемо до аналізу факторів, які спричинили таке зростання.

2. Вплив на прибуток відпускних цін на реалізовану продукцію (ΔP_1):

$$\Delta P_1 = \sum p_1 q_1 - \sum p_0 q_1 \quad (2.2)$$

де $\sum p_1 q_1$ – реалізація у звітному році в цінах звітнього року;

$\sum p_0 q_1$ – реалізація у звітному році в цінах минулого року;

p – ціна продукції;

q – кількість продукції.

$$\Delta P_1^* = 5500 * 3500 - 4800 * 3500 = 2450000 \text{ грн. (ячмінь);}$$

$$\Delta P_1^{**} = 5500 * 4500 - 4700 * 4500 = -1350000 \text{ грн. (кукурудза).}$$

Отже, із зростанням середніх цін на ячмінь, підприємство наростило валовий прибуток на 2450 тис.грн., в той час зниження цін на кукурудзу вплинуло на недоотримання потенційного валового прибутку в розмірі 1350 тис.грн.

3. Вплив на прибуток змін в обсязі реалізованої продукції (ΔP_2):

$$\Delta P_2 = P_0 k_1 - P_0 = P_0 (k_1 - 1), \quad (2.3)$$

де k_1 – коефіцієнт зростання обсягу реалізації продукції у відпускних цінах, визначається за формулою:

$$k_1 = N_{1,0} / N_0 \quad (2.4)$$

де P_0 – прибуток, одержаний у минулому році, у цінах і за собівартістю минулого року;

$N_{1,0} = \sum p_{0q}q_1$ – реалізація у звітному році в цінах минулого року;

$N_0 = \sum p_{0q}q_0$ – реалізація у минулому році в цінах минулого року;

p – ціна продукції;

q – кількість продукції.

Визначимо вплив цього фактора:

$k_1 = (3500 \cdot 4800) / (2500 \cdot 4800) = 1,4$ (ячмінь);

$k_2 = (4500 \cdot 4700) / (3000 \cdot 4700) = 1,5$ (кукурудза);

$\Delta P_2^* = 4800(1,4 - 1) = 1920$ грн. (ячмінь);

$\Delta P_2^{**} = 4700(1,5 - 1) = 2350$ грн. (кукурудза).

На підприємстві зміна обсягу реалізації мала негативне значення як для ячменю, так і кукурудзи. В результаті збільшення обсягу реалізації ячменю валовий прибуток збільшився на 1920 грн., а кукурудзи – на 2350 грн.

4. Вплив на прибуток змін у структурі реалізованої продукції (ΔP_3):

$$\Delta P_3 = P_{1,0} - P_0 k_1, \quad (2.5)$$

де

$P_{1,0}$ – прибуток, одержаний від фактично реалізованої продукції у звітному році у цінах і за собівартістю минулого року;

P_0 – прибуток, одержаний у минулому році, у цінах і за собівартістю минулого року.

Оцінимо вплив змін у структурі виробництва та реалізації на прибуток.

$\Delta P_3^* = (3500 \cdot 4800 - 3500 \cdot 210) - 11475000 = 4590$ тис.грн. (ячмінь);

$\Delta P_3^{**} = (4500 \cdot 4700 - 4500 \cdot 200) - 13500000 = 6750$ тис.грн. (кукурудза).

Отже, за рахунок змін в структурі реалізованої продукції підприємству вдалося збільшити валовий прибуток на 11340 тис.грн.

5. Вплив на прибуток собівартості продукції (ΔP_4):

$$\Delta P4 = S1,0 - S1 \quad (2.6)$$

де S1 – фактична собівартість реалізованої продукції;

S1,0 – фактична собівартість реалізованої продукції за звітний рік у цінах попереднього року.

$$\Delta P4^* = 3500 \cdot 210 - 770000 = -35\,000 \text{ грн. (ячмінь);}$$

$$\Delta P4^{**} = 4500 \cdot 200 - 1035000 = -135\,000 \text{ грн. (кукурудза).}$$

Збільшення собівартості виробництва як ячменю, так і кукурудзи, безумовно, негативно вплинуло на обсяги валового прибутку ПАП «Топільче», зокрема, підвищення собівартості на ячмінь зменшило прибуток на 35 тис.грн., а збільшення собівартості реалізації кукурудзи зменшило валовий прибуток на 135 тис.грн.

Узагальнимо в табл. 2.19 вплив факторів на прибуток.

Таблиця 2.19

Результати факторного аналізу прибутку ПАП «Топільче», грн.

Фактори, що вплинули на валовий прибуток	Ячмінь	Кукурудза	Разом
Вплив на прибуток відпускних цін на реалізовану продукцію	2450000	-1350000	1100000
Вплив на прибуток змін у структурі реалізованої продукції	4590000	6750000	11340000
Вплив на прибуток собівартості продукції	-35000	-135000	-170000
ВСЬОГО	7005000	5265000	12270000

Джерело: власні розрахунки

Отже, валовий прибуток ПАП «Топільче» за період 2017-2018 рр. зріс на 12270 тис.грн., в тому числі від реалізації ячменю – на 7005 тис.грн. та кукурудзи – на 5265 тис.грн. Такого результату вдалося досягти за рахунок таких узагальнених факторів:

- за рахунок змін у відпускних цінах продукції на 1100 тис.грн.;

- за рахунок змін у структурі реалізованої продукції – на 11340 тис.грн.;
- за рахунок змін у собівартості продукції валовий прибуток скоротився на 170 тис.грн.

Висновки до розділу 2

У даному розділі подана загальна характеристика особливостей господарської діяльності ПАП «Топільче», яке займається вирощуванням пшениці, ячменю, кукурудзи, гороху, сої, ріпаку, цукрового буряку. Проведено аналіз основних показників діяльності підприємства за 5 років (2014-2018 рр.), який показав наступне: найбільші абсолютні відхилення в складі активів ПАП «Топільче» спостерігалися у зміні вартості оборотних активів у 2018 році порівняно з 2017 р. (49693 тис.грн.). Якщо ж поглянути як змінилася вартість активів у 2014-2018 рр., це зростання становить 25826,2 тис.грн. для необоротних активів та 131619,6 тис.грн. для оборотних активів.

У відсотковому вимірі активи найбільш стрімко зростали у 2016 році (61,3% відносно рівня попереднього року), причому у цьому ж році спостерігалось найбільш помітне нарощення вартості оборотних активів (80,19% відносно рівня 2015 р.).

Загальна вартість пасивів зросла на 295,59% (відповідно до вартості активів), проте зміна складових пасиву була різновекторною, тобто вартість власного капіталу збільшувалася від 49739,8 тис.грн. у 2014 році до 174851,6 тис.грн. у 2018 р. (+125111,8 тис.грн.).

Позитивно можна оцінити повне погашення довгострокових зобов'язань і забезпечень у 2018 році, які скорочувалися починаючи з 2017 р. Натомість поточні зобов'язання і забезпечення почали стрімко зростати після 2016 р. (у 2016 році на 438 тис.грн., наступного року ще на 7340,5 тис.грн, що становило 4866,67% та ще на 28071 тис.грн. за 2018 р.).

Виручка або дохід від реалізації продукції ПАП «Топільче» протягом усього аналізованого періоду 2013-2018 рр. зростала від 25106,4 тис.грн. у 2014 році до рекордного показника 103818 тис.грн. у 2018 р.

Загалом можна стверджувати, що підприємство активно розвивається, нарощує свій виробничий та фінансовий потенціал, що підтверджується даними фінансової звітності.

Як і рентабельність власного капіталу, так і рентабельність продажів були на найвищому рівні у 2016 році, причому увесь аналізований період 2014-2018 рр. рентабельність продажів значно переважала рентабельність власного капіталу, наприклад, у 16 році рентабельність продажів була зафіксована на рівні 46,5%, у 2017 році вона незначно знизилася до 45,4%, а на кінець 2018 року цей показник бува на рівні 41,3%.

За період 2014-2018 рр. показник фінансового левериджу зріс на 189,42%, величина чистого робочого капіталу збільшилася на 253,42%, коефіцієнт маневреності власного капіталу збільшився на 10,85%.

Також у розділі 2 проведено факторний аналіз валового прибутку ПАП «Топільче», в результаті якого виявлено, що валовий прибуток ПАП «Топільче» за період 2017-2018 рр. зріс на 12270 тис.грн., в тому числі від реалізації ячменю – на 7005 тис.грн. та кукурудзи – на 5265 тис.грн. Такого результату вдалося досягти за рахунок таких узагальнених факторів: за рахунок змін у відпускних цінах продукції на 1100 тис.грн.; за рахунок змін у структурі реалізованої продукції – на 11340 тис.грн.; за рахунок змін у собівартості продукції валовий прибуток скоротився на 170 тис.грн.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ПРОЦЕДУР УПРАВЛІННЯ ПРИБУТКОМ ПАП «ТОПІЛЬЧЕ»

3.1 Розробка моделі системи управління прибутком підприємства (на прикладі ПАП «Топільче»)

Моделювання системи управління прибутком підприємства основною метою має формування можливостей підприємства до його максимізації через чіткість управлінських процедур.

Етапність діє змогу зрозуміти всім учасникам наступні кроки, які заплановані та повинні бути виконані.

На рис.3.1 подано схематичну модель системи управління прибутком ПАП «Топільче», яка враховує усі необхідні компоненти.

Першим компонентом моделі є ідентифікація цілей в процесах управління прибутком підприємства.

Цілеорієнтація повинна стати одним із основних підходів до управлінських рішень, адже відсутність вимірювальних, обмежених в часі цілей дезорієнтовує працівників та ставить під сумнів можливість перевірки продуктивності їхньої роботи. Важливо, щоб всі цілі були вимірними та ці критерії доведені до відома усіх працівників.

Наступним кроком є аналіз внутрішнього та зовнішнього середовища функціонування підприємства.

Поєднання сприятливих впливів факторів зовнішнього та внутрішнього середовища функціонування підприємства є джерелом можливого економічного зростання підприємства та підвищення рівня ефективності управління прибутковістю організації.

На підприємства різного галузевого призначення впливає ціла низка факторів, які можуть бути відмінними в розрізі галузей та напрямків активності.

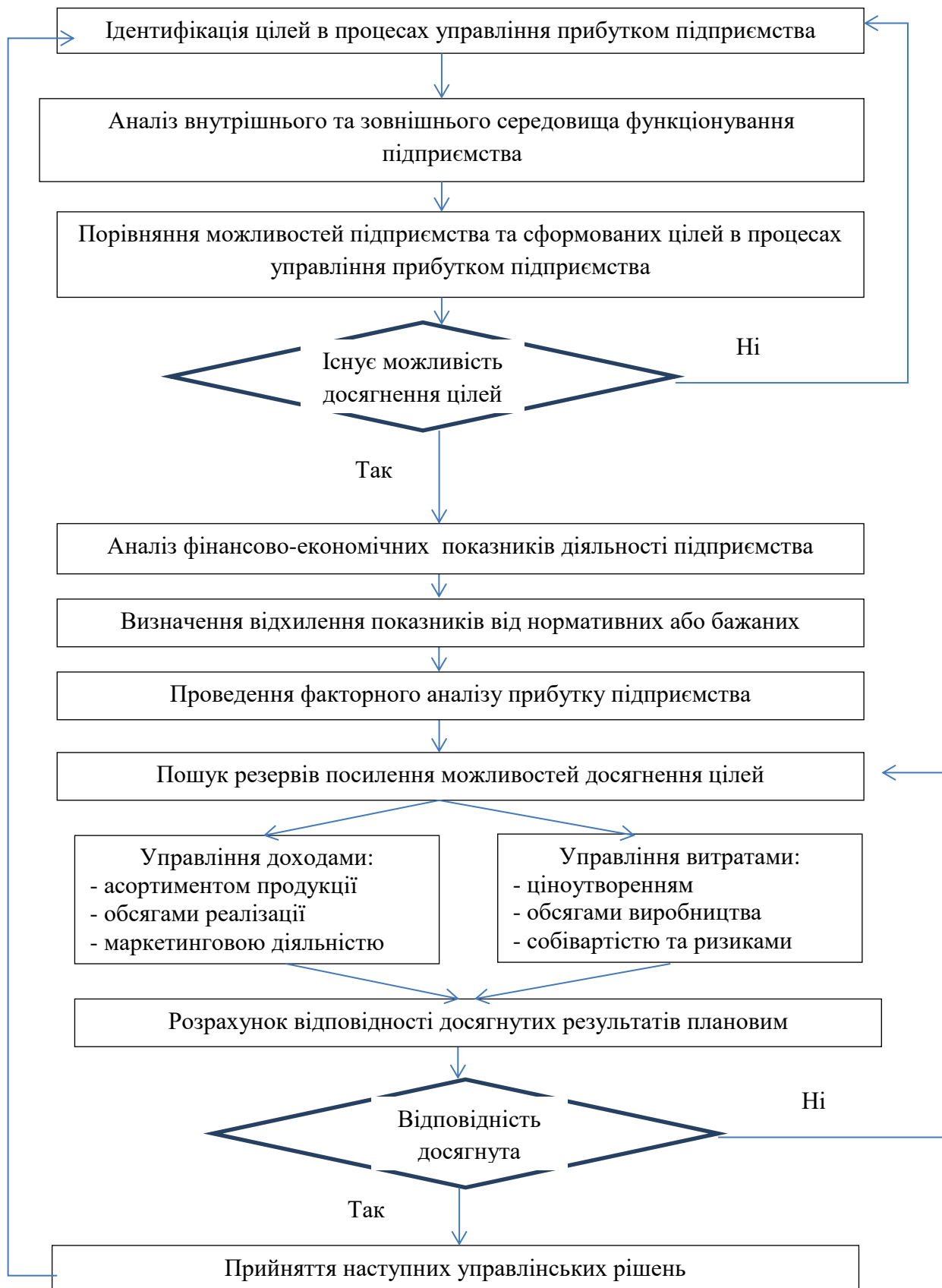

Рисунок 3.1 Модель системи управління прибутком підприємства

Джерело: розроблено автором

Звичайно, врахувати усі без виключення фактори практично неможливо, проте, максимально точне розуміння середовища, у якому працює підприємство, додає управлінській системі гнучкості та адаптивності.

Внутрішнє середовище, зазвичай, може бути настільки ж гнучким, як і зовнішнє. Тому моніторинг змін, що відбуваються в самій організації, повинен вестися постійно.

Далі необхідно порівняти можливості підприємства та сформованих цілей в процесах управління прибутком підприємства. Простого поверхневого аналізу зовнішнього та внутрішнього середовища може бути недостатньо для чіткого розуміння співставності цілей та сформованих підприємством можливостей до їх досягнення. Тому аналіз можна доповнити аналізом тенденцій, які характерні для конкретного ринку, на якому працює підприємство. Тенденції національного та глобального рівня, зазвичай, кореспондують між собою, тому в перспективі можна зорієнтуватися, як буде змінювати зовнішнє середовище діяльності організації.

В результаті проведеного співставлення можливостей підприємства та сформованих цілей слід визначити, в якій мірі існує можливість їх досягнення. Якщо такої можливості немає, слід повернутися до початкового етапу ідентифікації цілей в процесах управління прибутком підприємства.

Якщо ж визначено, що підприємство володіє всіма ознаками, які необхідні для досягнення цілей, і зовнішнє середовище є сприятливе, можна переходити до наступного етапу – аналізу фінансово-економічних показників діяльності підприємства.

Під час аналізу, в першу чергу, слід проаналізувати структуру балансу, звернувши особливу увагу на джерела формування грошових коштів та напрямки їх використання. Аналіз фінансових результатів також є джерелом інформації щодо ефективності діяльності та рівня прибутковості.

Показники слід аналізувати в динамічних рядах, розраховуючи абсолютні та відносні відхилення показників. Також слід звернути увагу і на відносні показники, які часто є більш інформативними, ніж абсолютні.

Для більшості показників не існує нормативних значень, а вони визначаються як бажані, виходячи із специфіки та цілей конкретного підприємства.

3.2 Обґрунтування факторів впливу на прибутковість ПАП «Топільче»

Оскільки в моделі системи управління прибутку підприємства, основний акцент повинен бути саме на прибутковості організації, пропонуємо наступним етапом розглядати проведення факторного аналізу прибутку підприємства. Чим більше факторів буде враховані, тим модель буде більш точною.

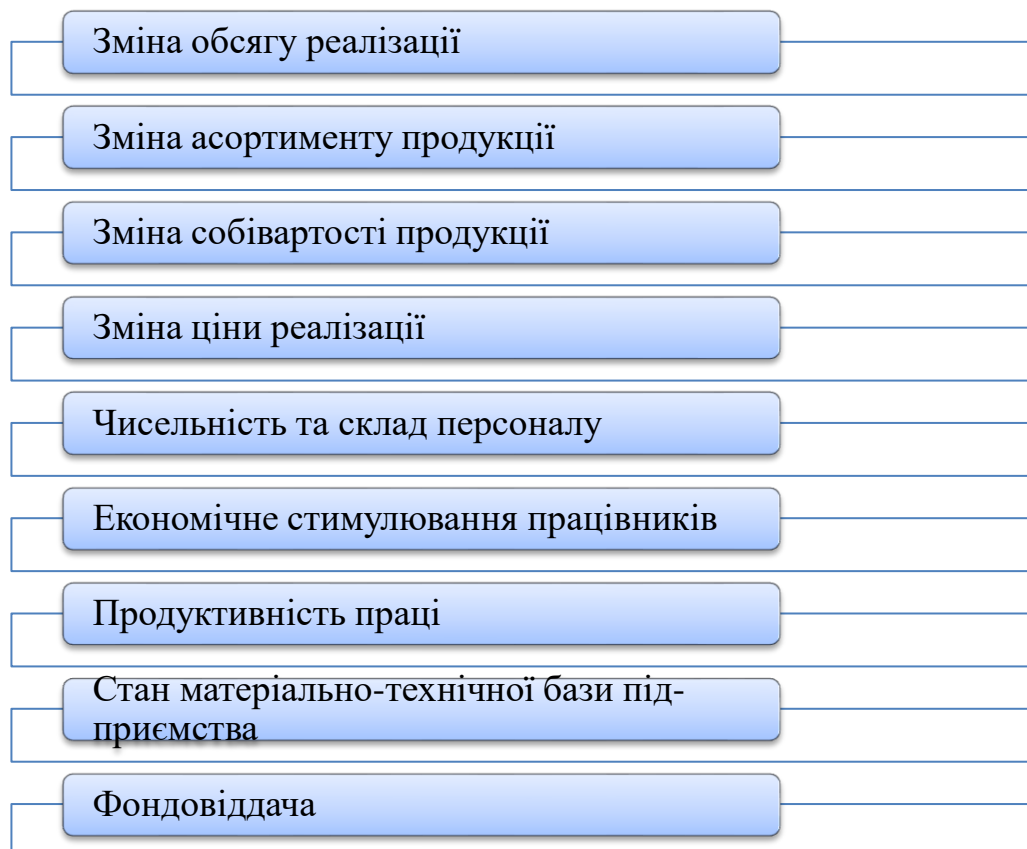

Рисунок 3.2 Фактори впливу на прибутковість ПАП «Топільче»

Джерело: розроблено автором

Пропонуємо використовувати набір із наступних:

1. Зміна обсягу реалізації.

Коливання в обсягах реалізації може мати певний сезонний характер, проте, в більшості випадків, визначається політикою менеджменту підприємства. Якщо виявляється, що обсяги реалізації знижуються і ця ситуація паралельним процесом має скорочення прибутків ПАП «Топільче», варто більш детально дослідити за рахунок чого відбуваються такі зміни. У випадку поєднання зниження обсягів реалізації із збереженням рівня прибутковості, ситуацію можна оцінювати як незагрозливу, а, можливо, спровокованою підвищенням ефективності діяльності або підвищенням цін.

2. Зміна асортименту продукції

Включення в асортиментний ряд малорентабельних видів продукції, безумовно, буде знижувати обсяги прибутку підприємства. Тому дослідження та аналіз продукції за класом рентабельності є одним із першочергових завдань управлінців та відповідальних осіб. Корисним може бути періодичне проведення ABC-аналізу, який дозволяє класифікувати усі види продукції на окремі групи за своїм вкладом у загальну прибутковість підприємства.

3. Зміна собівартості продукції

Витрати, які накладаються на підприємство в процесі виготовлення продукції та реалізації напряду впливає на обсяги реалізації, і відповідно й на прибутковість діяльності. Структурування витрат із визначенням так званих точок зростання собівартості можуть стати в пригоді як інструмент оптимізації витрат та зниження собівартості.

1. Зміна ціни реалізації

Ціни на продукцію зазвичай визначається ринком із врахуванням державного регулювання та обмежень. Важливим для ПАП «Топільче» є стабільність збуту, що великою мірою визначається ціновою політикою підприємства. У випадку, якщо аналіз конкурентного середовища покаже, що конкуренти проводять певні коливання із цінами на аналогічну продукції,

необхідно більш детально проаналізувати чи є можливість у ПАП «Топільче» відреагувати на коливання ринку відповідною зміною цін на власну продукцію.

2. Чисельність та склад персоналу, значення має і кваліфікація працівників

Люди є найбільш цінним ресурсом будь якого підприємства і ПАП «Топільче» не є винятком. Оптимальний склад працівників, який не допускає надмірної кількості веде до ефективного використання коштів, які спрямовуються на заробітну плату, а також не створює надмірного навантаження на персонал, повинен мати місце на підприємстві.

3. Економічне стимулювання працівників — вплив цього фактору можна оцінити через показники оплати праці та її продуктивність.

Інструментарій економічного стимулювання повинен бути чітко сформульований та зрозумілий для усіх працівників. Вони повинні розуміти, за яку роботу є можливість отримати додаткову винагороду.

4. Продуктивність праці

Посадові інструкції та описи бізнес-процесів повинні бути детально розробленими та містити інформацію щодо завдань, які покладаються на працівників усіх посад. Таким чином може бути досягнути бажана керівництвом продуктивність праці.

5. Стан матеріально-технічної бази підприємства

Жодні заходи щодо підвищення продуктивності праці на підприємствах не можуть бути реалізовані повною мірою, якщо матеріально-технічний стан обладнання не дозволяє виконувати на ньому операції з найвищим рівнем ефективності.

6. Фондовіддача

Показники фондівіддачі є яскравими демонстраторами ефективності використання основних засобів та обсягу витрат на формування «парку» основних засобів.

Звичайно, можна використати не всі показники, а окремі, найбільш значущі.

Виявлення сили впливу окремих факторів на показники прибутковості підприємства дозволяють зробити правильні акценти у процесах управління прибутком організації та спрогнозувати наслідки таких змін.

Для того, щоб досягнути запланованих показників, необхідно чітко розуміти наявні та потенційно можливі сконцентровані в підприємства ресурси, відшукати резерви покращення планових показників. Резерви можуть бути отримані шляхом оптимізації витрат, нарощення доходів або поєднанням цих двох напрямків. Управління доходами пропонуємо здійснювати за наступними компонентами: асортиментом продукції; обсягами реалізації; маркетинговою діяльністю.

Управління витратами також є комплексним завданням в системі управління. Його слід проводити за такими напрямками:

- управління ціноутворенням;
- управління обсягами виробництва;
- управління собівартістю та ризиками.

В результаті вдосконалень в системах управління витратами та управління доходами, показники ефективності діяльності підприємства будуть змінені і тому потребуватимуть розрахунку відповідності досягнутих результатів плановим.

Якщо така відповідність досягнута, керівництвом повинні бути прийняті подальші управлінські рішення в напрямку збереження рівня прибутковості (якщо він є прийнятним для підприємства). Якщо ж результат не задовольняє підприємство, слід повернутися до етапу пошуку резервів посилення можливостей досягнення цілей.

3.3 Застосування синергетичного підходу до максимізації прибутку підприємства

Оскільки управління прибутком підприємства вимагає від усіх учасників процесу функціонування суб'єкта господарювання максимальної віддачі,

можна говорити про певну синергічність заходів, які спрямовані на підвищення рівня прибутковості організації.

Синергія, як відомо, – це сукупність елементів, що утворюють систему, в якій потенціал системи більший від суми потенціалів вхідних у неї окремих елементів [28].

Необхідно розглядати цілу сукупність методів підвищення рівня прибутку (рис.3.3).

Рисунок 3.3 Методи підвищення рівня прибутку

Джерело: власна розробка

Безумовно, першою групою методів підвищення рівня прибутку підприємства є скорочення витрат. Це стосується як собівартості продукції так і адміністративних, збутових та інших видів витрат. Цього можливо досягнути шляхом встановлення жорсткого контролю над витратами, нормуванням та плануванням витрат.

Аналіз витрат сільськогосподарського підприємства є базою для подальшого визначення собівартості продукції, розподілу витрат за центрами формування та відповідальності за їх понесення і т.д. Тому саме витрати

підприємства повинні підлягати особливо прискіпливому та глибокому аналізу, щоб мати змогу виявити резерви підвищення ефективності виробництва.

Основними завданнями управління витратами сільськогосподарського підприємства є планування витрат (в тому числі планування собівартості окремих видів продукції), калькулювання собівартості одиниці продукції, визначення напрямів та реалізація заходів щодо зниження собівартості продукції.

Розрахунок собівартості продукції ПАП «Топільче» пропонуємо здійснювати в такій послідовності (рис.3.4):

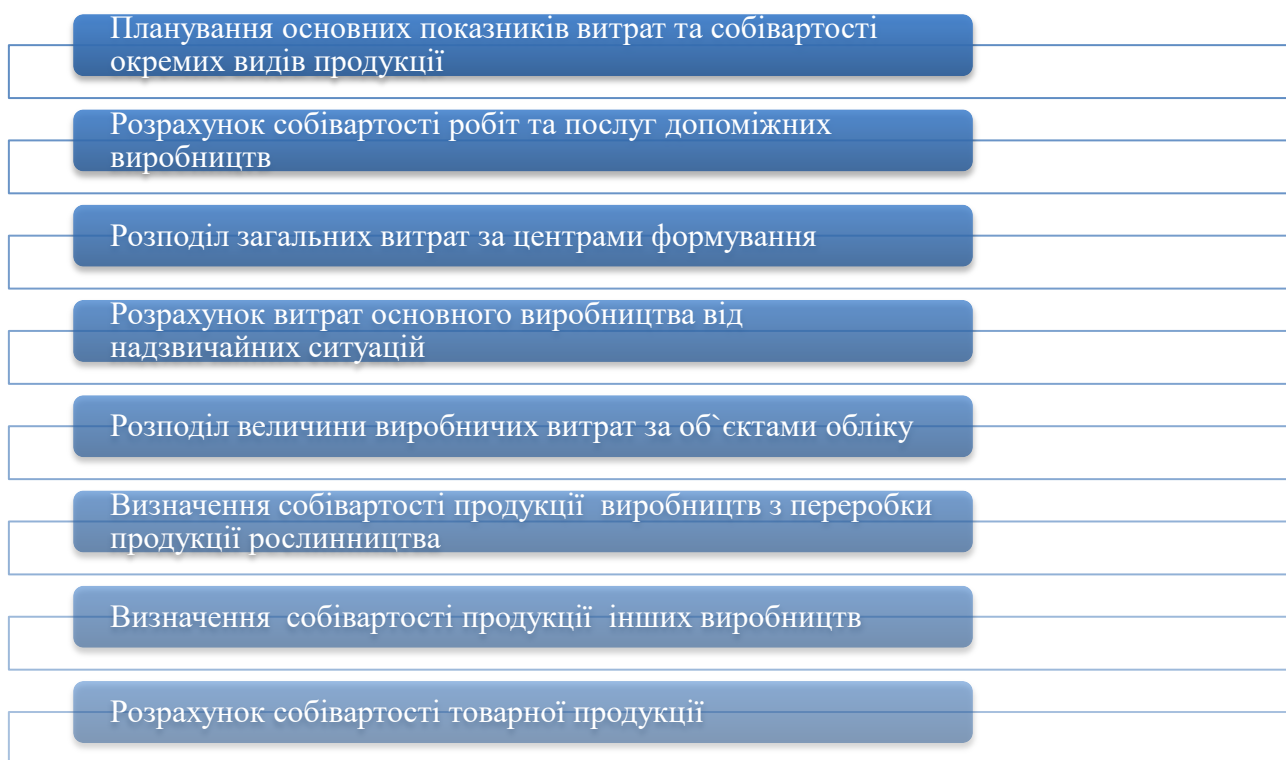

Рисунок 3.4 Розрахунок собівартості продукції ПАП «Топільче»

Джерело: сформовано автором на основі [29, с.382].

Досить демонстративним для управлінців ПАП «Топільче» може стати деталізований аналіз загальних витрат із розподілом на постійні та змінні витрати. Поділ витрат за центрами формування та подальший аналіз точки безбитковості дає можливість виявити резерви їх зниження і, відповідно, здійснювати управління прибутком більш ефективно.

Другою групою методів збільшення обсягів прибутку є нарощення доходу. Дохід може бути збільшений за рахунок підвищення ціни на продукцію (у такому випадку може мати місце втрата певної частки покупців) або шляхом збільшення обсягів продажів.

Збільшення доходів можливе за рахунок підвищення ефективності використання земель та інших видів ресурсів, диверсифікації діяльності та ін.

На рис.3.5 подано алгоритм розробки стратегії диверсифікації діяльності сільськогосподарського підприємства.

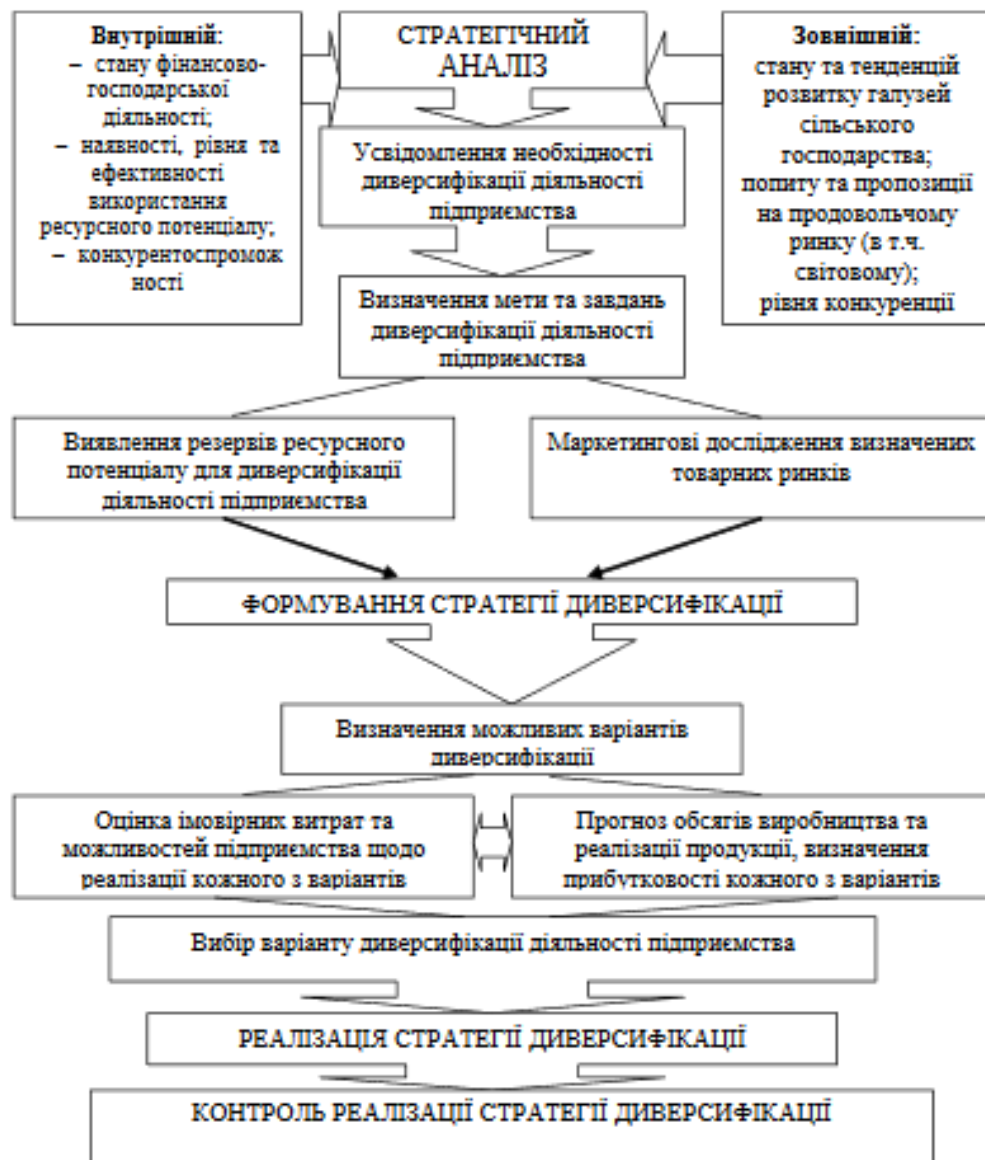

Рисунок 3.5 Алгоритм розробки стратегії диверсифікації діяльності сільськогосподарського підприємства

Джерело: [30, с.69]

Внутрішній та зовнішній аналіз підприємства є основою подальшого стратегічного аналізу. Чим більш детальним буде такий аналіз, тим більш точною буде подальша діяльність підприємства в напрямку диверсифікації діяльності.

Після усвідомлення необхідності диверсифікації діяльності, необхідно визначити конкретну, кількісно вимірювальну мету та завдання диверсифікації діяльності підприємства.

Далі необхідно виявити резерви ресурсного потенціалу для диверсифікації діяльності підприємства та провести маркетингові дослідження визначених товарних ринків.

Результатом узагальнення отриманих результатів має стати сформована стратегія диверсифікація, яка передбачає виокремлення можливих її напрямків, адже ринок є нестабільним і варто мати декілька сценаріїв розвитку подій. Вибір окремих варіантів можна зробити після оцінювання й достовірних втрат та можливостей підприємства щодо реалізації кожного з варіантів та прогнозування обсягів виробництва та реалізації продукції, визначення кожного з варіантів.

Найбільш важливим та непередбачуваним етапом алгоритму розробки стратегії диверсифікації діяльності сільськогосподарського підприємства є власне її реалізація, яка повинна бути під постійними контрольними процедурами.

Лише за таких умов можлива розробка та реалізації ефективних управлінських заходів в напрямку підвищення прибутковості діяльності підприємства інструментами диверсифікації діяльності.

Третя група методів підвищення рівня прибутку є ефективне управління кадрами. Оскільки витрати на заробітну плату для більшості підприємств є суттєвою статтею витрат, оптимізація кадрового складу та витрат на нього повинні бути в фокусі уваги управлінців підприємства.

Модель управління прибутком підприємства представляє собою сукупність взаємопов'язаних функціонально організаційних блоків, що

пов'язані із вирішенням конкретних завдань, а також сукупність фінансово-математичних методів, які формують методологічну основу узгодження окремих блоків моделі [31,с.88].

Однією із базових концептуальних засад стратегічного управління прибутком підприємства є збалансування рівня прибутковості із величиною відповідних ризиків, гнучкого поєднання процесів формування та використання прибутку, а також (як зазначається у [32, с. 167-168]), забезпечення стійкого зростання прибутковості, ринкової вартості підприємства.

Висновки до розділу 3

Здійснено розробку моделі системи управління прибутком підприємства, яка передбачає ідентифікацію цілей в процесах управління прибутком підприємства; аналіз внутрішнього та зовнішнього середовища функціонування підприємства; порівняння можливостей підприємства та сформованих цілей в процесах управління прибутком підприємства; оцінювання можливостей досягнення цілей; аналіз фінансово-економічних показників діяльності; визначення відхилення показників від нормативних або бажаних; пошук резервів посилення можливостей досягнення цілей; розрахунок відповідності досягнутих результатів плановим; прийняття наступних управлінських рішень.

Запропоновано ПАП «Топільче» в процесах управління прибутком використовуватися наступні групи методів підвищення рівня прибутку: скорочення витрат; нарощення доходу; ефективне управління кадрами.

Доведено, що посеред інших завдань управлінцям підприємства зосередитися на детальному розрахунку собівартості продукції, адже від якості цього процесу залежить об'єктивність управлінських оцінок.

В даному розділі подано детальний алгоритм розробки стратегії диверсифікації діяльності сільськогосподарського підприємства, який може бути застосованим на ПАП «Топільче».

РОЗДІЛ 4

СПЕЦІАЛЬНА ЧАСТИНА

4.1 Правове регулювання діяльності підприємств аграрної сферита SWOT-аналіз ПАП «Топільче»

Аграрна сфера в Україні є досить складною для державного регулювання, оскільки специфіка роботи сільськогосподарських виробників вимагає чіткого адміністрування та часткового державного сприяння у напрямку компенсації ризиків виробників.

Основним регулятором аграрної політики є Міністерство аграрної політики та продовольства України, яке її власне і формує. Також важливе місце займає і Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру (Держгеокадастр), яка займається врегулюванням усіх питань, що стосуються земельних питань[33].

ПАП «Топільче» відноситься до сільськогосподарських, щодо яких застосовуються особливі умови оподаткування. Якщо до 2017 року діяв спеціальний режим оподаткування з ПДВ сільськогосподарських товаровиробників, станом на 2018 рік підприємство відноситься до 4 групи платників єдиного податку, що й визначає особливості його функціонування.

Єдиний податок фактично замінює необхідність обрахунку та сплати податку на прибуток підприємства, земельного податку стосовно тих земель, які задіяні у сільськогосподарському товаровиробництві та ряду інших.

Всі інші податки і збори сплачуються на загальних підставах, включаючи єдиний соціальний внесок на соціальне страхування.

При аналізі податкового впливу на ПАП «Топільче» та аналогічні підприємства, важливо окреслити об'єкти оподаткування, якими в даному випадку, є сільгоспугіддя, що знаходяться в користуванні сільськогосподарського товаровиробника.

Наступним етапом є ідентифікація бази оподаткування. Нею є нормативна грошова оцінка одного гектара сільськогосподарських угідь [34].

Що стосується ціноутворення на ринку, існують певні категорії сільськогосподарської продукції, ціни на які є регульовані державою, тобто встановленими є мінімальні та максимальні інтервенційні [35].

Проведемо SWOT-аналіз ПАП «Топільче» для визначення його сильних та слабких сторін, ідентифікації можливостей та загроз діяльності (Рис.4.9).

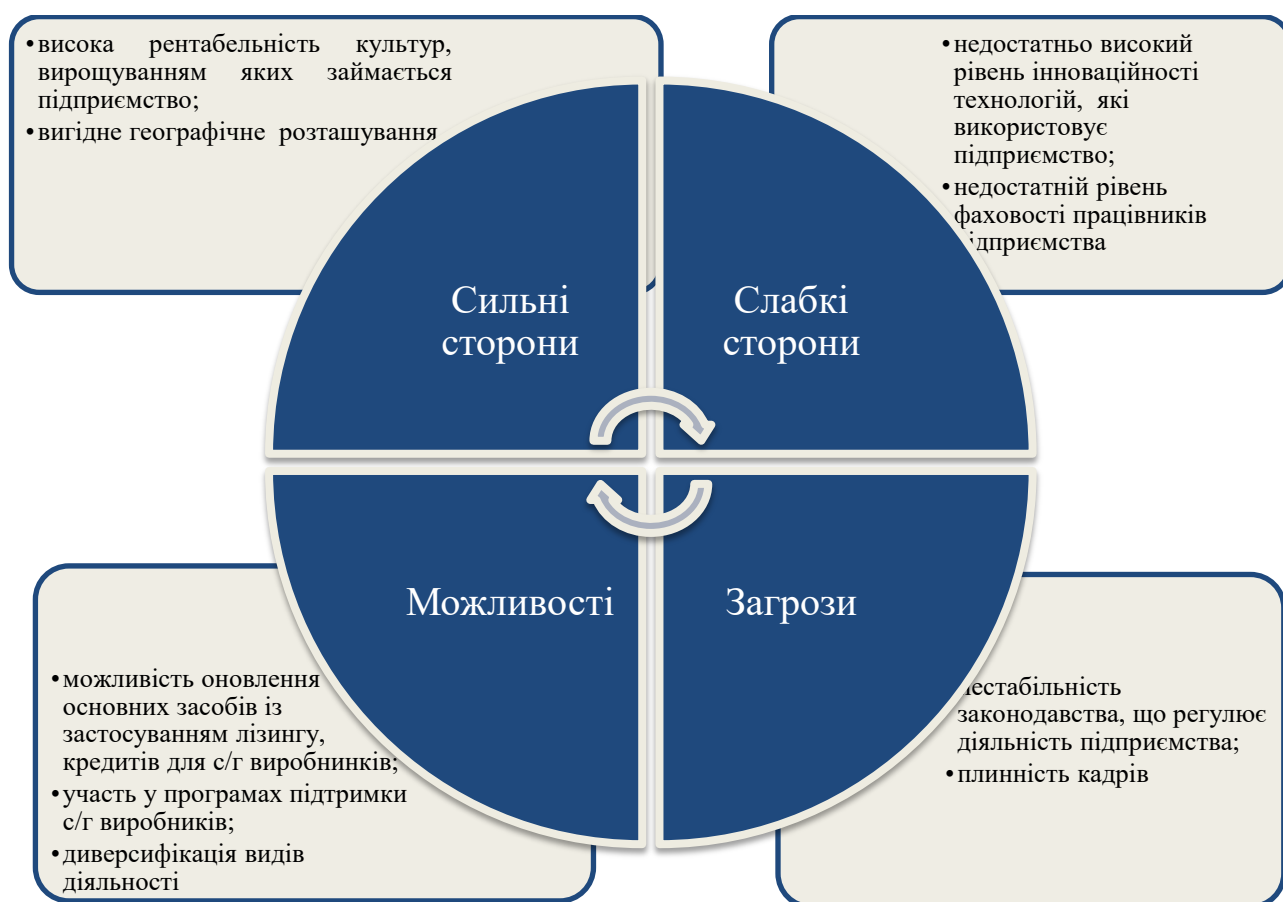

Рисунок 4.9 SWOT-аналіз ПАП «Топільче»

Джерело: власна розробка

ПАП «Топільче» займає важливе місце на ринку є інструментом для управлінців в процесах стратегічного планування та управління прибутком підприємства. Результатом проведеного детального SWOT-аналізу є управлінські рішення, які враховують відповідної реакції (впливу) суб'єкта (слабкої, середньої й сильної) відповідно до сигналу (слабкому, середньому або сильному) зовнішнього середовища.

Існує цілий ряд можливостей, які відкриває перед аналітиком така проста, на перший погляд, методика аналізу, про які пишуть численні науковці (зокрема, [24]).

Отже, ПАП «Топільче» є досить успішним на ринку через оптимальний вибір культур, вирощуванням та реалізацією яких займається підприємство. Проаналізована динаміка сільськогосподарського ринку України в ціновому аспекті показує, що ціни на основні види продукції досліджуваного підприємства залишаються на високу рівні або продовжують зростати, що дає підстави до нарощування доходів, і відповідно прибутку, ПАП «Топільче».

Також, підприємство розташовано фактично в центрі Західного аграрного регіону, що дозволяє доступ до об'єктів інфраструктури, переробних об'єктів та ринків збуту продукції.

Не зважаючи на це, слід відмітити й слабкі сторони в роботі організації. Перш за все, це недостатньо високий рівень інноваційності технологій, які використовує підприємство. Аграрна сфера суттєво залежить від якості основних засобів, які є у розпорядженні підприємства, а також технологій обробки ґрунту, насінневого матеріалу, усіх процесів вирощування культур. Відставання від передових технологічних прикладів у сільському господарстві здорожує продукцію та знижує її конкурентоспроможність на ринку.

Ще однією слабкою стороною ПАП «Топільче» є недостатньо високий рівень фаховості працівників. Це провокує збільшення браку продукції, помилки у технологічних процесах, що може впливати на врожайність культур, та й в кінцевому підсумку, прибутковості підприємства.

Проаналізуємо можливості, що відкриваються перед підприємством, а також загрози що можуть перешкоджати їх реалізації в роботі ПАП «Топільче».

Отже, сучасний фінансовий ринок пропонує все більше ефективних інструментів розширення або вдосконалення своєї діяльності інструментами лізингу, довгострокової оренди із наступним викупом об'єктів, довгострокові кредити за пільговими умовами. Аналіз цих можливостей дасть змогу підприємству бути більш рентабельним та прибутковим.

Також держава створює досить багато проектів, у яких можуть брати участь аграрні підприємства, та отримувати або державні замовлення, або особливі умови роботи.

Можливість для ПАП «Топільче» варто визначити й диверсифікацію видів діяльності. Звичайно, традиційні активності вже зарекомендували себе шляхом принесення прибутку, проте, споживачі стають більш вимогливими, ринки збільшують свою ємність додаванням іноземних партнерів, тому й напрямки роботи організації повинні бути розширені.

Основними загрозами, які можуть стримувати розвиток ПАП «Топільче», є нестабільність законодавства, що регулює його діяльність, та, на жаль, плінність кадрів.

4.2 Аналіз особливостей результуючих показників виробництва та реалізації окремих сільськогосподарських культур в Україні

Розглянувши статистичні дані щодо балансу зернових в Україні, вирощенням яких займається і досліджуване підприємство ПАП «Топільче» (Табл.4.1), експорт продовжує суттєво переважати імпорт, причому очікується нарощення експорту зернових на кінець 2019 року порівняно із роком попереднім.

Таблиця 4.1

Баланс зернових в Україні[36]

Баланс зернових, тис. т	2014/15	2015/16	2016/17	2017/18	2018/19*
Початкові запаси	6831	8981	6044	6454	6305
Збиральні площі, тис. га	14627	14641	14337	14560	14782
Урожайність, ц/га	4.4	4.1	4.6	4.3	4.7
Виробництво	63859	60126	66088	61917	69800
Імпорт	197	211	223	279	237
Загальна пропозиція	70888	69318	72355	68649	76342
Експорт	35179	39924	45212	40956	47472
Кормове споживання	14933	12728	10226	10610	11671
Продовольча переробка	6208	5835	5685	5578	5392
Промислове споживання	1294	1057	1258	1577	1142
Насіння	2236	2325	2217	2221	2266
Втрати	2056	1405	1303	1403	1756
Внутрішній розподіл	61906	63273	65901	62344	69789
Кінцеві запаси	8981	6044	6454	6305	6554

Ціни протягом 2016-2019 рр. були нестабільними, що пов'язано як із факторами сезонності, так і з коливаннями у кон'юктурі світового продовольчого ринку (рис.4.1).

Рисунок 4.1 Закупівельні ціни на пшеницю, EXW (грн/т)

Джерело: [37]

Загалом, починаючи з липня 2018 року закупівельні ціни на пшеницю досить суттєво зросли. Ціни на продукцію поряд із собівартістю виготовлення визначають рівень рентабельності (рис.4.2).

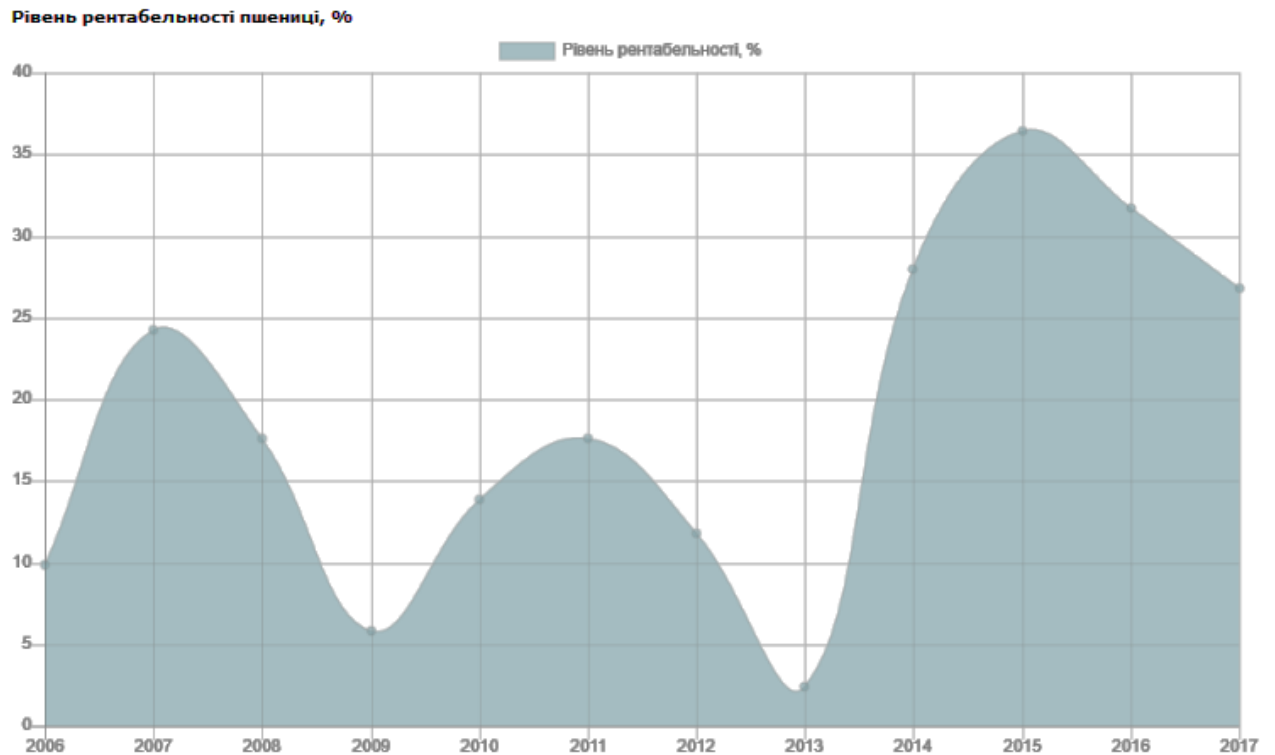

Рисунок 4.2 Рівень рентабельності виробництва пшениці

Джерело: [34]

Найнижчим рівень рентабельності виробництва пшениці за період 2006-2017 рр. був характерний для 2013 р. Проте, вже в 2015 році він досягнув свого максимуму на рівні 36% та в період 2016-2017 знизився до позначки 26% (рис.4.2).

Виробництво ячменю в Україні за критерієм коливань у його собівартості протягом 2008-2017 рр. досить суттєво коливалося. Найбільш стрімкий останній ріст собівартості був в період 2014-2016 рр.(рис.4.2).

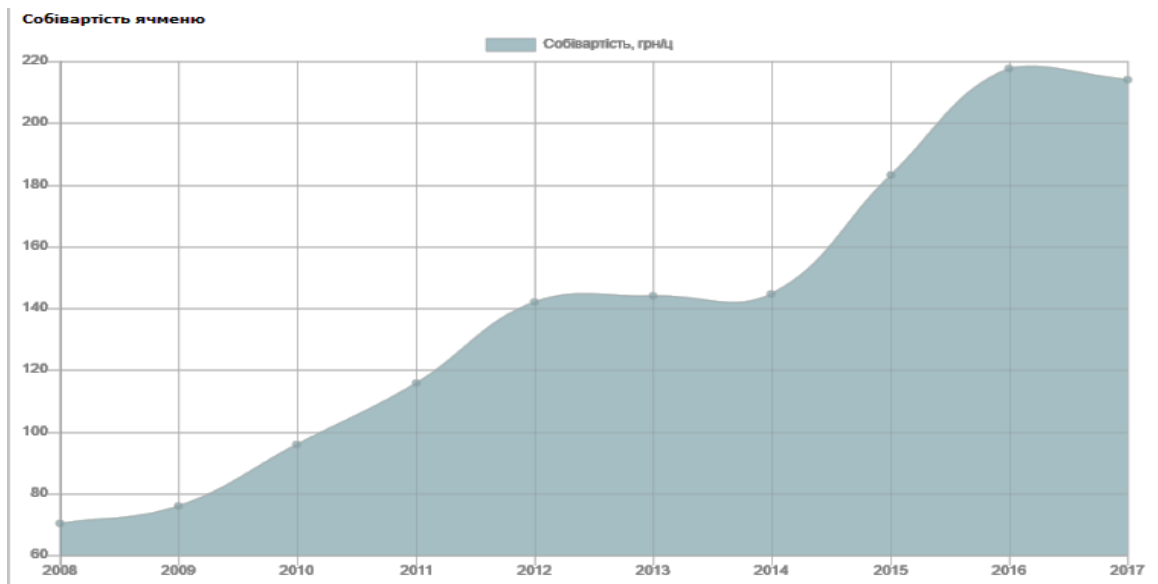

Рисунок 4.2 Собівартість ячменю

Джерело: [38]

Вирощування ячменю стає все дорожчим, що демонструє крива собівартості, правда, за 2017 рік спостерігалось деяке її зниження (в межах 1%).

Рівень рентабельності ячменю демонструє значні коливання (2009 р. сільськогосподарські виробники зафіксували збитковість цього виду діяльності) (рис.4.3).

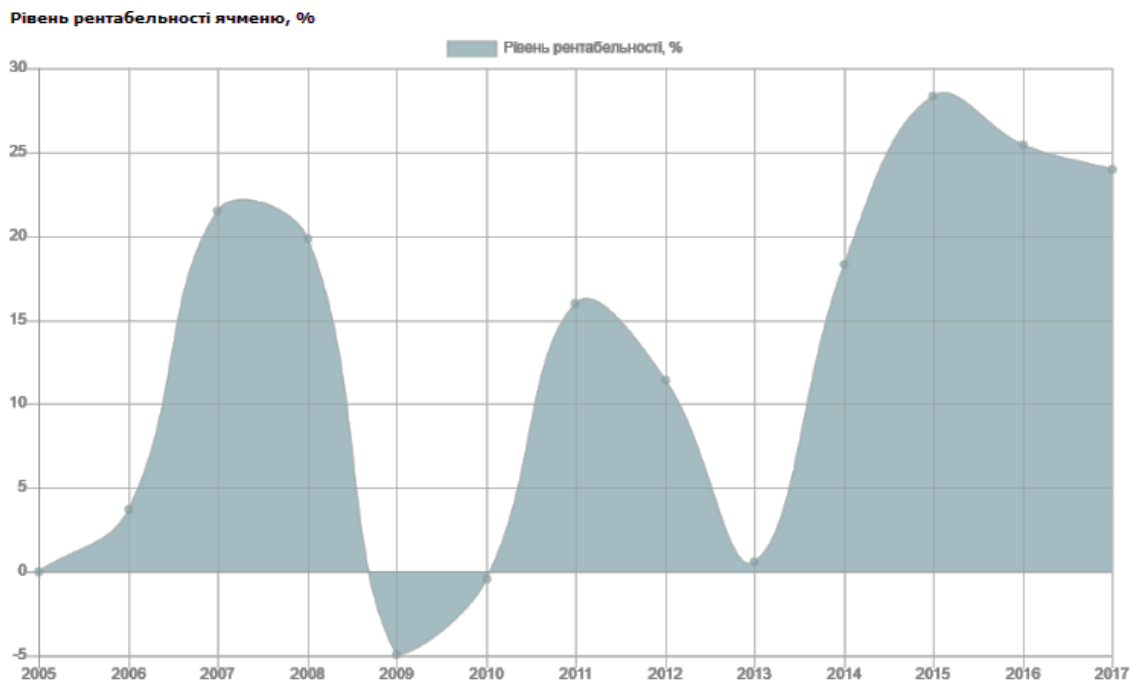

Рисунок 4.3 Рівень рентабельності ячменю

Джерело: [34]

Порівняно із 2013 роком, у якому рентабельність виробництва ячменю була практично нульовою, на кінець 2017 року вдалося досягнути рівня 24%, що безумовно стимулює сільгоспвиробників засівати власні поля саме цією культурою.

Баланс кукурудзи в Україні демонструє суттєве переважання експорту над імпортом, що вже стало традиційно для України (Табл.4.2).

Таблиця 4.2

Баланс кукурудзи в Україні

Баланс кукурудзи, тис. тонн	2014/15	2015/16	2016/17	2017/18	2018/19*
Початкові запаси	1992	2130	1354	1796	1631
Зібрані площі, тис. га	4627	4084	4252	4481	4557
Врожайність, тонн/га	6,2	5,7	6,6	5,5	7,8
Виробництво	28497	23328	28075	24669	35569
Імпорт	30	30	28	40	33
Загальна пропозиція	30518	25461	29457	26505	37232
Експорт	19683	16672	21281	17870	27589
Кормове споживання	6475	5802	4629	4946	5889
Продовольча переробка	124	126	130	126	122
Промислове споживання	535	471	631	893	516
Насіння	549	509	518	453	451
Втрати	186	140	140	140	117
Внутрішній розподіл	28415	24106	27662	24874	35582
Кінцеві залишки	2103	1354	1796	1631	1650

*прогноз

Джерело: [36]

Якщо проаналізувати собівартість вирощування кукурудзи, то вона поступово зростає, хоча за 2016-2017 рр. витрати в собівартості залишаються практично незмінними. (рис.4.6).

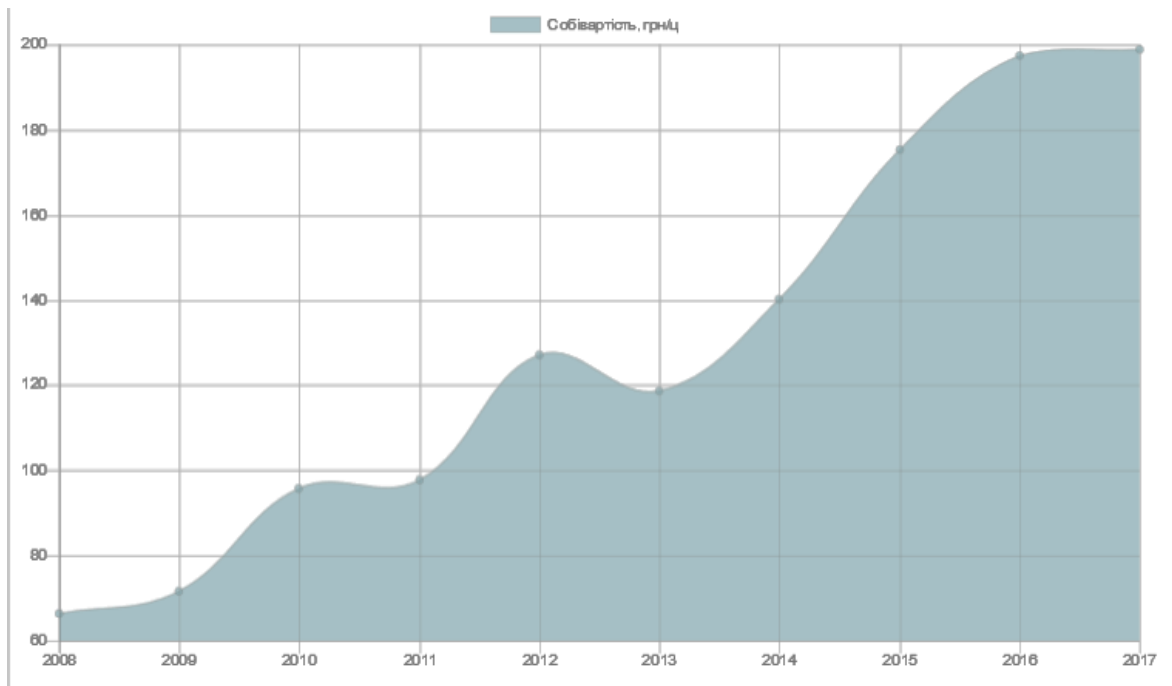

Рисунок 4.5 Собівартість виробництва кукурудзи

Джерело: [38]

Показник рентабельності вирощування кукурудзи є досить значним порівняно із іншими сільськогосподарськими культурами, хоча характерні значні коливання, що пов'язано передусім із урожайністю (рис.4.7).

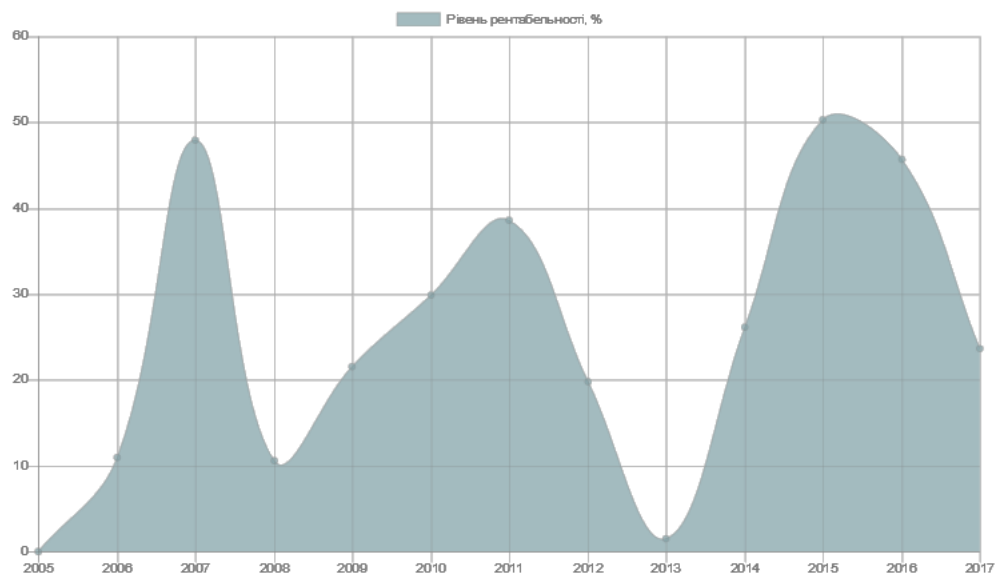

Рисунок 4.6 Рівень рентабельності кукурудзи

Джерело: [38]

Що стосується експорту продукції сільського господарства, його скорочення за останні декілька років було набагато меншим, ніж в цілому за експортними товарними групами промисловості України.

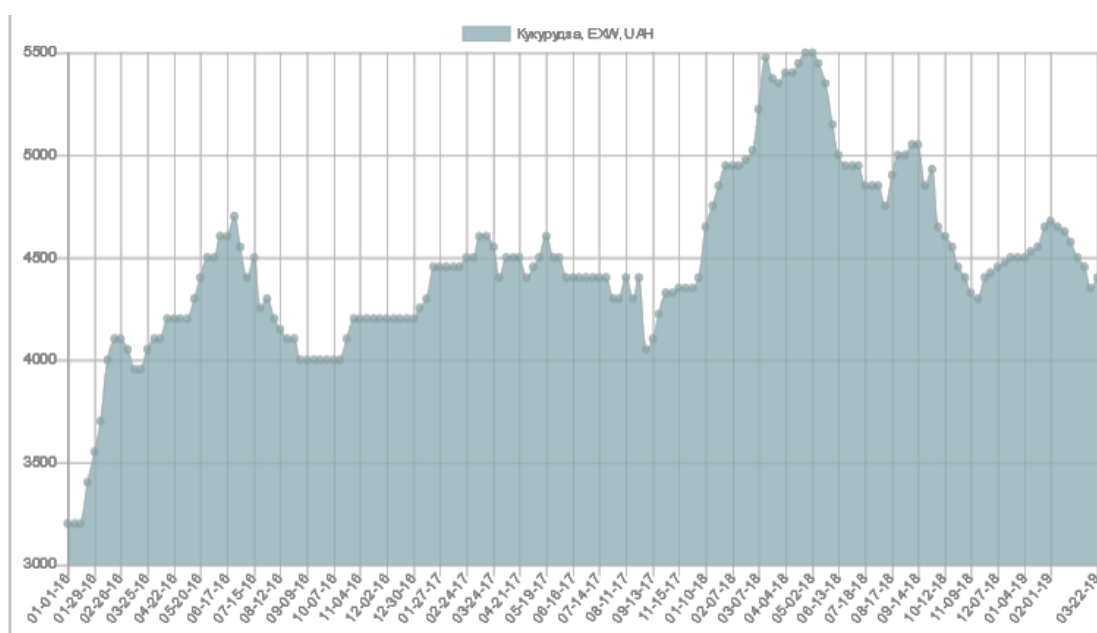

Рисунок 4.7 Закупівельні ціни на кукурудзу

Джерело: [37]

Найбільш значним у вартісному вимірі експорт продукції сільського господарства був характерний для 2012 року і його вартість становило приблизно 18млрд дол. США. та 2018 рік із показником 18,6 млрддол США. (рис.4.8).

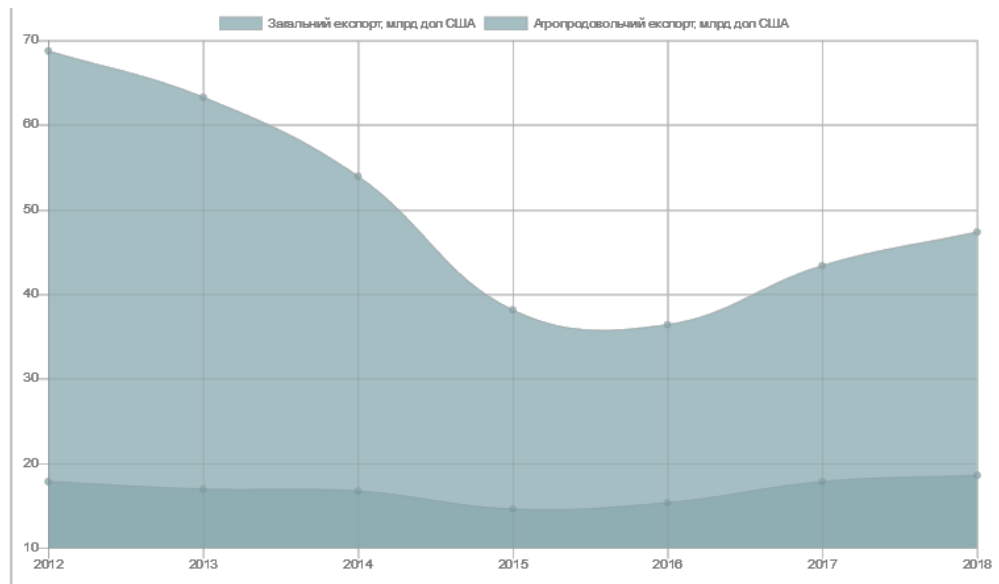

Рисунок 4.8 Динаміка загального та агропродовольчого експорту з України

Джерело: [37]

Позитивно слід оцінювати фактичне зростання вартості експорту продукції сільського господарства майже у 2 рази за останні 10 років. Надходження від експорту суттєво визначають платіжний баланс України та її можливості до економічного зростання.

Висновки до розділу 4

У розділі 4 проаналізовано особливості правового регулювання діяльності підприємств аграрної сфери, виявлено функції та компетенції регуляторів ринку. Також виокремлено базові принципи податкового регулювання підприємств-сільськогосподарських виробників. Оскільки ціноутворення на аграрному ринку має свої специфічні особливості, простежено особливості таких інструментів цінового регулювання як товарна інтервенція; тимчасове адміністративне регулювання цін та тимчасова бюджетна дотація; фінансова підтримка суб'єктів господарювання через механізм здешевлення кредитів та компенсації лізингових платежів; бюджетна дотація для розвитку сільськогосподарських товаровиробників та стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції.

Проведено аналіз особливостей результуючих показників виробництва та реалізації окремих сільськогосподарських культур в Україні та SWOT-аналіз ПАП «Топільче».

РОЗДІЛ 5

ОБГРУНТУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ

5.1 Контроль за прибутком підприємства інструментами моделювання беззбитковості виробництва пшениці

Управління прибутком підприємства можна здійснювати і шляхом застосування інструментів розрахунку точки беззбитковості, що дає можливість зрозуміти керівництву або відповідальним структурним підрозділам обсяги виробництва (реалізації), які зможуть «покрити» витрати, зв'язок між нарощенням обсягів реалізації та збільшенням доходів та прибутку. Це є один із найбільш наочних демонстраторів доцільності випуску та реалізації продукції у запланованих величинах.

Для ПАП «Топільче» вважаємо за доцільне, проаналізувати беззбитковий обсяг виробництва для декількох сільськогосподарських культур, вирощуванням та реалізацією яких займається досліджуване підприємство. Також, варто повести аналогічні розрахунки і для нового виду продукції – сої, якою наразі не займається підприємство.

Суть пропонованих розрахунків зводиться до того, щоб знайти таку величину обсягу виробництва, реалізувавши який підприємство зможе покрити усі свої витрати, проте, досягнути прибутку ще не вдасться.

Нарощуючи обсяги реалізації підприємство перейде у зону прибутковості. При його зменшенні – у зону збитковості. Для проведення розрахунків важливо поділити усі витрати, які пов'язані із діяльністю, на постійні (які є незалежними від обсягів виробництва) та змінні (на розмір яких прямо впливає коливання у обсягах виробництва).

Найбільш важливим початковим етапом проведення аналізу беззбитковості є чітка градація усіх витрат підприємства, пов'язаних із вирощування тієї чи іншої культури, на постійні та змінні. Саме правильне віднесення окремих груп до цих категорій і дозволяє провести точний аналіз обсягів реалізації, який забезпечить покриття усіх витрат(детальніше в [39]).

Проведемо таке дослідження, врахувавши наступні умови(рис.5.1).

	A	B	C	D
1	Назва показника	Пшениця	Кукурудза	Соя
2	Постійні витрати, грн.	150000	130000	130000
3	Питомі змінні витрати, грн.	3400	3000	6400
4	Ціна одиниці продукції, грн./т.	5600	4400	8700
5				

Рисунок 5.1 Початкові дані для моделювання беззбиткового обсягу реалізації ПАП «Топільче»

Джерело: власні розрахунки

Розглянемо порядок розрахунку беззбиткового обсягу виробництва пшениці.

Для продовження аналізу, необхідно побудувати наступні Excel таблицю (рис.5.2).

У стовпчику А вкажемо обсяг виробництва кожного виду продукції ПАП «Топільче». Асортиментний ряд підприємства є доволі широкий, тому й таблиця розрахунків буде громіздкою.

Стовпчик В містить інформацію щодо постійних витрат виробництва. Оскільки величина постійних витрат не залежить від обсягів виробництва, їх розмір є стабільним і становить 150000 грн.

У стовпчику С відображено змінні витрати, які віднесено окремо до кожного виду продукції підприємства. Можна простежити що величини змінних витрат досить суттєво відрізняються між собою, тобто витрати на вирощування культур є нестабільними.

Додавши постійні витрати та змінні, отримаємо кінцевий результат – стовпчик D, який відображає загальні витрати по кожному виду продукції підприємства.

У стовпчик D необхідно вписати дохід, який отримує підприємство від реалізації кожного з видів продукції. Він також, як і змінні витрати, є досить

відмінним в розрізі окремих товарних груп. Визначається як добуток відпускних цін на одиницю продукції та обсягу реалізації.

Знайшовши різницю між доходом та загальними витратами, можна заповнити останній стовпчик F «Чистий прибуток». Якщо спостерігається від'ємне значення за рядками цього стовпчика, це означає, що підприємство не тільки не покриває усіх витрат, які понесені на виготовлення продукції, а й перебуває у збитковій зоні, що вимагає перегляду товарної політики організації. В інших випадках, ПАП «Топільче» отримує прибуток за відповідними товарними групами (рис.5.2).

	A	B	C	D	E	F
1	Обсяг виробництва, тонн	Постійні витрати	Змінні витрати	Загальні витрати	Дохід	Чистий прибуток
2	1	150000	3400	153400	5600	-147800
3	50	150000	170000	320000	280000	-40000
13	60	150000	204000	354000	336000	-18000
14	61	150000	207400	357400	341600	-15800
15	62	150000	210800	360800	347200	-13600
16	63	150000	214200	364200	352800	-11400
17	64	150000	217600	367600	358400	-9200
18	65	150000	221000	371000	364000	-7000
19	66	150000	224400	374400	369600	-4800
20	67	150000	227800	377800	375200	-2600
21	68	150000	231200	381200	380800	-400
22	69	150000	234600	384600	386400	1800
23	70	150000	238000	388000	392000	4000
24	71	150000	241400	391400	397600	6200
25	72	150000	244800	394800	403200	8400
26	73	150000	248200	398200	408800	10600
27	74	150000	251600	401600	414400	12800
28	75	150000	255000	405000	420000	15000
29	76	150000	258400	408400	425600	17200
30	77	150000	261800	411800	431200	19400
31	78	150000	265200	415200	436800	21600
32	79	150000	268600	418600	442400	23800
33	80	150000	272000	422000	448000	26000
34	Ціна 1 т пшениці	5600				

Рисунок 5.2 Розрахунок «критичного обсягу виробництва» пшениці ПАП «Топільче»

Джерело: власні розрахунки

Можна побачити, що покриття усіх витрат можна здійснити , реалізувавши майже 69 тонн пшениці. При меншій величині, підприємство буде мати збиток в розмірі 400 грн.

Побудуємо діаграму, на якій можна буде побачити зону прибутковості та збитковості візуально. Для цього скористаємося точковою діаграмою, яку пропонує Excel (рис.5.3).

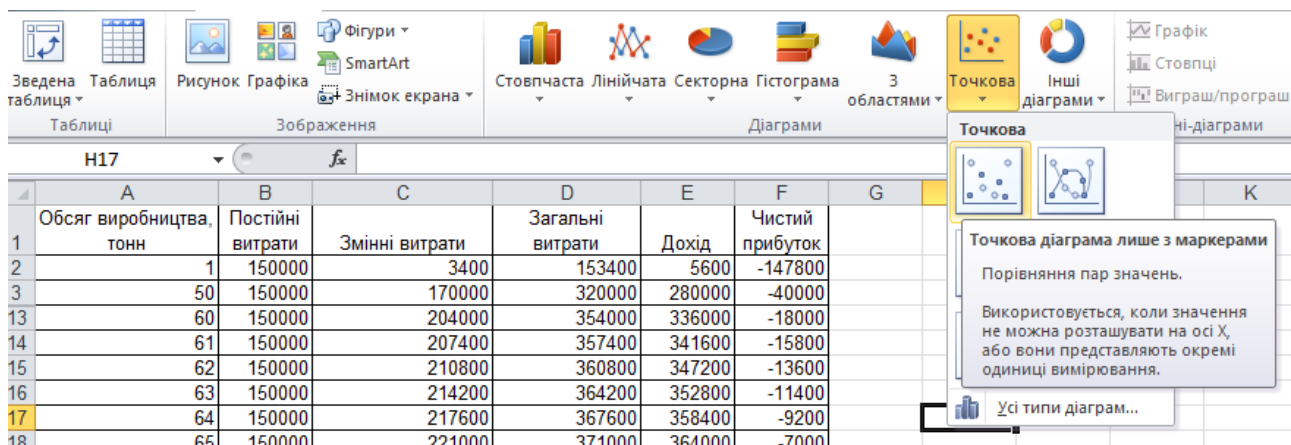

Рисунок 5.3 Порядок створення діаграми беззбитковості виробництва пшениці ПАП «Топільче»

Джерело: власні розрахунки

Спершу слід побудувати пряму, яка відображатиме пропорційну зміну загальних витрат із нарощенням обсягів виробництва та реалізації (рис.5.4).

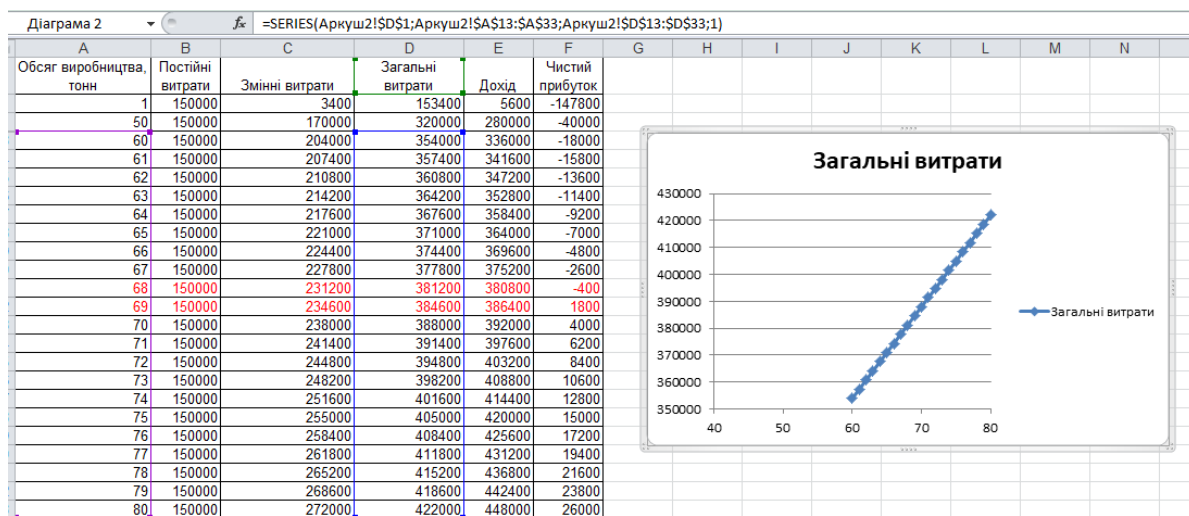

Рисунок 5.4 Пряма загальних витрат виробництва та реалізації пшениці ПАП «Топільче»

Джерело: власні розрахунки

Для побудови прямої ми вибрали усі значення в діапазоні [60;80] тон, щоб побачити точку перетину із прямою доходу (рис.5.5).

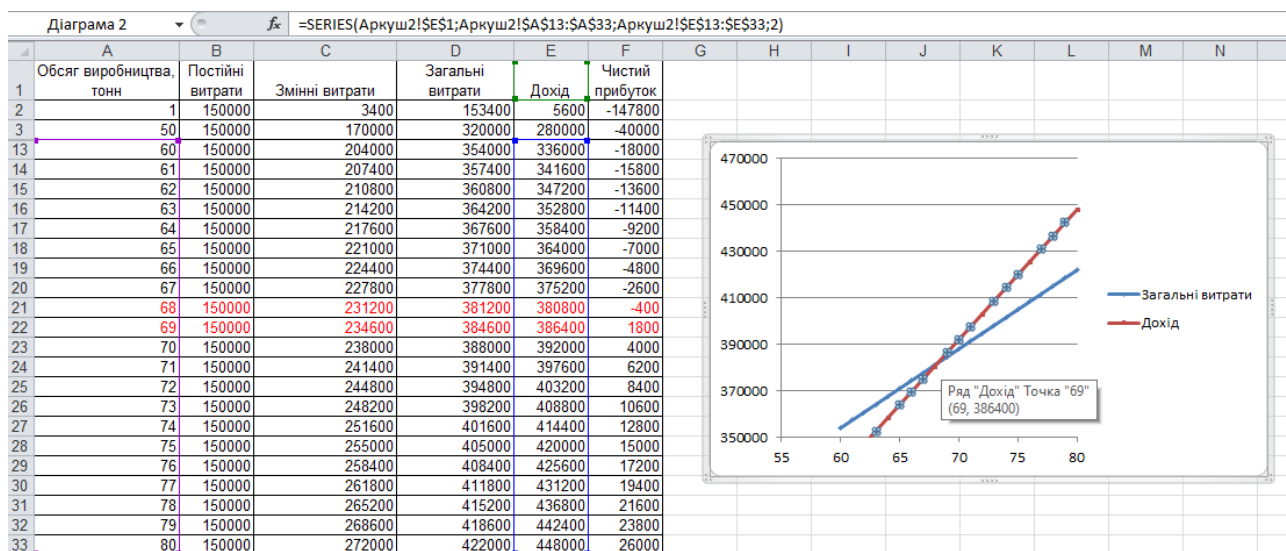

Рисунок 5.5 Результати розрахунків безбиткового обсягу виробництва й реалізації пшениці ПАП «Топільче»

Джерело: власні розрахунки

Побудувавши лінії доходів та витрат можна наочно бачити цільові орієнтири при плануванні діяльності та контролі за виконанням плану.

5.2 Визначення зони безбитковості вирощування кукурудзи та сої ПАП «Топільче»

Проведемо аналогічні розрахунки та побудову відповідних діаграм для кукурудзи (рис.5.6) та сої (рис.5.7).

D37		fx				
	A	B	C	D	E	F
1	Обсяг виробництва, тонн	Постійні витрати	Змінні витрати	Загальні витрати	Дохід	Чистий прибуток
2	1	130000	3000	133000	4400	-128600
3	80	130000	240000	370000	352000	-18000
13	81	130000	243000	373000	356400	-16600
14	82	130000	246000	376000	360800	-15200
15	83	130000	249000	379000	365200	-13800
16	84	130000	252000	382000	369600	-12400
17	85	130000	255000	385000	374000	-11000
18	86	130000	258000	388000	378400	-9600
19	87	130000	261000	391000	382800	-8200
20	88	130000	264000	394000	387200	-6800
21	89	130000	267000	397000	391600	-5400
22	90	130000	270000	400000	396000	-4000
23	91	130000	273000	403000	400400	-2600
24	92	130000	276000	406000	404800	-1200
25	93	130000	279000	409000	409200	200
26	94	130000	282000	412000	413600	1600
27	95	130000	285000	415000	418000	3000
28	96	130000	288000	418000	422400	4400
29	97	130000	291000	421000	426800	5800
30	98	130000	294000	424000	431200	7200
31	99	130000	297000	427000	435600	8600
32	100	130000	300000	430000	440000	10000
33	101	130000	303000	433000	444400	11400
34	Ціна 1 т кукурудзи	4400				
35						

Рисунок 5.6 Результати розрахунків безбиткового обсягу виробництва й реалізації кукурудзи ПАП «Топільче»

Джерело: власні розрахунки

Можна бачити, що підприємство покриє свої витрати, якщо буде реалізовувати не менше, ніж 93 тонни кукурудзи. Ці дані підтверджує і побудований графік безбитковості обсягу виробництва й реалізації кукурудзи ПАП «Топільче» (рис.5.7).

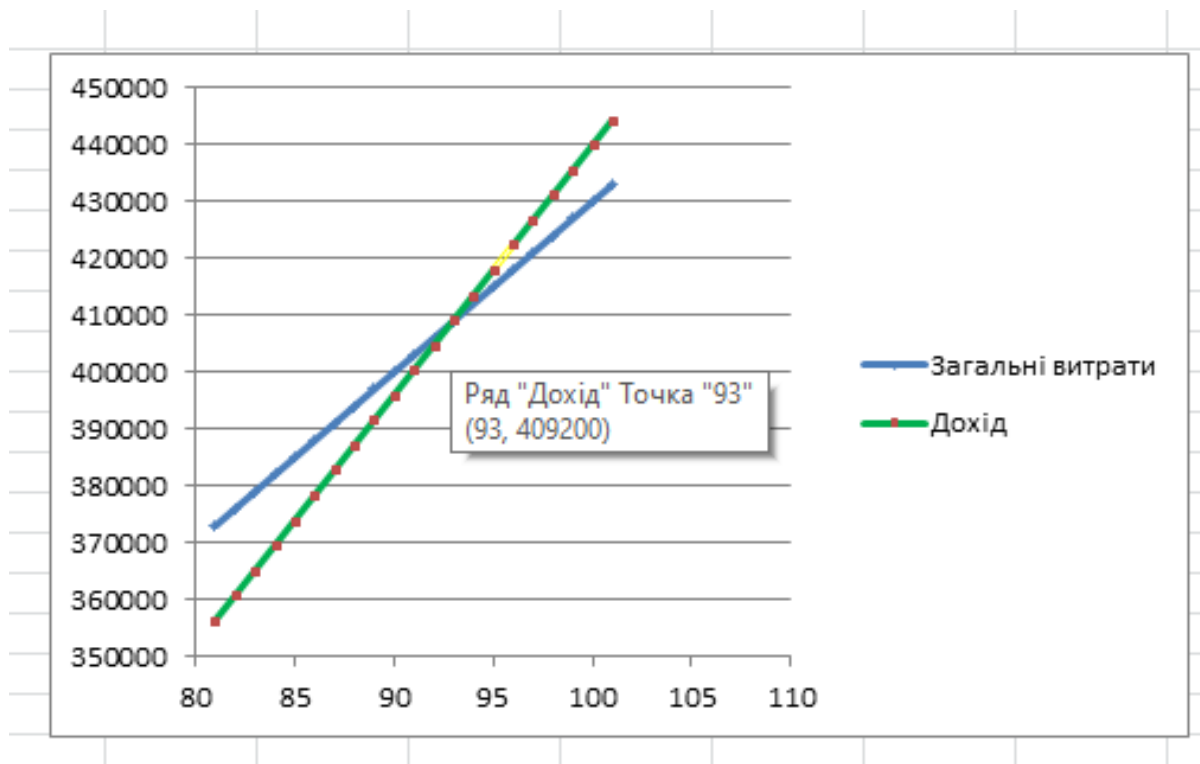

Рисунок 5.7 Графік беззбитковості обсягу виробництва й реалізації кукурудзи ПАП «Топільче»

Джерело: власні розрахунки

Те ж саме зробимо й для сої, як перспективного виду культур для вирощування і реалізації ПАП «Топільче» (Рис.5.8).

Вибравши дані, що відповідають витратам та доходам виробництва й реалізації сої, отримаємо наступний графік беззбитковості (рис.5.9). Для покриття витрат необхідно реалізувати мінімум 57 тон сої.

	A	B	C	D	E	F
1	Обсяг виробництва, тонн	Постійні витрати	Змінні витрати	Загальні витрати	Дохід	Чистий прибуток
2	1	130000	6400	136400	8700	-127700
3	40	130000	256000	386000	348000	-38000
13	41	130000	262400	392400	356700	-35700
14	42	130000	268800	398800	365400	-33400
15	43	130000	275200	405200	374100	-31100
16	44	130000	281600	411600	382800	-28800
17	45	130000	288000	418000	391500	-26500
18	46	130000	294400	424400	400200	-24200
19	47	130000	300800	430800	408900	-21900
20	48	130000	307200	437200	417600	-19600
21	49	130000	313600	443600	426300	-17300
22	50	130000	320000	450000	435000	-15000
23	51	130000	326400	456400	443700	-12700
24	52	130000	332800	462800	452400	-10400
25	53	130000	339200	469200	461100	-8100
26	54	130000	345600	475600	469800	-5800
27	55	130000	352000	482000	478500	-3500
28	56	130000	358400	488400	487200	-1200
29	57	130000	364800	494800	495900	1100
30	58	130000	371200	501200	504600	3400
31	59	130000	377600	507600	513300	5700
32	60	130000	384000	514000	522000	8000
33	61	130000	390400	520400	530700	10300
34	Ціна 1 т сої	8700				

Рисунок 5.8 Результати розрахунків беззбиткового обсягу виробництва й реалізації сої ПАП «Топільче»

Джерело: власні розрахунки

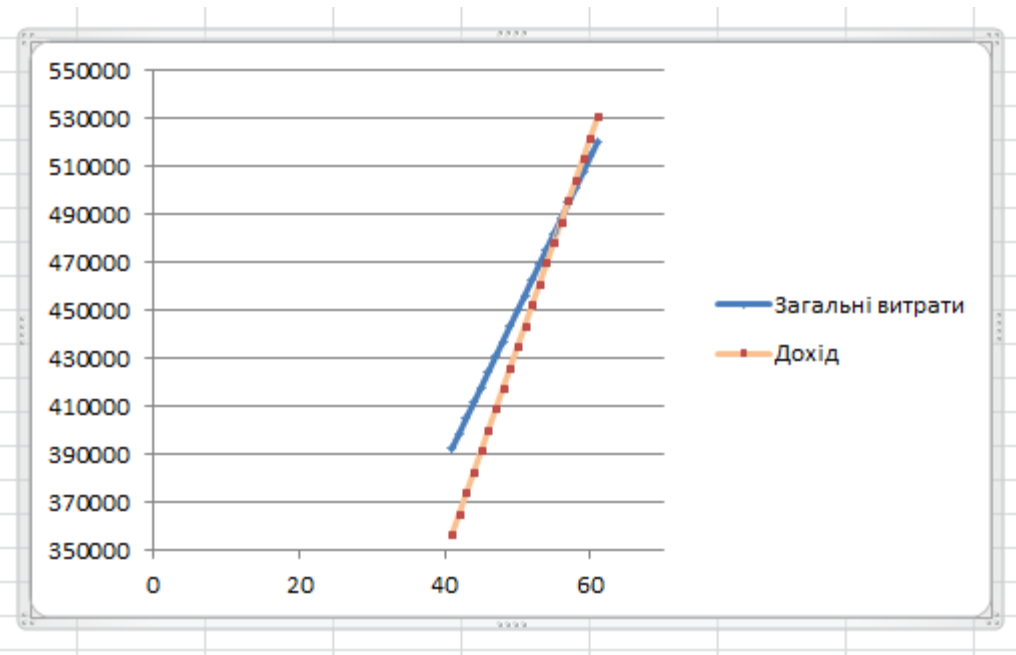

Рисунок 5.9 Графік беззбитковості обсягу виробництва й реалізації сої ПАП «Топільче»

Джерело: власні розрахунки

Проведені розрахунки універсальними та можуть бути застосовані у роботі досліджуваного підприємства ПАП «Топільче» або інших підприємств із схожими управлінськими задачами.

Висновки до розділу 5

У розділі 5 здійснено моделювання беззбиткового обсягу виробництва 3 видів продукції – пшениці, кукурудзи та сої, із врахуванням поділу витрат на постійні та змінні, цін на кінцеву продукцію та перспективні обсяги реалізації. Застосування електронних таблиць MSExcel дозволяє уникнути необхідності щоразу нових розрахунків при зміні окремих параметрів моделі, що робить її адаптивною та не вимагає великих затрат часу та людських ресурсів.

Виявлено, що для переходу у зону прибутковості підприємству необхідно виростити та реалізувати більше 69 тонн пшениці, 93 тонн кукурудзи та 57 тон сої.

РОЗДІЛ 6 ОХОРОНА ПРАЦІ І БЕЗПЕКА В НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЯХ

6.1 Стан охорони праці на ПАП «Топільче»

Згідно з Законом України «Про охорону праці» для організації виконання правових, організаційно – технічних, санітарно-гігієнічних, соціально-економічних і лікувально-профілактичних заходів, спрямованих на запобігання нещасних випадкам, професійним захворюванням і аваріям в процесі праці на ПАП «Топільче» повинна бути призначена відповідальна особа.

За охорону праці на підприємстві відповідає керівник та інженер з додатковими обов'язками забезпечення контролю з питань охорони праці, який відповідає за:

- складання звітів про травматизм на підприємстві;
- дотримання всіх вимог працівниками підприємства охорони праці;
- підготовка та періодичне оновлення нормативних документів з питань охорони праці;
- проведення вступного інструктажу з питань охорони праці;
- проведення навчання працівників підприємства з питань охорони праці;
- нагляд за дотриманням працівниками підприємства Загально-об'єктової інструкції про заходи пожежної безпеки та інші обов'язки передбачені законодавством України та внутрішніми документами ПАП «Топільче».

Відповідно до Положення про систему управління охороною праці на ПАП «Топільче» керівник підприємства:

1. Створює комісію підприємства для перевірки знань посадових осіб та робітників з питань охорони праці, забезпечує навчання та перевірку знань членів цієї комісії.
2. Визначає порядок і терміни проведення навчання, інструктажу та перевірки знань працівників.

3. Забезпечує виробничі ділянки нормативними актами про охорону праці, попереджувальними плакатами та знаками безпеки.

4. Забезпечує своєчасне проведення планово-попереджувальних ремонтів устаткування.

5. Комплектує служби, які здійснюють нагляд за експлуатацією та технічним станом будівель та споруд.

6. Забезпечує працівників засобами індивідуального захисту у відповідності до діючих норм та організовує їх віддачу, зберігання та використання.

7. Забезпечує відповідність технічної документації та технологічних процесів вимогам нормативних актів про охорону праці.

8. Забезпечує проведення атестації робочих місць на відповідність нормативним актам про охорону праці.

Забезпечує проведення попередніх (при влаштуванні на роботу) та періодичних медичних оглядів працівників та інші обов'язки.

Система планів з охорони праці ПАП «Топільче» включає:

- перспективне планування (на період, більший одного року);
- поточне планування (на рік);
- оперативне планування (детальні плани, спрямовані на вирішення конкретних питань праце охоронної діяльності на підприємстві в короткостроковому періоді – помісячно, поквартально).

Планування охорони праці включає:

- визначення цілей праце охоронної діяльності та засобів їх досягнення;
- розрахунок суми вкладень у заходи з охорони праці та розподіл цієї суми за напрямками праце охоронної діяльності на підприємстві;
- забезпечення організації контролю виконання плану (в разі необхідності здійснення коректування планових показників);
- здійснення постійного контролю умов і безпеки праці та оперативне регулювання на відхилення від нормативних актів.

Працівники, зайняті на роботах з підвищеною небезпекою або там, де є потреба у професійному доборі, повинні щороку проходити за рахунок роботодавця спеціальне навчання і перевірку знань відповідних нормативно-правових актів з охорони праці.

6.2 Виконання заходів запобігання або зменшення ступеня ураження, своєчасне надання допомоги на об'єкті

Заходи запобігання або зменшення ступеня ураження людей, своєчасного надання медичної допомоги постраждалим та їх лікування, забезпечення епідемічного благополуччя в зонах надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру повинні передбачати(складено на основі [40]):

- планування і використання існуючих сил та засобів підприємства для запобігання або зменшення ступеня ураження на підприємстві;
- залучення в умовах надзвичайної ситуації техногенного та природного характеру необхідної кількості медичних працівників;
- завчасне застосування профілактичних медичних препаратів та санітарно-епідеміологічних заходів;
- контроль за якістю харчових продуктів і продовольчої сировини, питної води і джерелами водопостачання в закладі харчування працівників підприємства;
- завчасна підготовка спеціальних медичних працівників на підприємстві;
- накопичення медичних засобів захисту, медичного та спеціального майна і техніки;
- контроль за станом довкілля, санітарно-гігієнічною та епідемічною ситуацією;
- підготовка медичного персоналу та загальне медико-санітарне навчання працівників.

Для забезпечення своєчасного надання екстреної медичної допомоги постраждалим від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру постраждалі працівники повинні бути доставлені в центри екстреної медичної допомоги та медицини катастроф, у складі яких діють служби медицини катастроф як особливий вид аварійно-рятувальних служб.

Координацію діяльності центрів екстреної медичної допомоги та медицини катастроф на випадок надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру здійснюють спеціальні комісії загальнодержавного (регіонального, місцевого, об'єктового) рівня, що утворюються згідно із цим Законом. Організаційно-методичне забезпечення діяльності центрів екстреної медичної допомоги та медицини катастроф здійснюється центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я.

Постраждалі працівники, а також особи, залучені до виконання аварійно-рятувальних робіт при виникненні надзвичайної ситуації техногенного та природного характеру, і рятувальники за висновком центру екстреної медичної допомоги та медицини катастроф та/або медико-соціальної експертної комісії гарантовано забезпечуються відповідним лікуванням та психологічним відновленням у санаторно-курортних закладах, при яких створено центри медико-психологічної реабілітації.

Неповнолітні особи, які постраждали у надзвичайній ситуації (у тому числі спричиненій дорожньо-транспортною пригодою), а також у яких внаслідок надзвичайної ситуації техногенного та природного характеру (у тому числі спричиненої дорожньо-транспортною пригодою) загинув один із батьків або обоє батьків, гарантовано забезпечуються відповідним лікуванням та психологічним відновленням у санаторно-курортних

зкладах, при яких створено центри медико-психологічної реабілітації.

Центри медико-психологічної реабілітації створюються при санаторно-курортних закладах незалежно від форми власності і підпорядкування. Перелік санаторно-курортних закладів, при яких створюються центри медико-психологічної реабілітації, а також їх відповідність вимогам медико-психологічної реабілітації кожні два роки визначаються в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. Зазначений перелік затверджується центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я, та центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері цивільного захисту.

6.3 Проведення оцінки масштабу, розмірів втрат та інших наслідків можливої НС суб'єктом господарювання

Збитки від надзвичайних ситуацій можуть бути пов'язані з утратою життя та здоров'я людей, руйнуванням і знищенням основних засобів, майна, втратою продукції внаслідок припинення виробництва, зі шкодою від забруднення поверхні землі, ґрунтів, води, атмосфери тощо.

Склад збитків залежить від типу і виду НС, її територіального поширення. Оцінювання економічних збитків від впливу НС проводять на основі фактичних втрат або за прогнозом, залежно від очікуваних ступеня руйнування об'єктів і втрат виробничого персоналу.

Надзвичайні ситуації будь-якого типу та виду **на об'єктовому рівні** завжди мають такі складові збитків:

- 1) збитки від втрат життя та здоров'я населення (H_p);
- 2) збитки від шкідливого впливу на матеріальні об'єкти – руйнування основних фондів, втрати готової продукції, сировини та іншого майна (M_p);

3) збитки від недовироблення продукції внаслідок порушення виробництва ($M_{п}$).

Загальний обсяг збитків визначають сумою складових за формулою

$$З = H_p + M_p + M_{п} \quad (6.1)$$

1. Розрахунок збитків від утрат життя та здоров'я населення (H_p).

Розмір збитків від утрат життя і здоров'я населення визначають за формулою:

$$H_p = \sum V_{тр} + \sum V_{дп} + \sum V_{вг} \quad (6.2)$$

Де $\sum V_{тр}$ – сума втрат у разі вибуття трудових ресурсів з виробництва;

$\sum V_{дп}$ – сума виплат допомоги на поховання;

$\sum V_{вг}$ – сума виплат пенсій у разі втрати годувальника.

Утрати у разі вибуття трудових ресурсів з виробництва визначають на підставі даних, наведених у табл. 6.1, за формулою:

$$\sum V_{тр} = M_{л}N_{л} + M_{т}N_{т} + M_{і}N_{і} + M_{з}N_{з} \quad (6.3)$$

де $M_{л}$ – утрати за легкого ступеня ураження;

$M_{т}$ – утрати за тяжкого ступеня ураження (без встановлення інвалідності);

$M_{і}$ – утрати за тяжкого ступеня ураження (зі встановленням інвалідності);

$M_{з}$ – утрати у разі загибелі людини;

N – кількість постраждалих від відповідного ступеня ураження.

Витрати на виплату допомоги на поховання вираховують за формулою:

$$\sum V_{дп} = M_{дп}N_{з} \quad (6.4)$$

де $M_{дп} = 0,15$ тис. грн на людину – допомога на поховання (за даними відділів соціального забезпечення);

$N_{з}$ – кількість загиблих.

**Усереднені показники витрат у разі вибуття трудових
ресурсів з виробництва**

Ступінь ураження	Витрати на одну людину, тис. грн
Легкий, з утратою працездатності до 9 днів	$M_L = 0,28$
Тяжкий, з утратою працездатності понад 9 днів (без установлення інвалідності)	$M_T = 6,5$
Тяжкий (зі встановленням інвалідності)	$M_I = 37$
Вкрай тяжкий (зі смертельним наслідком): дорослої людини віком до 60 років; дитини віком до 16 років	$M_3 = 47$ $M_3 = 22$

Витрати на виплату пенсій у разі втрати годувальника зі складу трудових ресурсів розраховують на кожну дитину і обчислюють у такий спосіб:

$$\sum V_{BG} = 12M_{BG}(18 - B_d) \quad (6.5)$$

де $M_{BG} = 0,037$ тис. грн – розмір щомісячної пенсії на неповнолітню (до 18 років) дитину (за даними відділів соціального забезпечення);

B_d – вік дитини.

2. Розрахунок збитків від шкідливого впливу на матеріальні об'єкти (M_p). Загальні збитки від шкідливого впливу на матеріальні об'єкти розраховують як суму локальних збитків за формулою:

$$M_p = \Phi_v + \Phi_n + P_{пп} + C_n + M_r \quad (6.6)$$

де Φ_v – збитки від руйнування та пошкодження основних засобів виробничого призначення, грн;

Φ_n – збитки від руйнування та пошкодження основних фондів невиробничого призначення, грн;

$P_{пп}$ – збитки від утрат готової промислової продукції, грн;

C_n – збитки від утрат запасів сировини, напівфабрикатів та проміжної продукції, грн;

M_r – збитки від утрат інших видів майна громадян та організацій, грн.

Розрахунок збитків від руйнування та пошкодження основних фондів виробничого призначення (Φ_v). Загальні збитки від руйнування та пошкодження основних засобів виробничого призначення складаються з прямих ($\Phi_{пв}$) і непрямих ($\Phi_{нв}$) збитків:

$$\Phi_v = \Phi_{пв} + \Phi_{нв} \quad (6.7)$$

До **прямих** відносять збитки від повного або часткового руйнування та пошкодження будівель, споруд, корпусів, техніки, обладнання та інших видів основних фондів виробничого призначення.

Прямі збитки від повного чи часткового руйнування основних виробничих фондів розраховують виходячи із втрати їх залишкової вартості, тобто балансової вартості з урахуванням амортизації.

3. Збитки від недовироблення продукції внаслідок порушення виробництва (M_n) визначають експертним шляхом за цінами періоду зупинки виробництва.

Висновки до розділу 6

Розглянуто питання, що стосуються охорони праці та безпеки в надзвичайних ситуаціях, зокрема, виявлено, що за охорону праці на підприємстві ПАП «Топільче» відповідає керівник та інженер з додатковими обов'язками забезпечення контролю з питань охорони праці.

Проаналізовано особливості виконання заходів запобігання або зменшення ступеня ураження, своєчасне надання допомоги на об'єкті, а також оцінки масштабу, розмірів втрат та інших наслідків можливої НС суб'єктом господарювання

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

У дипломній роботі наведено результати моделювання системи управління прибутком підприємства як елементу комплексу заходів щодо підвищення рівня ефективності діяльності ПАП «Топільче».

Отримані результати свідчать про досягнення поставленої мети та завдань дослідження, а також складають основу для наступних висновків:

1. Виявлено, що прибуток підприємства є основною ціллю підприємницької діяльності; фінансовою базою економічного та соціального розвитку держави; базою для оцінювання ефективності діяльності; внутрішнім джерелом фінансових ресурсів, а також резервом захисту від можливості настання банкрутства.

2. Досліджено процедуру формування чистого прибутку підприємства та напрями його використання з позицій законодавства та внутрішніх підходів підприємства. Проаналізовано суть оподаткування прибутку підприємства в Україні, що впливає на величину чистого прибутку, що залишається у розпорядженні підприємства.

3. Проаналізовано теоретико-методичні та практичні положення аналізу управління прибутком підприємства як елементу загальної стратегії підприємства, яка ніяким чином не може розглядатися відокремлено. Доведено, що система управління прибутком підприємства повинна містити як компоненти формування та розподілу прибутку, так і організаційно-методичну систему управління прибутком.

4. Подано характеристику особливостей господарської діяльності ПАП «Топільче», яке функціонує в аграрній промисловості України та зважаючи на обсяги виробництва є важливим підприємством Тернопільської області.

5. Проведено аналіз показників прибутковості та інших фінансових результатів діяльності ПАП «Топільче», який показав, що Виручка або дохід від реалізації продукції ПАП «Топільче» протягом усього аналізованого

періоду 2013-2018 рр. зростала від 25106,4 тис.грн. у 2014 році до рекордного показника 103818 тис.грн. у 2018 р. Загалом, підприємство нарощує свій виробничий та економічний потенціал, що підтверджується даними фінансової звітності

6. Проведено факторний аналіз валового прибутку ПАП «Топільче», який показав, що валовий прибуток ПАП «Топільче» за період 2017-2018 рр. зріс на 12270 тис.грн., в тому числі від реалізації ячменю – на 7005 тис.грн. та кукурудзи – на 5265 тис.грн. Такого результату вдалося досягти за рахунок таких узагальнених факторів: за рахунок змін у відпускних цінах продукції на 1100 тис.грн.; за рахунок змін у структурі реалізованої продукції – на 11340 тис.грн.; за рахунок змін у собівартості продукції валовий прибуток скоротився на 170 тис.грн.

7. Розроблено модель системи управління прибутком підприємства, яка передбачає ідентифікацію цілей в процесах управління прибутком підприємства; аналіз внутрішнього та зовнішнього середовища функціонування підприємства; порівняння можливостей підприємства та сформованих цілей в процесах управління прибутком підприємства; оцінювання можливостей досягнення цілей; аналіз фінансово-економічних показників діяльності; визначення відхилення показників від нормативних або бажаних; пошук резервів посилення можливостей досягнення цілей; розрахунок відповідності досягнутих результатів плановим; прийняття наступних управлінських рішень.

8. Обґрунтовано ефективність застосування синергетичного підходу до максимізації прибутку підприємства, зокрема запропоновано диверсифікувати діяльність з метою мінімізації проявів негативних наслідків від тимчасової неефективності певних напрямків роботи.

9. Проаналізовано особливості функціонування аграрного ринку України, зокрема, законодавче регулювання функціонування галузі. Проведено SWOT-аналіз ПАП «Топільче», у якому розкрито сильні та слабкі сторони діяльності підприємства, а також виявлено можливості та загрози, які постають перед організацією.

10. Економічно обґрунтовано можливість здійснення контролю за прибутком підприємства інструментами моделювання безбитковості через поділу витрат на постійні та змінні. Виявлено, що для переходу у зону прибутковості при наявних витратах ПАП «Топільче» необхідно виростити та реалізувати більше 69 тонн пшениці, 93 тонн кукурудзи та 57 тон сої.

11. Проаналізовано стан охорони праці та безпеки в надзвичайних ситуаціях на ПАП «Топільче»

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Господарський кодекс України [Електронний ресурс].-Режим доступу:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
2. Економічна енциклопедія Т. 3. «П» (поручництво) – Я (японський центр продуктивності) / Редкол.: Б.Д. Гаврилишин, С.В. Мочерний (відп. ред.), О.А. Устенко (заст. відп. ред.) та ін. – К. – Тернопіль : ВЦ "Акад." ТАНГУ, 2002. – 952 с.
3. Алексеєнко Л.М. Економічний тлумачний словник: власність, приватизація, ринок цінних паперів / Л.М. Алексеєнко, В.М. Олексієнко. – Тернопіль: Астон, 2003. – 672 с.
4. Ільчук М.М. Підприємницька діяльність та агробізнес / За ред. М.М. Ільчука, Т.Д. Іщенко. – К. : Вища освіта, 2006. – 543 с.
5. Біла О.Г. Фінанси підприємств : навч. посібник / О.Г. Біла. – Львів: Магнолія, 2009. – 383 с.
6. Бондар Н.М. Економіка підприємства: Навч. посібник./Н.М. Бондар – К.: Видавництво А.С.К., 2014. – 400 с.
7. Підгірна В.С. Формування та використання прибутку суб'єктів господарювання в умовах відкритої економіки України [Електронний ресурс].-Режим доступу:http://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/03/dis_pidhirna.pdf,
8. Цал-Цалко Ю.С. Фінансовий аналіз: підручник. –К., «ЦУЛ», 2008., с. 437
9. Сотникова Л. В. О формировании финансовых результатов / Л.В. Сотникова //Бухгалтерский учет в Украине. 2007.№ 1.
10. Гайдейчук А. В. Порядок формування прибутку підприємства та методи його розрахунку Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 2015. – Режим достуру: sworld.com.ua/konfer38/316.pdf
11. Податковий кодекс України [Електронний ресурс].-Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>

12. Мірошніченко О.Ю. Механізм управління прибутком вітчизняних підприємств / О.Ю. Мірошніченко, Ю.В. Корконос // Бізнес-Інформ. –2014. – № 5. –С. 280-285.
13. Цигилик І.Економічний аналіз господарської діяльності підприємства –К: ЦНЛ, 2004 –99 с.
14. Шиян Д.В. Фінансовий аналіз: Навчальний посібник –К: АСК, 2005 – 240 с.,С. 166-174.
15. Юзов О.В. Аналіз виробничо-господарської діяльності металургійного підприємства: Навчальний посібник –2ге вид. –М: МИСИС, 2002 –360 с.
16. Попович Д.В. Удосконалення системи управління прибутком як умова ефективного функціонування підприємств / Д. В. Попович, О. Р. Славчаник // Молодий вчений. - 2018. - № 2(2). - С. 746-749. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2018_2%282%29__72
17. Гладка Л.І. Управління прибутком в сучасних умовах / Л.І. Гладка, М.О. Домащенко, М.В. Ковальова // Економіка і регіон : Наук. Вісник Полтавського національного технічного університету ім. Ю. Кондратюка. – 2012. – № 1(32). – С. 195–198.
18. Керанчук Т.Л. Концепція вартісно-орієнтованого управління підприємством та можливості її адаптації в Україні / Т.Л. Керанчук // Фінанси України. –2011. –№ 7. –С. 104-114.
19. Бланк И.А. Управление прибылью / И.А. Бланк. –К. : Ника-Центр, 2007. –768 с.
20. Андріяш А.С.Особливості управління прибутком підприємства / А.С.Андріяш, А.Ю. Могилова // Молодий вчений. –2014. –№ 6(09). –С. 68-70.
21. Пігуль Н.Г. Управління прибутком підприємства / Н.Г. Пігуль // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. – 2010. – № 28. – С. 125–132
22. База даних і система аналітики публічних закупівель [Електронний ресурс].-Режим доступу: <https://clarity-project.info/edr/31103809/property>

23. Financialanalysisonline [Електронний ресурс].-Режим доступу:
<https://www.finalon.com/slovník-ekonomichnikh-pokaznikiv/292-oborotnist-oborotnikh-aktiviv>

24. Вікіпедія. Вільна енциклопедія [Електронний ресурс].-Режим доступу:
<https://uk.wikipedia.org/>

25. Щотакефінансовийлеверидж? [Електронний ресурс].-Режим доступу:
<https://biznesua.com.ua/shho-take-finansoviy-leveridzh/>

26. Finalon.com [Електронний ресурс].-Режим доступу:
<https://www.finalon.com/slovník-ekonomichnikh-pokaznikiv/282-manevrenist-vlasnogo-kapitalu>

27. Тютюнник В. Факторний аналіз прибутку // Справочник економіста. — 2010. — № 10. — С. 35- 42.

28. Хакен Г. Тайны природы. Синергетика: учение о взаимодействии [Текст] / Г. Хакен. — М. ; Ижевск : ИКИ, 2003. — 320 с.

29. Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств: Підручник. — 2-ге вид., доп. і перероблене. / В. Г. Андрійчук. — К.: КНЕУ, 2002.— 624 с.; Нелеп В.М. Планування на аграрному підприємстві : Підручник. — [2-ге вид., перероб. та доп.]. — К.: КНЕУ, 2004. — 495 с.

30. Пивовар А.М. Стратегія диверсифікації діяльності сільськогосподарських підприємств як інструмент підвищення ефективності використання трудового потенціалу / А. М. Пивовар // Економіка та держава. - 2012. - № 12. - С. 67-70. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2012_12_18

31. Юрчишена Л. В. Моделювання прибутку на підприємстві / Л. В. Юрчишена // Вісник Хмельницького національного університету. — 2011. — № 2. — Т. 3. — С. 88–93

32. Момот Т. В. Вартісно-орієнтований організаційно-економічний механізм корпоративного управління холдинговими компаніями: стратегія отримання комбінаторних переваг : [монографія] // Т. В. Момот, М. В. Кадничанський, О. А. Лобанов, Н. В. Рудь. — Х. : Фактор, 2010. — 220 с.

33. Положення про Державну службу України з питань безпеки харчових продуктів та захисту споживачів, Положення про Державну службу України з питань геодезії, картографії та кадастру

34. Український клуб аграрного бізнесу [Електронний ресурс].-Режим доступу:

http://ucab.ua/ua/doing_agribusiness/umovi_vedennya_agrobiznesu/opodatkuvannya

35. Закон України "Про державну підтримку сільського господарства" [Електронний ресурс].-Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15>

36. Автоматизований баланс попиту та пропозиції зернових України, FAO / EBRD [Електронний ресурс].-Режим доступу: <http://grainbalance.org.ua/>

37. Моніторинг цін УКАБ[Електронний ресурс].-Режим доступу: <http://www.ucab.ua>

38. Державна служба статистики України[Електронний ресурс].-Режим доступу:<http://www.ukrstat.gov.ua/>

39. Як побудувати точку беззбитковості в Excel [Електронний ресурс].-Режим доступу: <https://uk.soringrepair.com/how-build-break-even-point-excel/>

40. Закон України Про захист населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру [Електронний ресурс].-Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1809-14>

ДОДАТКИ